

เป็นกลไกที่เห็นคนเป็นคน คนก็ต้องมีญาติมีมิตรมีสังคม ผมอยากจะฝากว่าไม่ใช่แค่สิทธิเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมมันแยกกันไม่ออก และอยากจะเน้นว่าคุณค่าอยู่ที่คน ธรรมชาติอะไรต่างๆที่จะวัดก็คืออย่างน้อยปัจจัย 4 ตรงนั้นชัดที่สุดแล้ว

ผมอยากจะพูดใน 3 ประเด็น เรื่องการเริ่มต้นพัฒนามันมีคำ 3 คำที่อยากฝากคำแรก คือการพัฒนา เศรษฐกิจ การเมือง สังคม พัฒนาไปคนจนมากขึ้นทุกที ฐานคิดก็คือการพัฒนาแบบวัตถุ เราสรุปพบเวียนกันมาเยอะ มันเป็นความคิดจากต่างประเทศ จากส่วนกลาง และไม่ได้ให้ความสำคัญกับชุมชนตั้งแต่แรก การมีส่วนร่วมไม่ได้ร่วมอย่างแท้จริง ตอนหลังมาพูดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนอันนี้เข้าทำนอง คนนอกต้องการครอบงำเราอันที่สองคือต้องการให้เราพึ่งพาเรา อย่างรัฐปัจจุบันก็เหมือนกันจะต่อสู้กับความยากจนก็คือการเอาเงินไปให้ อันนี้ไม่ใช่ ความคิดเห็นของผมก็คือต้องยึดถือการพัฒนาแบบยั่งยืน ประเด็นของเราขณะนี้เรากำลังทำอยู่ว่ากระบวนการและองค์กรประชาชนมีเครือข่ายมีกลไกต่างๆที่อยู่แล้ว ขณะนี้เรากำลังสร้างการเคลื่อนไหว เราเรียกขบวนการก็ได้ ชุมชน เครือข่ายก็ได้ เราน่าจะมองเครือข่ายหรือสังคม และขณะนี้เรากำลังทำอะไร คำว่าเครือข่ายในรูปความเคลื่อนไหว เมื่อวานก็มีการคุยกัน มีการท้าทายกันว่าจะปฏิบัติได้หรือเปล่าผมคิดว่าหน้าที่ของเราคือทำความเข้าใจร่วมกัน

อันที่สองเราน่าจะดูว่าเราต่อสู้กันมาอย่างไร เคลื่อนไหวอย่างไร ผมว่าภาคีทุกภาคียังไม่มีความเข้าใจตรงกันเรื่องสิทธิ บางทีก็นิยามแบบสังคมนิยม เราจะจัดปับสิทธิส่วนตัวและสิทธิสังคมอย่างไร ผมอยากพูดจากประสบการณ์จริงๆว่าเรายังไม่เข้าใจกันชัด ผมเคยคุยกับกรรมการไทยว่าทำไมทำโอทีล่ะ เขาไม่ได้คิดแบบสิทธิมนุษยชน ขณะนี้เราไม่ได้คิดเรื่องสิทธิกัน ระดับชาวบ้านก็ไม่ได้คิด แต่ไปถามคนญี่ปุ่นกรรมการญี่ปุ่นบอกว่าทำไมต้องทำโอทีล่ะ การคิดแบบนี้ต้องคุยกันเยอะ อีกอันก็คือว่ามันมีระบบอุปถัมภ์ อย่างเราคุยกับชาวบ้านว่าทำไมลงคะแนนให้คนนั้น เขาบอกว่าเขาให้เงินเราเราก็ลงคะแนนให้เขา คิดแบบระบบอุปถัมภ์ แต่ไม่ได้คิดแบบสิทธิมนุษยชน ในด้านเอ็นจีโอก็เหมือนกัน เราก็ไม่ได้คิดแบบสิทธิมนุษยชนเท่าไร อย่างกรณีทีบอกว่าทำไมไม่ทำอย่างนี้ทำไมทำอย่างนั้น ตอนนี่คิดว่ามีหลายอย่างที่เราร่วมกับชาวบ้าน แต่คนนอกคิดว่าตัวเองรู้เขาจากข้างนอกเข้าไป อย่างนักวิชาการก็เหมือนกัน บางทีเราคิดว่ามันยังไม่ชัดเจน ที่ภาคีได้อาจารย์เรียกชาวบ้านไปประชุมไม่ยอมเลิก แต่ชาวบ้านอยากกลับแล้ว อยากกลับไปหมู่บ้านกลับไปสอนหนังสือเด็กอยากกลับไปทำงานให้ครอบครัว แต่พวกอาจารย์ไม่เข้าใจ เราไม่ได้คิดแบบสิทธิมนุษยชน เป็นวิชาการเป็นเทคนิคหมด ถ้าเราไปศึกษาระบบของชาวบ้านเขาคิดแบบองค์รวมไม่มีอะไรแยกกัน เราต้องมาคุยว่าจะปรับอย่างไร บทบาทเป็นอย่างไรทั้งชาวบ้านและคนข้างนอก

ขณะนี้ประเทศไทยผมอยากให้ศึกษาเกษตรทางเลือกว่าองค์กรประชาชนจะได้อย่างไร เราต้องรับผิดชอบกันเองหวังพึ่งรัฐไม่ได้ แต่ขณะนี้ขบวนการเกษตรยั่งยืนมันยังไม่เคลื่อนไหวเท่าไร เรากำลังทำเรื่องสิทธิมนุษยชนต้องทำงานเคลื่อนไหว ต้องประกาศตัว ต้องมีการศึกษา การ

สร้างเครือข่ายมันใช้เวลานาน อย่างเครือข่ายสลัมเริ่มต้นก็แย่เหมือนกันแต่ตอนหลังมันดีขึ้นอย่าง
ไร จิตสำนึกสิทธิมนุษยชนมีจริงหรือเปล่าเราต้องถามตัวเองด้วย ถ้าไม่มีมันก็ยากในการเคลื่อนไหว
เพราะฉะนั้นในการประชุมกันก็อยากให้คุยทั้งสองส่วน เราต้องเริ่มต้นด้วยเครือข่ายของเรา ต้อง
ถามตัวเองให้ชัดเจนว่าเรามีจิตสำนึกอย่างไร เราต้องวิเคราะห์ศักยภาพและข้อจำกัด เอ็นจีโอต้อง
ทำอะไร เรายังไม่ได้เอาจุดใครจุดหนึ่งมาร่วมกัน มันยังไม่เป็นจิตสำนึกร่วม พอหลวงจอนี้ก็ว่า
ขบวนการประชาชนมันเจียบไป สิ่งที่เราเห็นก็คือบางที่ผู้นำกับผู้ตามมันขาดกันไป การสื่อสารมัน
ยังอ่อน มันต้องมีการสื่อสารภายใน

ผมก็คงจะมองในแง่คนที่มีประสบการณ์และใกล้ชิดกับคนหลายกลุ่ม เราต้องจัดการ
ทฤษฎีกับการปฏิบัติให้ได้ ผมก็อยากฝากว่าเวลาเราจะคุยกันอย่าติดทฤษฎีมาก แต่เน้นการปฏิบัติ
ศาสนาคือการปฏิบัติ การพัฒนาและสิทธิมนุษยชนก็เหมือนกัน คิดว่าเราอาจจะทำให้สังคมเรา
เป็นสังคมที่มีความยุติธรรมได้ ผมขอยุติการปาฐกถาเพียงเท่านี้ ขอขอบคุณครับ

บท : ทศมนภวิภาตเรื่อ ; วัฒนธรรมกับความสัมพันธ์ชีวภาพ
ใน พ.ศ. 40 ณ กรมศิลปากร จ.ปทุมธานี กรุงเทพมหานคร
พ.ศ. ๒๕๐๖/๑๐/๑๕/๑๕/๑๕

การตีผึ้งของชาวกะเหรี่ยง...การใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน

โดย วีรวัฒน์ สิริประสารณ์¹

คำนำ

ผืนป่าด้านตะวันตกของประเทศไทยในท้องที่จังหวัดตาก กำแพงเพชร อุทัยธานี ราชบุรี และเพชรบุรี รวมเนื้อที่ประมาณ 13 ล้านไร่ เชื่อมต่อกับป่าของประเทศพม่า อันเป็นพื้นที่ป่าที่สำคัญยิ่งในด้านการหลากหลายทางชีวภาพ และแหล่งต้นน้ำลำธาร จนเป็นที่ยอมรับของคนทั้งโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ส่วนหนึ่งของผืนป่าด้านตะวันตก ได้รับการรับรองจากองค์การ UNESCO ให้ขึ้นบัญชีเป็นมรดกทางธรรมชาติของโลก ยิ่งแสดงให้เห็นว่าป่าผืนนี้มิได้สำคัญเฉพาะต่อคนไทยเท่านั้น แต่มีความสำคัญต่อคนทั้งโลกด้วย

หากจะมองผืนป่าด้านตะวันตกให้กว้างขึ้น ไม่ยึดติดแค่เฉพาะความสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้ และสัตว์ป่าก็จะเห็นว่าป่าผืนนี้ได้มีชุมชนกะเหรี่ยงตั้งถิ่นฐานกันมาช้านาน ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนปลายจนถึงปัจจุบัน ผืนป่าด้านตะวันตกจึงสัมพันธ์กับชุมชนกะเหรี่ยงอย่างแน่นแฟ้นตลอดมา

การอยู่ร่วมกับป่าของชุมชนกะเหรี่ยง ทำให้ชาวกะเหรี่ยงจำเป็นต้องเรียนรู้ธรรมชาติรอบกาย เพื่อให้รู้จักการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และรู้จักว่าจะใช้อย่างไรให้มีใช้ตลอดไปชั่วลูกหลาน ชุมชนกะเหรี่ยงจึงเป็นชุมชนป่า รู้จักอยู่กับป่าและใช้ประโยชน์จากป่าอย่างลึกซึ้ง

ช่วงเวลาของการตั้งถิ่นฐานของชุมชนกะเหรี่ยงที่ยาวนาน ได้สั่งสมประสบการณ์และภูมิความรู้ให้ชาวกะเหรี่ยงอย่างมากมาย สืบทอดกันมารุ่นแล้วรุ่นเล่า ยึดถือปฏิบัติจนกลายเป็นวัฒนธรรมและความเชื่อ

ทุกช่วงตอนของการดำเนินชีวิตของชาวกะเหรี่ยง ล้วนต้องใช้ความรู้ด้านธรรมชาติผสมปนเปกับความเชื่อที่เป็นสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อต่อสิ่งทั้งปวงว่ามีเจ้าของ มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครอง การใช้ประโยชน์จึงต้องขออนุญาตก่อน อันเป็นลักษณะของชุมชนป่าและชุมชนดั้งเดิมทั่วไป จุดนี้เองที่ทำให้ภูมิความรู้และการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนกะเหรี่ยงลึกซึ้งกว่าความรู้ในตำราเรียนและการใช้ประโยชน์ของคนเมืองค่อนข้างมาก

การตีผึ้งของชาวกะเหรี่ยง ที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้เป็นอีกภูมิความรู้หนึ่งของชาวกะเหรี่ยง ที่สั่งสมสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน เป็นลักษณะการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนที่น่าติดตามศึกษาอย่างยิ่ง ผึ้งแมลงตัวเล็ก ๆ ได้กลายเป็นสิ่งที่ชาวกะเหรี่ยงต้องจดรูปลักษณ์บอกกล่าวด้วยความยำเกรงและเคารพ

¹ เจ้าหน้าที่บริหารงานป่าไม้ 6 ส่วนอนุรักษ์สัตว์ป่า สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ กรมป่าไม้

ความรู้ของชาวกะเหรี่ยงในการแยกชนิดของผึ้ง

ชาวกะเหรี่ยงแยกผึ้งออกเป็น 4 ชนิด คือ ผึ้งมัน ผึ้งโพรง ผึ้งหลวง และผึ้งผา

▲ ผึ้งมันหรือผึ้งหวี

- เป็นผึ้งที่เชื่อว่ามีบารมีต่ำสุดในบรรดาผึ้งทั้งหมด
- ชาวกะเหรี่ยงจะไม่ดื่มและใช้น้ำหวานเลย

▲ ผึ้งโพรง

- ชาวกะเหรี่ยงจะไม่นิยมดื่มหรือน้ำผึ้ง นอกจากว่ามีความจำเป็นต้องใช้น้ำผึ้ง ซึ่งมักจะเป็นรังที่อยู่ในโพรงที่เอาได้ง่ายเท่านั้น
- ขี้ผึ้งของผึ้งโพรงชาวกะเหรี่ยงจะไม่เอา เพราะมีความเชื่อว่าเมื่อนำไปทำเทียนบูชาพระ จะไม่ได้บุญกุศล
- วิธีตีผึ้งโพรง ผู้ตีจะเปิดปากโพรงให้กว้าง แล้วเอาขาคูหนูหรือเป่าเข้าไปในรังให้ตัวผึ้งมันงจากนั้นก็ผ่าโพรงเอารวงผึ้งออกมา
- ชาวกะเหรี่ยงสามารถรู้ว่าผึ้งโพรงมีน้ำผึ้งพร้อมที่จะตีได้หรือยัง โดยสังเกตดูจากตัวผึ้งงานว่าขาติดเกสรดอกไม้หรือไม่ ถ้าขาผึ้งงานติดเกสรดอกไม้แสดงว่ารังยังไม่มีน้ำผึ้ง หรืออาจรู้ได้จากการฟังเสียง ถ้าภายในโพรงยังมีเสียงขยับปีกดังแสดงว่ายังไม่มีน้ำผึ้ง หรือมีแต่ยังไม่เต็มที่ แต่ถ้าเสียงเบาจะมีน้ำผึ้งเต็มรัง
- ชาวกะเหรี่ยงรู้ว่าน้ำหวานที่ผึ้งไปเอามาจากเกสรดอกไม้จะเป็นก้อนแข็ง ๆ เป็น 2 สี คือ สีเหลือง และ สีเขียว
- น้ำหวานที่ยังเป็นก้อนอยู่จะไม่มีการสหวานแต่จะมีรสเปรี้ยว
- การสังเกตว่าผึ้งโพรงมีน้ำหวานเต็มรังหรือยังสามารถดูได้จากตัวผึ้งที่ออกมาอยู่ปากโพรงมาก ๆ ก็แสดงว่ามีน้ำหวานเต็มที่แล้ว เพราะโพรงเริ่มคับแคบ

▲ ผึ้งใหญ่หรือผึ้งหลวง (ผึ้งรังเดียวและผึ้งตัน)

- การเกาะของผึ้งหลวงมี 2 แบบ คือ แบบรังเดียว และแบบรวมกันหลายรังในต้นไม้ต้นหนึ่ง
- ผึ้งหลวงรังเดียวจะไม่เกาะประจำทุกปีและจะย้ายไปเกาะที่อื่นในปีต่อไป ชาวกะเหรี่ยงเรียกว่า ผึ้งรังเดียว ส่วนผึ้งตันจะเกาะประจำที่ต้นนั้นทุกปี ซึ่งจะเกาะรวมกันจำนวนหลายรัง
- ถ้ามีรังเดียวแต่เกาะที่ต้นไม้ประจำทุกปีก็ถือว่าตัน ไม่นั้นเป็นตันผึ้ง
- มีความเชื่อว่าผึ้งรังเดียว ต้องอยู่โดดเดี่ยวและปิดบัง มีถ้ำวัลย์ปิดบังรกทึบมองยาก เนื่องจากผึ้งรังนั้นบารมียังไม่สามารถไปเกาะต้นไม้ที่สูงได้

▲ ผึ้งผา

- มีลักษณะตัวคล้ายกับผึ้งหลวงมาก แต่ขนาดตัวจะเล็กกว่าเล็กน้อย สิบบริเวณกันจะออกคำ ซึ่งต่างกับผึ้งหลวงที่สิบบริเวณกันจะออกเหลือง

- > สิ่งผาเป็นสิ่งที่ชาวกะเหรี่ยงเชื่อว่ามีการมีมากที่สุด ดังนั้นการตีสิ่งต้องให้หมอสิ่งที่เก่งมาก และมีบารมี
- > การใช้สิ่งของสิ่งผาทำที่นอนบูชาพระจะได้บุญกุศลมากที่สุด

การเกาะของผิงหลวงหรือผิงตัน

- ▲ ดันไม้ที่สิ่งหลวงเกาะมีหลายชนิด แต่ต้องเป็นดันไม้ขนาดใหญ่ เช่น ตะเคียนทอง ยาง กะบาก ไทร สะเหลียง ขมิ้นดำ
- ▲ สิ่งจะเกาะในราวเดือนกุมภาพันธ์-มีนาคม และราวเดือนเมษายนก็จะดีได้ แต่ถ้าเกาะเร็วกลางเดือนมีนาคมก็สามารถดีได้
- ▲ ในพื้นที่ในธรรมชาติ สิ่งหลวงจะขยายพันธุ์โดยแยกเป็น 3 รุ่นคือ
 - 1) รุ่นแรกเกาะดันสิ่ง สิ่งงานจะหาน้ำหวานมาเลี้ยงตัวอ่อน เมื่อตัวอ่อนโตสิ่งรุ่นแรกก็จะอพยพออกไปจากรัง ปลอຍให้ลูกอาศัยรังเดิมต่อไป ชาวกะเหรี่ยงเชื่อว่าสิ่งรุ่นแรกนี้จะไปอยู่ยังที่แห่งหนึ่งที่มนุษย์ไม่สามารถรู้ได้ ถ้าง้อ ๆ แคนสวรรค์
 - 2) รุ่นที่ 2 ซึ่งอยู่รังที่แม่สร้างไว้ ก็คือพอที่จะหาน้ำหวานมาสะสมไว้เพื่อเตรียมพร้อมในการเลี้ยงลูกอ่อน ซึ่งรุ่นนี้จำนวนตัวสิ่งจะน้อยกว่ารุ่นแรก สามารถมองเห็นลายรัง และลูกอ่อนก็จะน้อยกว่าทำให้มีน้ำหวานค่อนข้างมาก ซึ่งหมอสิ่งมักจะตีรุ่นที่ 2 การที่มีน้ำสิ่งมากคาดว่า มีสาเหตุมาจากรุ่นที่ 2 เป็นช่วงที่ดอกไม้ป่ากำลังแบ่งบานและมีมาก ทำให้สิ่งงานสามารถหาน้ำหวานได้มากด้วย
 - 3) รุ่นที่ 3 ถ้าหมอสิ่งไม่ได้ตีรุ่นที่ 2 รุ่นที่ 2 ก็จะเลี้ยงลูกจนโตขึ้น แล้วรุ่นที่ 2 ก็จะอพยพออกไปปลอຍให้ลูกรุ่นที่ 3 ทำหน้าที่แทน สิ่งงานก็จะทำหน้าที่ต่อไปเช่นเดียวกับรุ่นที่ 1, 2 และก่อนหน้าฝนจะมาเยือนสิ่งก็จะทิ้งรังให้ร้าง แล้วอพยพไป เพื่อรอแฉ่งหน้าที่จะมาถึงอีกครั้งหนึ่งเพื่อช่วยกันสร้างรังแพร่ลูกหลานต่อไป

หมอสิ่งทีพลาดการตีในรุ่นที่ 2 ก็จะตีในรุ่นที่ 3 แทน ซึ่งจะได้น้ำสิ่งน้อยกว่ารุ่นที่ 2 แต่จะได้สิ่งมากกว่า ทั้งนี้เพราะตัวสิ่งจะน้อยกว่ารุ่นที่ 2 ซึ่งสามารถมองเห็นรังบาง เห็นลายรังอย่างชัดเจน และคาดว่าช่วงปลายฤดูแฉ่งดอกไม้ป่าก็จะลดน้อยลง สิ่งจะหาน้ำหวานได้น้อยลงด้วย

ดังนั้นหมอสิ่งจะตีเฉพาะรุ่นที่ 2 หรือ 3 เท่านั้น ส่วนรุ่นที่ 1 จะไม่ตีอย่างเด็ดขาด

แม้ว่าจะเป็นชนิดของดันไม้ที่สิ่งมักชอบเกาะ และมีขนาดใหญ่ แต่ปรากฏว่าสิ่งไม่ยอมเกาะทำรังชาวกะเหรี่ยงเชื่อว่า ดันไม้ที่สิ่งมาเกาะเป็นดันสิ่งเนื่องจากดันไม้ดันนั้นมีการมีถึงสิ่งหลวงซึ่งเป็นสิ่งมีการมีสูงจึงสามารถมาเกาะทำรังได้

เมื่ออย่างเข้าหน้าแล้งในราวเดือน ก.พ.-มี.ค. ต้นฝิ่งก็จะเริ่มปรากฏรังฝิ่งแรกประมาณ 4-5 รังแล้วจะค่อย ๆ มาจับเพิ่มขึ้น

ฝิ่งที่เกาะรังเดียว จะมีแถววัลย์รังระเคระกะเรียกว่า นี๋จุน นี๋จุนจะไม่เกาะต้นฝิ่งเพราะบาร์มีไม่ถึงต้นฝิ่ง จึงต้องย้ายรังไปเรื่อย ๆ เป็นฝิ่งที่อยู่ไม่ประจำที่

ต้นฝิ่งจะต้องเป็นต้นไม้ที่ฝิ่งเกาะประจำทุกปี แม้จะเกาะรังเดียวแต่เกาะทุกปีก็เรียกว่า ต้นฝิ่งประจำที่ ต่างกับฝิ่งต้นที่อยู่ประจำที่เกาะกับต้นฝิ่ง นี๋จุนเมื่อบาร์มีถึงจะสามารถไปเกาะต้นฝิ่งได้

หมอฝิ่ง

หมอฝิ่งประจำหมู่บ้านจะรับหน้าที่ตีฝิ่ง (หมอฝิ่งภาษากะเหรี่ยงเรียกว่า ตะมะเลี้ย ตะมะ=ช่าง เลี้ย = ต้นไม้) บางหมู่บ้านอาจมีหลายคน เช่น บ้านเขาเหล็กมี 5 คน บ้านจะแกมี 1 คน

หมอฝิ่งไม่จำเป็นต้องสืบทอดทางสายเลือด แต่จะเกิดจากเป็นคนที่มีปืนต้นไม้เก่ง ใจกล้า และมีประสบการณ์มาก

การตีฝิ่งโพรงคนทั่วไปสามารถทำได้ แต่ถ้าเป็นฝิ่งหลวงและฝิ่งหาหมอฝิ่งเท่านั้นที่จะตีได้ เพราะมีบาร์มีพอ ส่วนคนทั่วไปจะถูกห้ามตี เพราะบาร์มีไม่พอซึ่งอาจได้รับอันตราย หมอฝิ่งนอกจากจะมีบาร์มีถึงแล้วยังต้องเป็นผู้ที่มีสติจะ

นอกจากเป็นผู้ชำนาญในการตีฝิ่ง และมีสติแล้วหมอฝิ่งยังต้องเป็นคนทำพิธีขอน้ำผึ้ง ขี้ผึ้งจากต้นฝิ่งและฝิ่งจึงเป็นเจ้าของ หมอฝิ่งยังเป็นคนที่มีวิชาอาคมแก่กล้า

หมอฝิ่งสามารถทำพิธีขอน้ำผึ้งที่เกาะต้นฝิ่ง 2 ต้นใกล้ ๆ กันให้โยกย้ายไปรวมอยู่ยังต้นเดียวกันได้เพื่อสะดวกในการตี

สิทธิในการได้น้ำผึ้ง

ถ้าเป็นต้นฝิ่งใหม่ ผู้ที่เห็นคนแรกจะมีสิทธิในน้ำผึ้งนั้น แต่เนื่องจากการตีฝิ่งต้องใช้ทีมงานอย่างน้อย 3 คน คือ หมอฝิ่ง 1 คน อยู่บนต้นฝิ่งช่วยส่งภาชนะใส่น้ำผึ้งให้หมอฝิ่ง 1 คน และอีก 1 คนอยู่พื้นดินทำหน้าที่ถ่ายรังฝิ่งลงภาชนะเมื่อคนที่อยู่บนต้นฝิ่งหย่อนลงมา

ถ้าผู้พบเห็นคนแรกซึ่งอาจเป็นหมอฝิ่งหรือคนทั่วไปไปชุมชน และไปร่วมทีมตีด้วยก็จะได้รับส่วนแบ่งเท่า ๆ กัน ถ้าทีม 3 คนก็จะแบ่งเป็น 3 ส่วนเท่า ๆ กัน ถ้าทีม 7 คนก็จะแบ่งเป็น 7 ส่วนเท่า ๆ กัน

แต่ถ้าคนที่พบครั้งแรกไม่ร่วมทีมไปตี แต่จำเป็นต้องใช้น้ำผึ้ง ผู้ตีต้องแบ่งให้ ซึ่งอาจจะแบ่งให้น้อยกว่าทีมตีก็ได้

แต่ถ้าคนพบครั้งแรกไม่ต้องการน้ำผึ้ง ทีมตจ.ฯ จะร่วมกันลงขันทำบุญให้วัด เพื่อ...
ผู้พบเห็นผึ้งเกาะคนแรก

ผู้เห็นคนแรกจะได้รับการปฏิบัติต่างจากคนอื่น จากนั้นถ้าคันคังนั้นยังมีผึ้งมาเกาะอีกก็จะยึดถือ
เป็นของชุมชนมากขึ้น

การตีก็จะบอกกล่าวให้ทราบกันทั่ว ท้องครอบครัวไหนอยากได้น้ำผึ้งก็จะไปร่วมตี ซึ่งอาจรับหน้าที่
ที่หุงหาอาหาร เตรียมพื้น ขวดบีบน้ำผึ้ง เป็นต้น ซึ่งทุกคนจะได้ส่วนแบ่งเท่าๆ กัน หมอผีถึงแม้ว่าจะ
ทำงานหนักกว่าคนอื่น แต่ก็ถือว่าได้ช่วยเหลือชุมชนตามหน้าที่ของตน

การแย่งชิงผลประโยชน์จากการตีผึ้งในชุมชนกะเหรี่ยงจึงไม่เคยปรากฏให้เห็นตราจนทุกวันนี้

ขั้นตอนของกระบวนการตีผึ้ง

เมื่อผึ้งมาเกาะแล้วประมาณ 20 วันก็จะตีได้ แต่ชาวกะเหรี่ยงจะไม่ตีในวันแรก แต่จะตีวันที่ 2 หรือ
3

หมอผีจะดูว่าจะตีได้หรือยัง โดยการสังเกตรังผึ้ง ซึ่งถ้าเกาะใหม่ๆ ตัวผึ้งจะจับกันเป็นก้อน แสดง
ว่ายังไม่ได้สร้างรัง หลังจากสร้างรังเสร็จใหม่ๆ ลักษณะการจับของผึ้งจะแบนบาง และโป่งตรงตอนล่าง
ของรัง ผึ้งรุ่นแรกจะมองไม่เห็นรัง รุ่น 2 เห็นสายรังเล็กน้อย รุ่น 3 เห็นสายรังชัดเจน

ถ้าผึ้งเกาะในลักษณะเสมอเรียบและตัวผึ้งขยับปีกเป็นระลอกคลื่นจากล่างขึ้นบน จึงเป็นการทำให้
น้ำผึ้งละลาย ลักษณะที่เป็นเช่นนี้ยังตีไม่ได้ ถ้าตีได้ตัวผึ้งจะชูกันโค้งออกมา จะมองเห็นรังไม่เรียบ

ก่อนตีประมาณ 5 วัน จะเตรียมทอย ซึ่งทำด้วยไม้ไผ่บงลำที่แก่จัดอายุประมาณ 2 ปี เป็นลำที่
สมบูรณ์ไม่เป็นลำยอดคว้น เหลาเป็นซี่ยาวประมาณ 1 ฟุต เชื่อมปลายให้แหลมเพื่อให้ดอกให้ผึ้งเข้าไปในลำ
ต้น ไม้ที่ผึ้งเกาะถ้าคันคังเป็น ไม้เนื้อแข็ง จำเป็นต้องย่างไฟให้ทอยที่เตรียมแข็งขึ้น

การตอกทอยจะทำในวันที่จะตีผึ้ง ก็จะเริ่มในตอนกลางวัน และจะหยุดตอกทันทีเมื่อใกล้มืด
เพราะช่วงใกล้มืดผึ้งจะดุ เนื่องจากผึ้งยังฝึกถูกให้บิน บางรังไม่มีตัวผึ้งอยู่เลย บางรังยังไม่มีลูกหรือลูกยัง
อ่อนอยู่จะไม่ฝึกบิน การตอกทอยในช่วงที่ผึ้งฝึกถูกบิน ผึ้งจะคอยคุ้มกันลูกอ่อนและจะดุร้ายมากและพร้อม
ที่จะจู่โจมผู้บุกรุก

วิธีตอกทอยจะใช้ฆ้องไม้ตะคร้อตีไม่เกิน 3 ที ถ้าตอก 3 ทีแล้วยังไม่แน่นจะต้องทิ้งทอยอันนั้นทันที
ที่ห้ามใช้ซ้ำอีก หรือนำมาตอกใหม่ แต่จะทิ้งไปแล้วใช้ทอยตัวใหม่แทน

ทอยจะตอกห่างกันประมาณ 1 สอก มีไม้ไผ่เจาะรูเป็นตัวรับทอยด้วย ไม้ไผ่จะถูกเตรียมไว้ยาวท่อน
ละไม่เกิน 4 วา เจาะรูตรงลำไม้ไผ่ห่างกันรูละ 1 สอก เพื่อเป็นรูที่จะตอกทอยลงไป ไม้ไผ่เจาะรูดังกล่าวจะ
วางขนานไปกับลำต้นของคันคังโดยหัวลำไม้ไผ่จะวางทับกัน ด้านแรกจะติดพื้นดินแล้วหัวไม้ไผ่จะต่อกันขึ้น

ไปเรื่อยๆ ตามลำดับสิ่งจนใกล้กับรังผึ้งและสะดวกในการตีที่สุด ดันผึ้งบางต้นต้องใช้ไม้ไผ่ถึง 25 ท่อน หรือสูงประมาณ 200 เมตร ซึ่งต้องใช้ท่อยประมาณ 400 ตัว อย่างไรก็ตามถ้าต้นไม้สูงมากไม้ไผ่รองรับทอย แต่ละท่อนก็จะสั้นกว่า 4 วา

เครื่องมือที่สำคัญในการตีผึ้งของหมอผึ้งอีกชิ้นหนึ่งคือ กบไฟ ซึ่งจะใช้ถารางจืด ดันเสื่อหมอบแห้ง ไม้ไผ่อ่อนที่แห้งคาย หรือกามกล้วยป่าที่แห้ง ถ้าใช้ถารางจืดจะต้องเตรียมโดยตัดเอาใบบางประมาณ 3 สอก ตากให้แห้ง หรือถ้ารีบด่วนก็อาจใช้ข่าไฟให้แห้ง นำวัสดุดังกล่าวมาควมกันขนาด 1 กำมือ หมอผึ้งโดยทั่วไปจะนิยมใช้ดันเสื่อหมอบแห้ง และ ไม้ไผ่อ่อนแห้งเป็นคบ ทั้งนี้เพราะ ไม่มีเปลวไฟและไฟไม่ดับง่าย และเพื่อป้องกันไม่ให้คบบีเปลวไฟจึงต้องใช้ใบของไม้แก้แค้นหุ้มคบอีกชิ้นหนึ่ง ทั้งนี้เพื่อป้องกันไม่ให้ตัวผึ้งตาย

การตีผึ้งจะตีตอนกลางคืน ในคืนเดือนมืด เพราะผึ้งจะไม่คุ ถ้าเป็นคืนเดือนหงายหรือขึ้น 15 ถ้าหมอผึ้งส่วนใหญ่จะไม่กล้าตี นอกจากหมอผึ้งที่กล้าหาญและชำนาญมาก ๆ เท่านั้น

ในระหว่างที่ตีห้ามก่อไฟโดยเด็ดขาดเพราะผึ้งจะบินเข้าหากองไฟ ทำให้ผึ้งตายและผึ้งจะต่อยคนที่อยู่บริเวณนั้น

หมอผึ้งที่เก่ง ๆ บางคนกล้าที่จะตีตอนกลางวัน แต่ต้องเป็นวันที่แดดจ้าไม่ครึ้มฝน เพราะถ้าครึ้มฝนผึ้งจะคุมาก

หมอผึ้งจะรู้ว่าถ้าโดนผึ้งต่อย ต้องไม่กลัวแล้วถอยออกห่าง แต่จะต้องรีบเข้าใกล้รังแล้วรีบเข้าน้ำผึ้งทาตัวทันที เพื่อดับกลิ่นผึ้งซึ่งตัวที่ต่อยปล่อยไว้มีฉะนั้นผึ้งตัวอื่นได้กลิ่นก็จะรุมกันต่อย

หมอผึ้งจะไม่ตีหมดทุกรัง อย่างน้อยต้องเก็บไว้ 1 รัง เช่น ถ้าเกาะ 2 รัง ก็จะตีรังเดียว แต่ถ้าผึ้งเกาะหลายรังก็จะเว้นไว้หลายรัง โดยทั่วไปถ้ามี 100 รัง หมอผึ้งจะตีแค่ 40 รัง เหลือไว้ 60 รัง

การดับหารังผึ้ง

โดยปกติผึ้งหลวง ผึ้งผาจะเกาะประจำที่ทุกปี

แต่บางครั้งผึ้งอาจทำรังที่ใหม่ หรือมีต้นผึ้งเกิดขึ้นใหม่ ซึ่งชาวกะเหรี่ยงที่ไม่จำเป็นต้องเป็นหมอผึ้งก็สามารถรู้ได้ว่าผึ้งทำรังอยู่ ณ ที่ใด โดยการสังเกตจากพฤติกรรมของผึ้ง

โดยการสังเกตขณะที่ผึ้งออกหาน้ำหวาน ถ้าผึ้งบินกลับรังโดยบินต่ำขนานไปกับพื้น แสดงว่ารังจะอยู่ใกล้จากจุดที่สังเกตมาก

ถ้าผึ้งบินกลับรังโดยบินสูงพุ่งตรงดิ่งขึ้นสู่อากาศ แสดงว่ารังอยู่ไม่ไกลมาก

ถ้าผึ้งหาน้ำหวานมิดค้ำแล้วยังไม่บินกลับรัง แสดงว่ารังอยู่ในบริเวณใกล้ ๆ นั้นเอง

ส่วนทิศทางที่อยู่ของรังผึ้ง ก็จะสังเกตจากทิศที่ผึ้งบินกลับรัง

วิธีกันหารังผึ้งนอกจากการสังเกตจากการบินของผึ้งแล้ว ยังสามารถค้นหาได้ในช่วงเย็นที่ผึ้งออก ผึกบินซึ่งจะสังเกตได้ง่ายเพราะผึ้งจำนวนมากจะออกบิน ทำให้เกิดเสียงดังและจะเห็นรังได้ง่าย

การสังเกตคอนผึ้งหาน้ำหวาน ยังสามารถบอกได้ว่าผึ้งที่กำลังหาน้ำหวานอยู่เป็นผึ้งจากที่รัง หรือที่ ดันผึ้ง ซึ่งถ้าผึ้งจากรังเดียวกัน หรือแม้แต่จากคันผึ้งเดียวกันจะไม่กัดกัน แต่ถ้าเป็นผึ้งรังเดียวกันจะกัดกัน หรือผึ้งรังเดียวกันจากคันผึ้งคนละคันก็จะกัดกันเช่นกัน ดังนั้นการสังเกตพฤติกรรมการต่อสู้ระหว่างตัวผึ้ง ก็จะบอกได้ว่า มีคันผึ้งที่คัน หรือมีผึ้งรังเดียวกัน

ความเชื่อเรื่องผึ้งของชาวกะเหรี่ยง

เชื่อว่าผึ้งมีบารมี โดยเฉพาะผึ้งคันและผึ้งผาจะมีบารมีสูงมาก

เชื่อว่าคันผึ้งก็มีบารมีสูงจึงทำให้ผึ้งซึ่งมีบารมีสูงมากเกาะอาศัย ถ้าคันไม้ที่ยังไม่มีบารมีสูงผึ้งจะไม่ มาเกาะรวมกันเป็นคันผึ้ง

ดังนั้นบุคคลที่จะตีผึ้งคันซึ่งมีบารมีสูงทั้งผึ้งและคันผึ้ง จึงต้องมีบารมีสูงเช่นกัน และยังคงเป็นผู้ที่มีศีลธรรมด้วย อันได้แก่หมอผึ้งของหมู่บ้าน

ในสมัยปู่ย่าตายายของชาวกะเหรี่ยง การตีผึ้งไม่ได้เพื่อต้องการน้ำผึ้ง แต่ต้องการรังผึ้งเพื่อใช้ทำ เทียนถวายวัดและใช้เองเป็นหลัก น้ำผึ้งเป็นวัตถุประสงครองและจะตีเขาน้ำผึ้งในยามจำเป็นเท่านั้น เช่น ต้องการทำให้เด็กที่ป่วย เป็นคัน ดังนั้นในสมัยก่อนจึงมักจะปล่อยให้รังร้างก่อนจะทำให้ขี้ผึ้งบางส่วนเสีย การตีในขณะที่ผึ้งยังไม่ทิ้งรังจะได้ขี้ผึ้งมากกว่าและคุณภาพดีกว่า

เหตุอีกประการหนึ่งที่ชาวกะเหรี่ยงรุ่นก่อน ๆ ต้องปล่อยให้ผึ้งทิ้งรังไปก่อนจึงจะเอารังทำขี้ผึ้ง เพราะเชื่อว่าเป็นการแย่งชิงบ้านของผู้อื่น ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นโจรที่ขโมยของของผู้อื่น

ก่อนจะเริ่มลงมือตี หมอผึ้งต้องทำพิธีขอก่อนโดยเอาใบไม้ 7 ใบ ดอกด้วยทอยติดไว้กับคันผึ้ง เป็นการบอกกล่าวและขออนุญาตจากผีคันไม้ (คันผึ้ง) ป้องกันผีคันผึ้งทำร้ายเพราะมีความเชื่อว่าคันไม้ขนาดใหญ่ล้วนมีผีเฝ้ารักษาอยู่ และหมอผึ้งยังต้องพูดบอกกล่าวกับผึ้งที่เกาะว่าขออย่าได้ทำร้ายน้ำผึ้งและขี้ผึ้งที่ดีได้จะนำไปถวายวัด และจะทำบุญให้ผึ้งที่เกาะได้เกิดเป็นคนในชาติหน้า

ความเชื่อที่จะไม่ตีผึ้งในรุ่นแรกเพราะเชื่อว่าเป็นบาป ตัวผึ้งรุ่นแรกเมื่อเลี้ยงลูกจนโตแล้ว ก็จะบิน ไปสู่ยังที่แห่งหนึ่งที่สงบสุขสวรรค์ ภาระหน้าที่ดูแลรังจะเป็นหน้าที่ของลูก ซึ่งหมอผึ้งจะตีในรุ่นที่ 2 หรือ 3 เท่านั้น

คุณสมบัติของหมอผึ้ง นอกจากจะเป็นคนกล้าหาญปีนต้นไม้เก่งแล้ว ยังต้องเป็นผู้มีศีลจะ มีความซื่อสัตย์ ในวันที่ตีผึ้งหรือในช่วงที่ใกล้จะถึงวันตีจะไม่กระทำอันใดที่ผิดศีลธรรมโดยเด็ดขาด และไม่ใช้ เฉพาะหมอผึ้งเท่านั้นที่ต้องประพฤติตนให้อยู่ในศีลในวันตีหรือใกล้จะตี ผู้ร่วมงานทุกคนที่จะไปช่วยในการตีผึ้งก็ต้องไม่กระทำใด ๆ ที่ผิดศีลด้วย มิฉะนั้นอาจทำให้คนอื่นได้รับอันตราย

เมื่อไปถึงต้นฝิ่งทุกคนในทีมฝิ่งจะใช้เทียนคนละ 1 เล่ม ดอกไม้คนละ 1 ดอก ไหว้ต้นฝิ่งก่อน แล้วหอมฝิ่งจึงจะป็นขึ้นไป

ถ้าคนใดคนหนึ่งในพื้นที่มีเมี่ยงกำลังตั้งท้องถ้าจะเข้าไปร่วมตีและอยู่ใกล้ ๆ ต้นฝิ่งต้องใช้ดอกไม้มาก กราบถนอมในการกราบไหว้ต้นฝิ่ง มิฉะนั้นจะเข้าไปใกล้ต้นฝิ่งไม่ได้ ผู้ที่มีเมี่ยงกำลังตั้งท้องจึงมักอยู่ห่างจากต้นฝิ่ง และทำหน้าที่อย่างอื่นแทน เช่น หุงหาอาหาร ปั่นน้ำฝิ่ง เคี้ยวขี้ฝิ่ง เป็นต้น

เมื่อหอมฝิ่งเสร็จแล้ว หอมฝิ่งจะตั้งทอยที่ดอกใบไม้ 7 ใบออกจากต้นฝิ่ง หอมฝิ่งต้องใช้เทียน 5 เล่ม ดอกไม้ 5 ดอก กราบไหว้ต้นฝิ่งอีกครั้งหนึ่งเพื่อแสดงความขอบคุณที่ได้ให้น้ำฝิ่งและช่วยให้ปลอดภัย จากนั้นก็จะใช้น้ำฝิ่งนั้น-ส้มป่อยรดทำความสะอาดให้ต้นฝิ่ง ถือว่าเสร็จพิธีการตีฝิ่งสมบูรณ์

แต่ถ้าหอมฝิ่งไม่ได้เตรียมดอกไม้ เทียนหรือน้ำขมิ้น-ส้มป่อย ก็จะต้องกลับไปกราบไหว้โดยใช้ของ เช่น ไหว้เช่นเดิม แต่ทั้งนี้ต้องทำก่อนที่ฝิ่งจะมากาะในปีต่อไปมิฉะนั้นฝิ่งจะไม่มากาะอีกเลย

หอมฝิ่งสามารถจุดรูปเทียนขอให้ฝิ่งที่อยู่อีกต้นหนึ่ง ย้ายไปอยู่รวมกับฝิ่งอีกต้นหนึ่งที่อยู่ใกล้ ๆ กัน ได้ แต่ทั้งนี้ต้องเป็นต้น ไม้ชนิดเดียวกัน การขอให้ฝิ่งย้ายไปอยู่รวมกัน ก็เพื่อสะดวกที่หอมฝิ่งจะตี เพราะไม่ต้องดอกทอยและป็นทั้ง 2 ต้น และหอมฝิ่งก็จะขอให้ย้ายจากต้นที่ปีนยากไปยังต้นที่ปีนง่าย

เชื่อว่าถ้าทีมที่ดีทำไม่ดี ฝิ่งจะหนีไปและไม่มากาะอีก เช่น แบ่งน้ำฝิ่งไม่เท่ากัน การจับของต้นฝิ่ง การทำพิธีไม่ถูกต้อง หรือการไม่ทำบุญให้ผู้พบต้นฝิ่งครั้งแรก

การใช้น้ำฝิ่ง

น้ำฝิ่งที่ดีจะได้แบ่งกันในหมู่บ้านเป็นหลัก ที่เหลือจะขายเป็นรายได้เสริมของหมู่บ้าน

น้ำฝิ่งจะใช้เป็นยา เช่น น้ำฝิ่งผสมพริกไทยและปูนกินหมากใช้โปะฝี ใช้ผสมกับขุยมะพร้าวในลำไม้ไผ่ผากมันให้เด็กแรกเกิดกินแก้ท้องเสีย

วิธีเก็บน้ำฝิ่ง

ไม่ตีเอาน้ำฝิ่งจากฝิ่งรุ่นแรก เพราะอาจจะได้น้ำฝิ่งที่ยังเป็นก้อน ซึ่งถ้าจะให้ได้น้ำฝิ่งก็ต้องใช้น้ำปูน และจะเก็บได้ไม่นาน

ถ้าน้ำฝิ่งมีลูกอ่อนปนมาด้วยน้ำฝิ่งก็จะเก็บได้ไม่นาน

ดังนั้นการตีจะต้องเลือกช่วงที่ดีที่สุด คือ รุ่นที่ 2

การตีฝิ่งกับการรักษาธรรมชาติ

การรักษาตัวฝิ่งโดยการ ไม่ตีรุ่นแรก และการใช้คบไฟที่ไม่มีเปลว เพื่อไม่ให้ตัวฝิ่งได้รับอันตราย

ต้นผึ้งจะได้รับการรักษาไว้อย่างดี เพราะถ้าต้นผึ้งโกธ่ตายหรือตายผึ้งจะไม่เกาะอีกต่อไป เพราะต้นไม้นั้นหมดบทบาทแล้ว

ต้นไม้อื่น ๆ สภาพรอบ ๆ จะถูกรักษาไม่ทำให้เปลี่ยนแปลง

ถ้าต้นผึ้งเป็นชนิดต้นไม้ที่ไหม้ไฟได้ง่าย หมอผึ้งจะตรวจดูหลังค้อย่างละเอียด เพื่อไม่ให้ไฟที่วิ่งจากคบเกิดถูกไหม้ ต้นไม้ที่ไหม้ไฟง่ายเช่น ต้นตะเคียน ต้นยาง

เมื่อตัวผึ้งไม่ได้รับอันตรายก็สามารถแพร่พันธุ์ต่อไป ซึ่งมีส่วนช่วยผสมเกสรให้ต้นไม้ สร้างป่าให้สมบูรณ์ตลอดไป

เมื่อผึ้งมีจำนวนมากก็จะถูกควบคุมโดยนกบางชนิด เช่น นกจาบคา ทำให้นกบางชนิดอยู่แพร่ลูกหลานต่อไปได้ เป็นการควบคุมความสมดุลของธรรมชาติ

น้ำผึ้งเป็นอาหารของสัตว์ป่า เช่น หมู

ขนาดตของการตีผึ้ง

การตีผึ้งเพื่อขายเริ่มเกิดขึ้นประมาณ 10 ปี แต่ในปัจจุบันการตีผึ้งก็ยังคงยึดถือความเชื่อเดิมอย่างเคร่งครัด

ตราบโคที่ชุมชนกะเหรี่ยงยังยึดมั่นในวิถีและวัฒนธรรมเดิม การตีผึ้งก็ยังคงไม่เปลี่ยนแปลง

คนกะเหรี่ยงเชื่อมั่นว่าถ้าเครื่องมือในการตีผึ้งยังคงเหมือนเดิม ก็ยังคงมีผึ้งให้ตีตลอดไป แต่ถ้าใช้เครื่องมือสมัยใหม่ เช่น ใช้สเปรย์ฉีดแทนใช้คบ การตีโดยไม่เว้นไว้ ย่อมทำให้ผึ้งถูกทำลายจนหมด

การโค่นต้นไม้ขนาดใหญ่จากสัมปทานทำไม้ ทำให้ต้นผึ้ง หรือต้นที่จะเป็นต้นผึ้งในอนาคตถูกทำลาย

การทำลายป่าธรรมชาติที่เป็นแหล่งน้ำหวานอาหารของผึ้ง ย่อมมีผลต่อการทำลายตัวผึ้งทางอ้อม

บทสรุป

การตีผึ้งของชาวกะเหรี่ยง เป็นกระบวนการใช้ภูมิความรู้ด้านธรรมชาติวิทยาผสมกับระบบความเชื่อที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน ซึ่งสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นระหว่างคน ธรรมชาติ และสิ่งมีชีวิตในธรรมชาติ ไม่เว้นแม้กระทั่งแมลงตัวเล็ก ๆ อย่างผึ้ง การเรียนรู้เพื่ออยู่รอดในธรรมชาติในผืนป่าอันกว้างใหญ่ของชนกะเหรี่ยงจึงเป็นเรื่องละเอียดอ่อน ใช้เวลาที่ยาวนานสั่งสมประสบการณ์สืบทอดกันมาเป็นรุ่น ๆ จนได้ข้อสรุปที่ค่อนข้างลงตัวและถูกต้อง ที่เราเรียกกันว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น

สิ่งนี้เองที่ช่วยจรรโลงให้ชุมชนผู้รักคน เหนือถึงปัจจุบันแม้ว่าบทแห่งความรู้เหล่านี้จะไม่ได้รับการยอมรับจากนักวิชาการที่ยึดติดกับตำราเดิมมานานก็ตาม แต่ก็เป็นเรื่องที่ทำให้พยานนักวิชา เรายังหวังใจให้สังคมศึกษาอย่างจริงจังต่อไป

การดีสิ่งของชาวกะเหรี่ยง...การใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน เป็นแค่ส่วนเสี้ยวเล็ก ๆ ของบทแห่งความรู้ของชาวกะเหรี่ยงที่มีอยู่อย่างหลากหลายในชุมชน และจะอยู่คู่กับชุมชนตลอดไป ตรงที่ชุมชนกะเหรี่ยงยังคงมีวิถีชีวิตที่ยึดอยู่ยังถิ่นฐานเดิมของคน มีวิถีในการจัดการทรัพยากรตามวัฒนธรรมและความเชื่อและปลอดจากการแทรกแซงจากภายนอกโดยเฉพาะอย่างยิ่งจากโครงการของรัฐ

หวังว่าภูมิความรู้ในการดีสิ่งของชาวกะเหรี่ยงจะช่วยจุดประกายให้สังคมไทยหันมาสนใจภูมิความรู้ท้องถิ่นมากขึ้น และช่วยกันสนับสนุนให้ท้องถิ่นได้ใช้ความรู้ของตนจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้ยั่งยืนตลอดไป

ผู้อาวุโสของชาวกะเหรี่ยงในทุ่งใหญ่นเรศวรได้ตั้งสอนลูกหลานไว้ว่า "ถ้าเรารักษาวัฒนธรรมเอาไว้ได้ ธรรมชาติในทุ่งใหญ่ก็จะอยู่รอดด้วย" ๕๖

'เหยี่ยวหลังแลหน้า'

หนึ่งในมุมมองจากประสบการณ์ในระยะ 6 เดือนที่ผ่านมาในการประสานงานพื้นที่ซึ่งมีความหลากหลายด้านภูมิโนเวศน์และวัฒนธรรม ได้แก่กรณีศึกษาทั้งสี่ทะเลสาบสงขลา ตุ่มน้ำปากพนัง ป่าชุมชนตรัง-สุราษฎร์ ประมงพื้นบ้านปัตตานี และป่าต้นน้ำเขาพระ

คุณณฤทธิ์ จวงสุวรรณ ผู้ประสานงานส่วนกลางภาคใต้ ได้บอกเล่าถึงประเด็นสำคัญๆ อาทิ ฐานประสบการณ์การทำงาน ความหลากหลายของประเด็นปัญหาในบริบทของสังคมวัฒนธรรมแต่ละกรณี และเสนอความสำคัญของความร่วมมือในด้านการเสริมกระบวนการวิจัยระหว่างส่วนประสานงานกลาง กรุงเทพฯ กับภาค

เรื่องราวต่างๆ นับเป็นประสบการณ์จากระยะเวลาการทำงานเพียง 6 เดือน แต่ก็มากด้วยมุมมองของนักพัฒนาจาก (โครงการพัฒนาชุมชนประมงขนาดเล็ก จ.สงขลา) ที่มีฐานการทำงานตามปรัชญาของการสร้างเสริมพลังอำนาจแก่ชุมชนมาหลายสิบปี หวังว่าจะช่วยจุดประกายการทำงานร่วมกันต่อไปนะคะ

อะไรคือส่วนสำคัญที่สุดในการประสานการทำงานของกรณีต่าง ๆ ทางภาคใต้

"การเสริมสร้างคนทำงานสำคัญที่สุด ที่ผมอยากเน้นคือ แผนงานในการเสริมสร้างกระบวนการวิจัยที่เตรียมไว้ โดยเฉพาะการเสริมสร้างด้านคนทำงาน เป็นสิ่งจำเป็น เพราะเป็นกระบวนการที่ยั่งยืน รู้แล้วก็รู้ตลอด เป็นการสร้างคนทำงานแม้ว่าจะจบโครงการแล้ว เราต้องเน้นเสริมคนทำกระบวนการวิจัย"

แต่ทว่าการจัดการบริหารโครงการในช่วงแรกมีความยุ่งยาก เนื่องจากกระบวนการและวิธีเก็บข้อมูลยังมีความต่างกัน คือเหมือนกับว่าไม่มีแนวทางร่วมกัน ยังเป็นคนละทิศทาง อีกด้านหนึ่งมีข้อจำกัดของคนทำงานที่ต่างกัน มีทั้งคนเคยทำวิจัย ผู้นำชุมชน และมีประสบการณ์ด้านงานพัฒนา"

แน่นอนว่าเรื่องสำคัญคือวิธีการจัดทำข้อมูล และกระบวนการหรือวิธีการเสริม อย่างน้อยควรจะช่วยเสริมวิธีการเก็บข้อมูลของแต่ละกรณี ไม่ว่าจะเป็นกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ การวิจัยแบบมีส่วนร่วม หรือ การจัดทำข้อมูลภูมิปัญญา ฐานทรัพยากรและความหลากหลายทางชีวภาพ

ในฐานะผู้ประสานงานจึงอยากจะปรึกษาหาแนวทางการทำงานวิจัยร่วมกัน เพราะเราต้องเรียนรู้ความหลากหลายทางสังคมวัฒนธรรม "ในจุดแรกที่ผมเห็นคือ คนทำงานมีความเข้าใจในเรื่องเหล่านี้ต่างกันอยู่ ดังนั้นข้อมูลที่ได้รับช่วง 6 เดือนจึงไม่สมบูรณ์ ดังนั้นควรมีแนวตัวอย่างคร่าวๆ มาสัมมนาพูดคุยกัน โดยแต่ละกรณีร่วมแสดงความเห็นและจัดทำปรับแนวตามความเหมาะสมของเงื่อนไขทางชุมชน สังคมวัฒนธรรม และภูมิโนเวศ ซึ่งหากเป็นไปได้ควรให้

สัมมนาในระดับภาค จะได้แลกเปลี่ยนสภาพชุมชนพุทธ มุสลิม ชาวนา ชาวประมง และชาวสวน เป็นต้น”

การสื่อสารระหว่างโครงการสิทธิชุมชนกับชุมชนเป็นอย่างไรบ้าง

ที่ผ่านมา มีการสื่อสารหลายขั้นตอน จากส่วนกลางที่กรุงเทพ มาที่ส่วนประสานงานกลางภาค และไปที่ชุมชน ประกอบกับระยะเวลาที่เร่งรีบและจำกัดมาก การสื่อสารในที่นี้หมายถึงความเข้าใจในแนวทาง ความหมาย และวัตถุประสงค์ของกระบวนการวิจัย สิ่งที่เกิดขึ้นมีทั้ง การตีความแนวคิดสิทธิมนุษยชน สิทธิชุมชน การปรับแนวความคิดในการเก็บข้อมูล การทำกระบวนการที่สร้างเงื่อนไขในการเรียนรู้ของชาวบ้านกับนักวิจัย และเรื่องโครงสร้างของทีมงาน

“ผมมีข้อสังเกตว่า ข้อแรก การรับรู้แนวคิด ความหมายและ ความเข้าใจในเรื่องสิทธิชุมชนแตกต่างกัน ซึ่งตอนนี้ยังไม่ทราบว่าจะมีขีดจำกัดระดับไหนในการรับรู้ระหว่างส่วนกลางและพื้นที่ ที่ผ่านมามีชุมชนในเขตป่าได้เรียนรู้แนวคิดสิทธิมนุษยชน และกฎหมายรัฐธรรมนูญ ทำให้เกิดความเชื่อมั่นในการปกป้องสิทธิตนเองและป่าไม้ที่ดิน แต่การเรียนรู้เรื่องเหล่านี้ทำให้ฝ่ายปกครองท้องถิ่นไม่พอใจ คือ ชาวบ้านรู้มาก ถูกเรียกว่า “หัวหมอ”

ที่ป่าชุมชนสุราษฎร์ชาวบ้านให้ความสนใจเรื่องสิทธิมนุษยชนมาก แม้ว่าจะยังเข้าใจความหมายไม่ครบถ้วน แต่ก็คุ้นเคยเพราะคำนี้แพร่หลาย มีความเป็นสากล “ผมคิดว่าสิทธิมนุษยชนก็คือสิทธิชุมชนของเขาที่ถูกละเมิด แต่ความหมายอาจต่างกันแต่ละที่”

“ข้อสอง การปรับแนวทางการเก็บข้อมูลบ่อยครั้งทำให้ผู้ประสานงานพื้นที่สับสน เพราะการปรับในพื้นที่ไม่ถนัด ไม่เหมือนแก้ไขในแผ่นกระดาษ หากจะมีการปรับต้องให้เวลาทำความเข้าใจแล้วมาปรับแนวร่วมกันและทำความเข้าใจกับชาวบ้านเป้าหมาย ตัวอย่างเรื่องแนวนิเวศวัฒนธรรมมีการเสนอครั้งเดียว ยังไม่มีการทำความเข้าใจที่ดีพอ ต่างคนต่างตีความ และอาจไม่รู้ว่า จะปรับใช้กับเงื่อนไขชุมชนอย่างไร นอกจากนี้ไม่ควรมองข้ามการช่วยเหลือทักษะการเขียนและเก็บข้อมูลชุมชน”

“ข้อสาม ทางด้านผู้นำชุมชนแทบทุกกรณีมีกิจกรรมมาก เพราะมีหลายบทบาททำให้การทำงานต้องจัดการซับซ้อนขึ้น เหตุที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากมีโครงการต่าง ๆ ลงไปทำงานในชุมชนมาก เช่น ดุ่มน้ำปากพนัง หรือดุ่มทะเลสาบสงขลาที่มีสถานการณ์เคลื่อนไหวรวดเร็วเพราะรัฐบาลให้ความสนใจแก้ปัญหา ชาวประมงรอบทะเลสาบสงขลาต้องติดตามแผนงานและคณะกรรมการต่าง ๆ ที่จัดตั้งขึ้น เพราะโครงการของรัฐบาลจะกระทบกับแหล่งอาหารของเขาในอนาคต เขาต้องแก้ไขปัญหาละเอียดเฉพาะหน้า และผู้ประสานงานต้องบริหารให้แผนงานเรียนรู้ดำเนินการร่วมกับกระบวนการต่าง ๆ ได้ จะแยกทำเฉพาะเรื่องไม่ได้”

ข้อสี่ สืบเนื่องจากสถานการณ์ของชุมชน การวิจัยจะแยกออกจากสถานการณ์ปัญหาของพื้นที่ไม่ได้ ข้อนี้เป็นปัญหาหนึ่งในกระบวนการวิจัย ผมคิดว่านักวิจัยควรใช้กระบวนการเพื่อเก็บข้อมูลหรือวิจัย เราอาจไม่ใช่คำว่าวิจัยเลย แต่ต้องคิดออกแบบเรื่องกระบวนการให้ชัด เราใช้เงื่อนไขงานวิจัยเป็นเครื่องมือ แต่เรื่องการค้นหาเครื่องมือไม่สำคัญนัก มันตามมาในกระบวนการทำงานของชาวบ้าน เราสรุปว่าชาวบ้านทำอะไรบ้าง การวางแผน แก้ปัญหาแล้วสรุปบทเรียน ทำสิ่งเหล่านี้ก็เป็นเครื่องมือแล้ว และเสริมเนื้อหาเข้าไปก็คือการทำวิจัย อย่างเพิ่งไปคิดซับซ้อน ความรู้หรือช่องทางต่างๆมีอยู่แล้ว เรื่องใหญ่คือกระบวนการที่จะทำให้เขาวิเคราะห์และเดินต่อไป จะทำอะไร และในกระบวนการเก็บข้อมูลชาวบ้านต้องรู้ว่าจะเก็บไปทำไม นำไปสู่เป้าหมายอะไร

ข้อห้า เราพบว่าที่ปรึกษาไม่มีเวลา และทีมวิจัยก็ไม่สามารถดึงที่ปรึกษามาร่วมตามที่ตั้งใจได้

ติดอย่างไรกับการที่เรียกร้องให้ชุมชนพึ่งตัวเอง

"แนวทางของงานพัฒนาที่ผ่านมาเราคาดหวังให้ชุมชนพึ่งตัวเอง และแก้ปัญหาด้วยตัวเอง ซึ่งย่อมต้องผ่านกระบวนการต่างๆ แต่ต้องแยกแยะว่าบางปัญหาแก้ไขได้ด้วยความร่วมมือของหน่วยงานต่างๆ หรือ รัฐ เราจึงเห็นชาวบ้านต้องออกนอกชุมชนไปหน้าทำเนียบบ้าง ไปศาลากลางจังหวัดบ้าง เขาไปยื่นข้อเรียกร้องและเจรจาให้ปัญหาถูกแก้ไข แต่บางปัญหาก็แก้ไขด้วยตัวเอง ผมคิดว่าเขาไม่ได้หวังพึ่งข้างนอก แต่บางเรื่องเกี่ยวข้องกับหน่วยงานข้างนอกที่ไม่ให้ชุมชนร่วมตัดสินใจ

"ตัวอย่างเรื่องที่กรมชลประทานต้องการสร้างอ่างเก็บน้ำที่ป่าต้นน้ำของชุมชนแถบเขาพระ มีทั้งเขื่อนคลองแห และเขื่อนคลองหิน(คลองลำชัน) แล้วชุมชนจะต้องแก้ปัญหาด้วยตัวเองอย่างไร จะพึ่งตัวเองอย่างไร เป็นเรื่องที่ต้องช่วยกันตอบ ช่วยกันหาข้อมูล ข้อมูลที่จำเป็นขณะนี้คือ โครงการอ่างเก็บน้ำที่เขาพระเป็นอย่างไร ผลประโยชน์ของโครงการเพื่อให้ใครใช้ หรือโรงงานที่ไหน ชุมชนจะได้ประเมินว่ามีอะไรสูญเสียไปบ้างหากสร้างอ่างเก็บน้ำ อาจจะต้องประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจที่ชุมชนเคยพึ่งพาอาศัยเพื่อให้สังคมภายนอกเข้าใจ ขณะนี้ชุมชนยังอาจเสนอทางเลือกให้กรมชลประทานได้ว่าในความต้องการน้ำปริมาณดังกล่าว ยังมีทางเลือกแบบอื่นที่ไม่ทำลายป่าต้นน้ำเขาพระและเป็นแหล่งน้ำจิตของทะเลสาบสงขลาตอนล่างด้วย

ทั้งนี้ไม่ใช่ว่าชุมชนจะต้องสูญเสียทรัพย์สินที่คำนวณเป็นเงินชดเชย แต่สถานที่ต่างๆของชุมชนที่ต้องจมอยู่ใต้อ่างเก็บน้ำมีความสำคัญทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชน อันได้แก่ศาสนาสถานของชุมชนมุสลิม สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตยรมฝังคลอง ทวด ผีที่ชุมชนเคารพนับถือ สิ่ง

เหล่านี้ประเมินค่าไม่ได้ เป็นคุณค่าด้านลึกในจิตวิญญาณ หรือเป็นทุนทางสังคมซึ่งสะสมมายาวนาน

เรารู้กันดีว่าเป็นหลักการคือฟังตนเองก่อน อย่างไรก็ตามประเมินว่าการฟังตัวเองอยู่ในกระบวนการซึ่งยังไม่ถึงที่สุด ไม่รู้ว่าจะไปถึงแค่ไหนได้

จะสร้างเงื่อนไขให้เกิดการเรียนรู้กับชุมชนอย่างไร

“ที่ผ่านมามีการพูดถึงข้อจำกัดในการสื่อสารจากชุดความคิดของภายนอก นโยบายและกฎหมายต่างๆ ผมคิดว่าเป็นเรื่องทั่วไปซึ่งเกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นโครงการใดๆก็ตาม แน่นอนว่าเราต้องพยายามเชื่อมโยงชุมชนกับโลกภายนอก สำหรับโครงการสิทธิชุมชนศึกษาเราต้องสนใจกระบวนการที่จะสื่อ ต้องมีประเด็นปัญหามา และทำความเข้าใจก่อนว่ากฎหมายสำคัญต่อชุมชนอย่างไร อาจจะเป็นกฎหมายที่ดิน กฎหมายป่าไม้ ประเด็นเรื่องกฎหมายจะเป็นปัญหามากในการสื่อสารกับชุมชนซึ่งไม่มีปัญหาที่ดินทำกิน หรือมีเอกสารสิทธิ์

ในทางตรงข้าม ชุมชนที่ประสบปัญหาร่วมกันในเรื่องที่ดินทำกินจะเรียนรู้เรื่องกฎหมายเหล่านี้ได้มากกว่าเพราะเป็นเลือดเนื้อของเขา ตัวอย่างกรณีทะเลสาบสงขลา ชาวประมงจะเรียนรู้เรื่องชายฝั่ง เรื่องทะเล และกฎหมายต่างๆได้ดี จึงเกิดปฏิบัติการร่วมกันแก้ไขกฎหมายและนโยบายด้านทรัพยากร

หรือกรณีป่าชุมชนสุราษฎร์ และป่าต้นน้ำเขาพระ ชาวบ้านสนใจติดตาม พ.ร.บ.ป่าไม้ พ.ร.บ.สงวนและรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ฯลฯ ว่ามีข้อบังคับอะไรบ้าง เพราะมีความจำเป็นต่อชีวิตของเขา โดยสรุปว่าเราต้องสร้างเงื่อนไข สร้างสถานการณ์ที่จะสื่อสารกับชุมชน ทำให้ชาวบ้านเรียนรู้ การไปพูดเรื่องกฎหมายและนโยบายโดยไม่สร้างเงื่อนไขยอมเข้าใจได้ยาก ในส่วนของแผนงานข้างนอกเรื่องการสื่อสารเป็นเรื่องใหญ่”

อะไรคือศักยภาพของชุมชน

“ผมคิดว่าชุมชนมีฐานทรัพยากร มีภูมิปัญญา และการจัดการในแบบของชุมชนเอง เช่น ที่ป่าต้นน้ำเขาพระ ชุมชนบ้านคอกช้างสามารถจัดระบบประปาภูเขาโดยใช้งบประมาณเพียง 7 แสนบาท แต่กรมชลประทานทำแต่เขื่อน โดยเปรียบเทียบแล้วการจัดการของชุมชนใช้งบประมาณน้อยกว่า ประสิทธิภาพการจ่ายน้ำมากกว่า และที่สำคัญชุมชนดูแลจัดการทั้งต้นน้ำแหล่งน้ำ และระบบการจัดการเองทั้งหมด

ผมคิดว่าศักยภาพชุมชนที่สำคัญคือ การที่ชุมชนอยู่กับฐานทรัพยากร มีการจัดการ มีการวิเคราะห์และแก้ไขปัญหาเอง สิ่งนี้เป็นศักยภาพระยะยาว เป็นรูปธรรมมากกว่า และเป็นตัวชี้ขาดของอำนาจชุมชนในอนาคต”

"ลองผิดลองถูก"

เราจะสร้างความเชื่อมั่นในพลังของชาวบ้านได้อย่างไร นี่เป็นโจทย์สำคัญหนึ่งในปรัชญาการทำงานโครงการสิทธิชุมชนศึกษา!

ลองดูประสบการณ์แห่งลุ่มน้ำปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช จากการทำงานของนักวิจัยในสนามของลุ่มน้ำปากพนัง คือ คุณเมธีรัตน์ มิตรปราสาท (น้อย) และครูตฤณ สุชนวล

ทราบว่าได้พาชาวบ้านไปดูงานที่ปากมูลมา เป็นอย่างไรบ้าง

เมธีรัตน์ : ด้านหนึ่งคือชาวบ้านมีความมั่นใจมากขึ้น เห็นภาพการต่อสู้ ไม่โดดเดี่ยว อีกด้านหนึ่งคือ ตื่นเต้นกับวัฒนธรรมของคนอีสาน และมีคนรุ่นใหม่หลายคนทำงาน ขากลับนั่งคุยในรถตั้งแต่อีสานถึงกรุงเทพฯ เขาคูยกันว่ากลับมาปากพนังแล้วจะทำอะไรต่อ บางคนนั่งแต่งเพลงสำหรับเมื่อมีเวที บางคนแต่งกลอน บางคนวางแผนเรื่องเวที โดยสรุปแล้วคือเขามีความเชื่อมั่น และมีกำลังใจขึ้น มันเหมือนว่าหัวใจฟองฟูอีกเต็มขึ้น เห็นอย่างชัดเจนเพราะเมื่อเราผ่านไปที่บ้านเขา "เขาว่าไม่ได้ประชุมกันนานแล้วนะ" เขาก็ถามทันทีว่าจะประชุมกันเมื่อไร

ครูตฤณ : "เขารู้สึกว่าได้เพื่อน ต่างขอที่อยู่กันไว้เมื่อมีอะไรจะได้ช่วยเหลือกัน มีเครือข่ายมากขึ้นและมีกำลังใจมากขึ้น"

เมธีรัตน์ : "เหมือนกับที่กรณีจะนะ ชาวบ้านเคยเห็นจากทีวีเท่านั้น พอไปดูงาน เขาไปนั่งคุยเขารู้สึกผูกพัน ต่างแลกเปลี่ยนกัน เขาสัญญากันว่าเมื่อมีอะไรจะมาช่วยกัน"

ตรงนี้คิดว่าเป็นพลัง พลังทางจิตใจและความรู้สึก สำหรับปากพนังแล้วตรงนี้สำคัญมาก คือเราควรสร้างเครือข่ายชาวบ้านด้วยกัน เพราะที่นี้ไม่เคยมีใครมาทำงาน เขาไม่เคยสัมพันธ์กับคนข้างนอก จะเริ่มต้นก็โครงการสิทธินี้เอง"

ตั้งความคาดหวังจากการดูงานไว้อย่างไร

เมธีรัตน์ : เหตุที่เลือกไปอุบลราชธานี ก็เพราะว่า ข้อแรกเราต้องการให้ชาวบ้านดูการทำงานของกลุ่มวิจัยไทบ้าน ข้อสองเพื่อให้ไปดูเพื่อนกลุ่มต่างๆ ซึ่งเป็นโอกาสที่ทางอุบลจัดงาน ในส่วนของข้อแรกที่ต้องการให้ชาวบ้านดูการวิจัยไทบ้าน เขาคูยกันแต่ไม่ลึกอย่างที่คาดหวัง เพราะจำกัดด้วยเวลา กำหนดการทุกอย่างคลาดเคลื่อน ส่วนมากเขาสนใจถามว่าเวลาชุมนุมประท้วงต้องเตรียมอะไรบ้าง ตัวอย่างเช่นลุงคนหนึ่งบอกว่าต้องขายควายก็ตัวในการเคลื่อนไหว ซึ่งชาวบ้านปากพนังก็ได้เห็นว่ามันมีอะไรเกี่ยวข้องบ้างในการเคลื่อนไหวแต่ละครั้ง

ในส่วนของการได้เห็นความสำคัญของการวิจัยโดยชาวบ้านเองนั้นยังได้ไม่เต็มที่ เราพยายามตั้งคำถามกระตุ้น เช่นดูสภาพแม่น้ำ คูพันธุ์ปลา เป็นต้น และ เต็มตั้งใจว่าจะออกเรือไปจะให้เห็นการเก็บข้อมูล แต่ถึงเวลาจริง ชาวบ้านคนขับเรือเกิดท้องเสีย เลยยกเลิกกรรมนี้ไป โดยสรุปจากประสบการณ์ครั้งนี้ คิดว่าการทำงานคงต้องเตรียมการรอบคอบมากกว่านี้ โดยเฉพาะคนทำงานเพราะต้องจัดการคน นอกจากนี้แล้วชาวบ้านประทับใจที่มีคนรุ่นใหม่ทำงาน 'เขาที่มากกว่ามีเด็ก ๆ ทำงาน'

ช่วง 6 เดือนที่ผ่านมาชาวบ้านคาดหวังโครงการสิทธิชุมชนอย่างไร

ครูตฤณ : ข้อแรก การเก็บข้อมูลเพื่อโต้แย้งรัฐ (ปัญหาประตุน้ำตามคลองต่างๆ) ข้อสองคาดหวังว่าจะเกิดกลุ่มเพื่อนเครือข่ายมาต่อสู้ในการละเมิดสิทธิ ข้อสามคือ โครงการนี้จะช่วยสื่อสารกับสาธารณะกว้าง ให้ชาวบ้านได้แสดงออกถึงปัญหาที่ประสบมากขึ้น สำหรับข้อนี้ชาวบ้านต้องการมาก เพราะที่นี้เป็นพื้นที่ปิด ชาวบ้านรู้สึกถูกปิดปากมานาน ไม่มีนักข่าว ไม่มีองค์กรพัฒนาเอกชน เขาแสดงความไม่เห็นด้วยกับการสร้างประตุน้ำด้วยการทำหนังสือยื่นทุกหน่วยงาน ทำเวทีต่างๆ แต่ไม่เคยออกสู่สาธารณะเลย 'ผมคิดว่าสภาพปัญหาที่ปากพนังรุนแรงไม่น้อยกว่าที่ทะเลสาบสงขลา' แต่มีเพียงมูลนิธิหนึ่งลงมาทำงานสงเคราะห์ช่วยเหลือเด็กยากจน

ทิศทางของแผนงานเป็นอย่างไร

มณีนีรัตน์ : เราเริ่มต้นโดยให้แกนนำทำความเข้าใจวัตถุประสงค์โครงการสิทธิชุมชน เขาจึงเริ่มมีความหวัง แต่ปะปนกับความกังวล ซึ่งแผนงานต่อไปจึงเน้นการสร้างแกนนำของชุมชนเพราะเราต้องการให้คนในพื้นที่เติบโตและทำงานเอง แต่จะเริ่มต้นในขอบเขตมากไม่ได้ดังนั้นต้องพัฒนาแกนนำจำนวนหนึ่งซึ่งเคยเคลื่อนไหวมาก่อนแล้ว โครงการสิทธิเข้ามาทำให้แต่ละคนแต่ละกลุ่มได้มาเจอกัน ซึ่งทุกคนได้ทำงานกันมากบ้างแล้ว เพียงแต่ว่าต่างคนต่างทำตามวิธีที่รู้ที่ถนัด

ในขั้นต่อมา เราพยายามให้โครงการสิทธิเป็นช่องทางให้แกนนำทำงานกับชาวบ้านทั่วไปมากขึ้น ที่พูดเช่นนี้ไม่ได้หมายความว่าชาวบ้านทำงานกับชาวบ้านไม่เป็น ที่ผ่านมามาแกนนำได้พยายามกระตุ้นให้ชาวบ้านทั่วไปออกมาร่วม แต่ก็ยังจำกัดเฉพาะการมาร่วมชุมนุมยื่นหนังสือแล้วก็เวียนหายไป ไม่เข้าร่วมกระบวนการอื่น ๆ แกนนำหลายคนบอกว่าล้าแล้ว ถ้าที่จะทำ

ครูตฤณ : เพราะแต่ก่อนชาวบ้านใช้วิธีระดมกำลังมาทำเวที แต่ไม่ได้ผล ในที่สุดแกนนำจึงคนเดียว โครงการสิทธิจึงเป็นความหวังว่าเขาจะสู้อย่างมีพลังมากขึ้น ซึ่งเขาได้เจอชาวบ้านที่อื่น นักวิชาการต่างๆ ได้ติดต่อกับกลุ่มต่างๆ

ในขั้นต่อมาก็คือ เรากังวลว่างานจะไม่เกิดผล เพราะชาวบ้านคาดหวังผลมาก ต้องไม่ลืมว่าที่นี่มีหลายหน่วยงานมาเก็บข้อมูลฝุ่นตลบ มีทั้ง 6 เดือน 3 เดือน 3 วันแล้วแต่ หรือ 1 ปีได้ข้อมูลไปหมด ชาวบ้านถามว่าลงมาแล้วอีกแล้ว ลงมาแล้วเขาทำอะไรบ้าง คำถามนี้ไม่น่าเกลียดเลย เขาต้องถาม ถามมาหลายปี

แล้ว เพราะไม่มีใครช่วยให้ประเด็นของเขาเป็นสาธารณะเลย อย่างน้อยเป็นข่าวหนังสือพิมพ์ก็ยังดี แต่ไม่มี ไปแล้วหายหมด ตอนนี้เขาจึงคาดหวังมาก

ส่วนชาวบ้านทั่วไปซึ่งไม่ใช่ผู้นำเขาคาดหวังต่างจากนี้หรือไม่

มณีรัตน์ : เขาอยากให้รัฐแก้ปัญหา เขาพร้อมจะแสดงตัว แต่เขารู้ว่าวิธีมีวิธีเดียวคือมีอบ เพราะเป็นประเด็นที่สื่อสนใจมากกว่ากิจกรรมอื่นๆ ประเด็นคือ นักวิจัยของโครงการสิทธิจะถูกตั้งคำถามมากที่สุด เนื่องจากการจัดกิจกรรมมาร่วมปี ตั้งแต่ช่วงพัฒนาโครงการ มีการทำเวทีโฟกัสกรุป รวมช่วงเวลาแล้ว เขาเห็นเรามาปีกว่า เขาจึงถามว่า เขาได้อะไร... เขาอาจต้องการใช้วิธีของเขา ส่วนเราก็ย้อนถามเขาว่า เขามีอบแล้วมีข้อมูลหรือไม่ เขาต้องตอบคำถามอะไรอีกมาก หากเขาต้องการให้ประเด็นเข้าสู่พื้นที่สาธารณะ

โครงการสิทธิชุมชนวางเป้าหมายไว้ระดับไหน

มณีรัตน์ : เราบอกชาวบ้านชัดเจนว่า โครงการสิทธิชุมชนคือให้เรียนรู้เรื่องสิทธิชุมชนโดยกระบวนการต่างๆ ส่วนเป้าหมายของชาวบ้านคือเปิดประตูน้ำ เราจะสนับสนุนกระบวนการทั้งด้านสิทธิชุมชนและฐานทรัพยากร ชาวบ้านก็เข้าใจดี

ครุตฤณ : เราพยายามทำงานข้อมูลให้ชาวบ้านได้ใช้ หรือหากหน่วยงานอื่นๆต้องการเราก็ยินดีสนับสนุน ตั้งที่นำเจริญบอกในที่ประชุมแล้วว่าการเคลื่อนไหวยังต้องทำ แต่เราจะให้งานวิจัยตอบคำถามต่างๆให้ได้มากที่สุด เราเชื่อว่าข้อมูลต่างๆจะช่วยให้รัฐตัดสินใจทบทวนการปิดประตูน้ำได้ และสาธารณะชนจะเข้าใจปัญหาของปากพนัง เราอยากให้ชาวบ้านกล้าพูด กล้าทำ กล้าคิด กล้ารักษาสิทธิของตัวเอง และในที่สุดชาวบ้านจะตัดสินใจด้วยตัวเอง

มีกระบวนการทำข้อมูลอย่างไร

มณีรัตน์ : ขณะนี้แกนนำชาวบ้านตั้งทีมเก็บข้อมูลเอง ทั้งลงป่าน้ำอาและอุทยานของเขา ซึ่งจะต้องมีการเรียนรู้และทำความเข้าใจหัวข้อต่างๆ มีการแปลงหัวข้อให้เข้าใจร่วมกัน เช่นคำว่า ทรัพยากรดิน ทรัพยากรน้ำ ต้องมีแนวการเก็บข้อมูล ไม่ใช่ว่าข้อมูลอะไรก็ได้ เจ้าหน้าที่โครงการสิทธิจะต้องดูแลการเก็บข้อมูล หรือร่วมทำงานไปในช่วงแรกๆ มีกระบวนการนำเสนอ สรุป และวางแผนต่อไป

มีข้อเสนอแนะอย่างไร สำหรับโครงการสิทธิชุมชนศึกษา

มณีรัตน์ : จากประสบการณ์การทำงานมีความคิดเห็น 2 ข้อคือ เรื่องการเก็บข้อมูล ข้อสองคือการทำงานหรือสิ่งที่เรียกว่าร่วมทุกข์ร่วมสุข

เราพบว่าการเก็บข้อมูล จะต้องมองเป็นการแลกเปลี่ยนข้อมูล ไม่ใช่การไปถามแล้วให้ชาวบ้านตอบ ชาวบ้านจะประเมินคนถามก่อนตอบ เขาจะถามว่าเอาข้อมูลไปทำอะไร หากเอาไปค้าขายเขิน เขาจะให้ข้อมูลเท่านี้ เพราะชาวบ้านประเมินแล้วว่าเพียงพอ แต่โครงการสิทธิฯ ไม่ได้มีความหมายแคบแต่เรื่องเขิน เราต้องชี้แจงกับชาวบ้านว่าเราต้องการข้อมูลมากมายไปเพื่ออะไร เราต้องทำความเข้าใจซึ่งกันและกัน ให้เขารู้กระบวนการ โดยเฉพาะแกนนำจะต้องบอกต่อกับชาวบ้าน

โดยสรุปคือเราแลกเปลี่ยนกันเรื่องสิทธิเพื่อที่จะเข้าใจชุมชนและได้ข้อมูล เราต้องพร้อมให้ความรู้เรื่องสิทธิกับชุมชน ทั้งเรื่องความเคลื่อนไหวภายนอก องค์กร สถาบันต่างๆที่เกี่ยวข้อง ซึ่งชาวบ้านตื่นตัวมากกับการใช้ช่องทางสื่อสารกับหน่วยงานเช่นคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน

ตัวอย่างสำคัญ คือกรณีการถมที่สาธารณะ "เริ่มต้นจากน้ำเลวูไปคุยกับน้ำจ่าง น้ำจ่างบอกเล่าปัญหาเรื่องการถมคลองถมที่สาธารณะ น้ำจ่างจึงรวมชาวบ้านมานั่งคุยเบื้องต้น และคุยจริงจึงอีกครั้ง รวมข้อมูลแล้วแจกกันอ่าน ทำจดหมายแล้วตรวจกันที่ละบรรทัด จากนั้นแก้ไขแล้วส่งให้คณะกรรมการสิทธิมนุษยชน" ดังนั้นเราอยากให้กำลังใจกับน้ำจ่างมากๆ ในการริเริ่มนี้

แต่น้ำจ่างขาดแรงสนับสนุนจากชาวบ้านเมื่อไปยื่นหนังสือ ที่เป็นเช่นนี้เพราะ ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่มั่นใจในวิธีการนี้ ชาวบ้านกลัวถูกฟ้องกลับ น้ำจ่างก็ต้องการให้โครงการสิทธิฯ ตอบย้ำว่าเขาสามารถทำได้ สามารถแจ้งความได้ น้ำจ่างต้องการให้ชาวบ้านมั่นใจว่าทำในสิ่งที่ถูกต้องแล้ว

ครูดฤณ : อยากบอกว่า การทำงานหมายถึงการร่วมทุกข์ร่วมสุข ที่ผ่านมาโครงการสิทธิฯ จะร่วมช่วยเหลือชาวบ้านทั้งค้นหาข้อมูล ช่วยค้นหาหน่วยงาน ช่องทางในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ชาวบ้านจะโทรมาหาบ่อย จะมาแต่เช้ามืด บางทีป้าเกี่ยวมาตะโกนเรียก เรายังมาไม่ทันตั้งหลัก คือมันแยกออกไม่ได้ ว่าอันนี้เป็นหน้าที่ของโครงการสิทธิ อันนี้ไม่ใช่หน้าที่ เราแยกไม่ได้

มณีรัตน์ : บางทีเจ้าหน้าที่ขอประทานไปทิ้งคลองริน ชาวบ้านก็มาหา ดังนั้นจะเลิกงานตามเวลาไม่ได้ เมื่อชาวบ้านมาหาเราก็คุยด้วยช่วยไปตามกำลัง เป็นๆจะไปธุระส่วนตัวก็อาจเลื่อน เพราะชาวบ้านให้ไปช่วยถ่ายวิดีโอ

อยู่ไปนานเราก็เข้าใจว่าต้องช่วยเพื่อน คือชาวบ้านเขาทดสอบเราด้วย ไม่ใช่ว่าจะมาเก็บข้อมูลเท่านั้นเท่านั้นก็พอ เพราะชาวบ้านไม่เจอคนทำงานจริง เขารู้ว่าเขื่อนนี้สร้างผลกระทบมาก แต่มีความหวังน้อยมาก ไม่มีใครอยากมาช่วยเขาจริงๆ เขาจึงทดสอบเรา ว่าเราจะช่วยเขาจริงหรือไม่ ชาวบ้านอ่านใจเราเสมอๆ เขารู้ว่าเราต้องการคำตอบอะไร เขาให้ได้ถ้าเขาคิดว่าจะมีประโยชน์

มีตัวอย่างน่าสนใจคือ เราเคยเจอแล้วว่าคำถามเดียวกันถามต่างเวลา ชาวบ้านตอบไม่ตรงกัน เพราะอะไรเพราะครั้งแรกที่ถามเขา เขาไม่รู้จักรเรา แต่เมื่อเราทำงานให้เขาเห็น เขาก็ตอบเรามากขึ้น แม้ว่าทีมเก็บข้อมูลจะเป็นลูกหลานในชุมชนก็ตาม เขาก็ไม่ได้ให้ข้อมูลทั้งหมดเสมอไป ตรงจุดนี้นักวิจัยชาวบ้านก็ต้องเรียนรู้ด้วย

การทำงานอยู่ในลักษณะเรียกว่าต้องฝังตัว ไม่มีเวลาของตัวเองนัก ใช้ชีวิตทำกิจกรรมร่วมกับเขา เขาเรียกกินข้าวก็กิน กินแล้วเกินเวลาทำงานแล้วจะเลิกกินหรือ? เราไปแยกว่าเป็นการทำงานตามเวลาไม่ได้ แต่บางวันก็ไม่มีอะไรทำกับชาวบ้าน เราก็สามารถจัดการงานที่ค้างได้ ดังนั้นต้องอาศัยการจัดการที่เหมาะสม

เราพบว่าต้องมีวิธีการทำงานที่เหมาะสมเข้าใจสังคมวัฒนธรรมของเขา ไม่ใช่เพียงการเก็บข้อมูลแบบถามตอบ ไม่ใช่เพียงการทำงานตามเวลา หรืออยู่ที่สำนักงาน

ครูตฤณ : ให้ความหมายว่า นักวิจัยกับชาวบ้านจะอ่านซึ่งกันและกัน เราอ่านเท่าที่ อ่านสายตา ฟังน้ำเสียงซึ่งกันและกัน ชาวบ้านดูเราทั้งหมด เราก็นำมาร่วมชั้นกับเขาได้ไหม เรามีบุคคลิกอย่างไร เราทำอะไรไปเขาอ่านออกหมด

ในส่วนของการบริหารโครงการจะไม่จำกัดหรือกำหนดเฉพาะขอบเขตหน้าที่ของโครงการสิทธิชุมชนศึกษา ไม่ใช่จัดเวทีแล้วจบ ต้องติดตามดูหลังเวทีและประเมินการทำงานต่อไป ดังนั้นแผนงานจะยืดหยุ่น ไม่แข็งตายตัว

ดังนั้นโครงการสิทธิชุมชนควรจะมีผลสมถะกลมกลืนร่วมทุกข์ร่วมสุขไปกับชุมชน ประเมินงานเป็นกระบวนการต่อเนื่อง เราต้องการการมีส่วนร่วมจากชุมชนและเราต้องมีส่วนร่วมกับชุมชนด้วย และสามารถสร้างสื่อหรือเป็นผู้ถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารที่จะเป็นประโยชน์ที่ชุมชนสนใจ

ประสบการณ์ข้างต้นนี้แตกต่างไปจากที่อื่นหรือไม่

มนิรัตน์ : ไม่ใช่ประเด็นว่าแตกต่างกันหรือไม่ในแต่ละพื้นที่ แต่เป็นเรื่องของนักพัฒนาและนักวิจัย ถ้าทำงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ นักวิจัยจะอยู่ในสภาวะนี้ ต้องติดตามประเมินสถานการณ์และปรับแนวทางทำงานให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงของชุมชน บางครั้งโครงการหมดงบประมาณแล้ว แต่เราก็ร่วมรับผิดชอบปัญหาของชุมชนต่อไป เพราะเราเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน เราผูกพันกัน

ตัวอย่างหนึ่งเคยมีชาวประมงกระตือรือร้นกับปัญหาสัตว์น้ำลดลง แต่ไปตามหาเขาไม่เจอ เขาหายไป เขาเปลี่ยนไปทำอาชีพรับจ้างแทน ดังนั้นตัวแทนชุมชนที่จะเคลื่อนไหวจึงไม่มี แล้วนักวิจัยจะทำอย่างไร จึงต้องไปดูเงื่อนไขที่เกิดขึ้น แต่เดิมเราก็ไม่เข้าใจว่าที่เขานัดกันทำกิจกรรมแล้วไม่ทำจริงเพราะอะไร จึงต้องไปดูเงื่อนไขของชุมชน

จดหมายข่าวสิทธิมนุษยชนฉบับที่ 1

คอลัมน์ "หน้าต่างบานแรก"

เรื่อง บัณฑิต เอื้อวัฒนโกศล

ประเด็นเรื่องสิทธิมนุษยชนและสิทธิชุมชนที่เป็นข้อถกเถียงและกำลังเป็นปัญหาอย่างมากในปัจจุบัน เปรียบเสมือนภาพสะท้อนบนกระจกเงาที่สะท้อนความรู้ความเข้าใจและความสำนึกตระหนักของสังคมต่อเรื่องสิทธิ ซึ่งบ่งชี้ว่าสังคมยังต้องการความรู้ความเข้าใจและความสำนึกตระหนักในเรื่องนี้อย่างมาก โดยเฉพาะในยุคโลกาภิวัตน์ที่ทุนและการค้าเสรีมีบทบาททางการศึกษาการพัฒนาของโลก ทำให้การละเมิดสิทธิมนุษยชนและสิทธิชุมชนมีความรุนแรงและตลบตบช้อนยิ่งขึ้น ดังนั้น ในสถานการณ์ดังกล่าวการเรียนรู้ของสังคมต่อเรื่องสิทธิจึงต้องทวีความสำคัญมากขึ้น

สิทธิมนุษยชนคืออะไร มีความสำคัญอย่างไร เกี่ยวข้องกับสิทธิชุมชนอย่างไร และทำอย่างไรสิทธิมนุษยชนและสิทธิชุมชนจึงจะเกิดเป็นจริงขึ้นได้ สำหรับคำถามข้างต้นคอลัมน์หน้าต่างบานแรกฉบับเปิดตัวได้เก็บคัดสาระสำคัญของสิทธิมนุษยชนและสิทธิชุมชนมาฝากท่านผู้อ่าน โดยเก็บคัดจากเวทีการอบรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องสิทธิมนุษยชนและสิทธิชุมชนในหัวข้อ "ความหมาย พัฒนาการ และการได้มาของสิทธิมนุษยชน-สิทธิชุมชน" ที่โครงการสิทธิชุมชนศึกษา และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ร่วมกันจัดขึ้นเมื่อวันที่ 10-13 กันยายน 2545 ที่ผ่านมา ณ ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก (RECOFTC) โดยมีวิทยากร คือ ดร. วีระ สมบูรณ์ และ ดร. ศรีประภา เพชรหมิรี เป็นผู้บรรยาย

สิทธิมนุษยชนคืออะไร ?

เวลามารู้อีก "สิทธิ" โดยทั่วไปแล้วจะหมายความว่า สิ่งที่เราพึงมีพึงได้เพราะว่ามีฐานะอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเมื่อเราอ้างถึงสิทธิในฐานะเหล่านั้นก็จะเป็นที่ยอมรับและใครจะละเมิดไม่ได้ เช่น สิทธิในฐานะที่เป็นลูก สิทธิในฐานะที่เป็นพ่อแม่ หรือสิทธิในฐานะที่เป็นครูอาจารย์ ดังนั้นคำว่า "สิทธิมนุษยชน" ก็จะมี ความหมายในลักษณะเดียวกันคือ หมายถึง สิ่งที่เราพึงมีพึงได้ในฐานะที่เป็นเกิดมาเป็นมนุษย์ ซึ่งหมายความว่า เพียงแต่เกิดมาเป็นมนุษย์เราก็มีสิทธิต่างๆ ที่คิดว่าเราพึงมีพึงได้และสามารถอ้างถึงสิทธิเหล่านั้นได้

สิทธิของความเป็นมนุษย์ หรือสิทธิมนุษยชน จึงเป็นสิทธิแรกที่มีติดตัวทุกคนมาแต่กำเนิดในฐานะที่เป็นมนุษย์ ส่วนสิทธิอื่นๆ ที่ตามมาไม่ว่าจะเป็น สิทธิของความเป็นพลเมือง สิทธิของผู้นับถือศาสนา ฯลฯ ล้วนเป็นสิ่งที่มาภายหลัง ซึ่งสิทธิเหล่านี้จะจัดกับสิทธิความเป็นมนุษย์หรือสิทธิมนุษยชนไม่ได้

เมื่อพูดถึงความหมายของสิทธิมนุษยชนแล้ว จะมีประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับคนมา ซึ่ง ดร. วีระ สมบูรณ์ ได้เสนอไว้ 5 ประเด็น คือ

1. การที่เรามีสิทธิบางอย่างในฐานะที่เกิดมาเป็นมนุษย์ สิทธิบางอย่างเหล่านั้นมีอะไรบ้าง ประเด็นนี้ควรนำไปสู่การพิจารณาถกเถียงกันถึงสิทธิที่เราพึงมีพึงได้ในฐานะที่เกิดมาเป็นมนุษย์ และในประเด็นนี้ หากใครหรือกลุ่มชนใดถูกมองว่า มีฐานะต่ำกว่าความเป็นมนุษย์ หรือถูกมองว่าไม่อยู่ในฐานะที่เรียกว่ามนุษย์ ปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชนก็จะเกิดขึ้นได้ง่ายและมีความรุนแรง ดังเช่น การที่เมื่อปีรับจ้างมองว่าคนที่ถูกพันธึงมีพฤติกรรมไม่พึงประสงค์สำหรับการเป็นมนุษย์ หรือการบอกว่าฆ่าคอมมิวนิสต์ไม่บาปเนื่องจากคอมมิวนิสต์ไม่ใช่คน

2. สิทธิมนุษยชนหรือสิทธิของความเป็นคน เป็นสิ่งที่ทุกคนมีเสมอหน้ากันหรือมีเท่าเทียมกัน และไม่มีใครสามารถมาลิดรอนหรือละเมิดสิทธิความเป็นคนของใคร ได้ไม่ว่าด้วยเหตุใดๆ ทั้งสิ้น ยกเว้นว่าเราจะไปอยู่ในฐานะความตบถอย่างหนึ่งอย่างใดและเราขอรับการมีสิทธิเหนือที่กว่าได้ เช่น ในระบบความสัมพันธ์ของทหาร ผู้บังคับบัญชา

มีสิทธิสั่งให้พลทหารออกไปรบเสี่ยงตายในแนวหน้าได้ แต่ถ้าพิจารณาจากแง่มุมของสิทธิมนุษยชนแบบตะวันตกแล้ว จะกล่าวว่า ทุกคนย่อมมีสิทธิเท่าเทียมกันใครจะมีมากกว่าใคร ไม่ได้ ซึ่งมุมมองแบบนี้อาจสร้างปัญหาให้กับระบบความ สัมพันธ์หลายๆ อย่าง เช่น ระบบความสัมพันธ์ในครอบครัวที่พ่อแม่ไม่สามารถสั่งสอนลูกด้วยการตีได้ เนื่องจากลูกเอง มีสิทธิในชีวิตและร่างกายที่จะ ไม่ถูกพ่อแม่ทำร้ายหรือตี

3. สิทธิมนุษยชนเป็นสิทธิที่ผูกติดอยู่กับความเป็นมนุษย์ ไม่มีใครสามารถพรากหรือเอาสิทธิของความเป็น มนุษย์ไปจากผู้ใดได้ไม่ว่าโดยวิธีการใดก็ตาม ซึ่งหมายความว่า หากพรากเอาสิทธิมนุษยชนไปจากคนใดคนหนึ่งได้ก็ เท่ากับว่าไม่ยอมให้คนๆ นั้นเป็นมนุษย์อีกต่อไป หรือหากสิทธิมนุษยชนสามารถซื้อขายกันได้ก็เท่ากับว่า คนๆ นั้นได้ ขายวิญญาณความเป็นมนุษย์ไป ดังนั้นการจะซื้อหรือขายผู้ใดให้มาเป็นทาสย่อมทำไม่ได้ เช่นเดียวกัน หากเราบอกว่า สิทธิในการร่วมกันตัดสินใจเกี่ยวกับผู้นำของเราเป็นสิทธิที่คิดค้นมาแต่กำเนิด ผู้อื่นก็ไม่สามารถที่จะมาพรากเอาไปได้ หรือจะบอกว่ามาซื้อหรือให้ขายสิทธินี้ไปก็ทำไม่ได้เช่นกัน

4. สิทธิต่างๆ ซึ่งมีคิดค้นในฐานะที่เป็นมนุษย์ ย่อมได้รับการเคารพและยอมรับซึ่งกันและกันและกันในความ สัมพันธ์ทุกรูปแบบ หรือที่เรียกว่า "ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์" การที่ความสัมพัทธ์รูปแบบใดเกิดขึ้นแล้วทำให้ต้องละทิ้ง ความเคารพและการยอมรับซึ่งกันและกันไปนั้นย่อมทำไม่ได้

5. เมื่อมีสิทธิแล้ว ก็มีข้อมี "เสรีภาพ" ในการใช้สิทธิ นั้นหมายความว่า เราสามารถใช้สิทธิที่มีอยู่ไปใน ลักษณะหรือรูปแบบใดก็ได้ โดยที่คนอื่นจะมาขัดขวางหรือบังคับไม่ได้ แต่การใช้เสรีภาพของสิทธินั้นเป็นไปจนเกิน ขอบเขตก็อาจก่อให้เกิดปัญหากับผู้อื่นได้เช่นกัน เสรีภาพในการใช้สิทธิจึงควรอยู่บนพื้นฐานที่ว่าเราจะใช้สิทธิตามแต่ คุลยพินิจหรือการเห็นสมควรของเราอย่างไร

ที่กล่าวมาข้างต้น คือ ความหมายของสิทธิมนุษยชนตามความเข้าใจทั่วไป หรือเป็นความหมายตามที่เข้าใจ กันโดยทั่วไป และรวมถึงประเด็นต่างๆ ที่จะตามมาอันเนื่องจากสิทธิมนุษยชน

* สิทธิมนุษยชนที่สัมพันธ์กับจารีตวัฒนธรรม

ความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนเกี่ยวกับสิทธิในทหระณะที่ว่าสิทธิเป็นแนวคิดใหม่ที่มีอยู่เฉพาะแต่ในสังคมตะวันตก ทำให้สรุปว่าไม่พบว่ามีเรื่องสิทธิอยู่ในสังคมหรือในที่แห่งอื่น ซึ่งหากพิจารณาจากจารีตวัฒนธรรมต่างๆ จะพบว่าใน จารีตวัฒนธรรมได้แฝงนัยและแนวคิดแนวปฏิบัติเรื่องของสิทธิไว้อยู่แล้ว เพียงแต่ไม่ได้ใช้คำว่าสิทธิและมีได้อธิบายตาม ความหมายความเข้าใจแบบตะวันตกสมัยใหม่เท่านั้นเอง แต่ทั้งนี้ นักวิชาการตะวันตกสายเสรีนิยมก็พยายามเสนอว่า เรื่องสิทธิไม่ได้มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับระบบจารีตวัฒนธรรมและระบบศีลธรรมจริยธรรมแต่อย่างใด หากสิทธิเป็น เรื่องที่เกี่ยวข้องเฉพาะกับความเป็นคนเพียงอย่างเดียว

ในความเป็นจริง จารีต วัฒนธรรม และ ศีลธรรม จริยธรรม เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเนื่องจากการที่คนมาอยู่ร่วมกันเป็น ครอบครัว เป็นกลุ่มชน หรือชุมชน ซึ่งจำเป็นต้องมีการกำหนดกฎเกณฑ์ข้อตกลงของการอยู่ร่วมกัน เพื่อที่จะบอกว่าเรา จะอยู่ร่วมกันหรือปฏิบัติต่อกันอย่างไรจึงจะมีความถูกต้อง กฎเกณฑ์ข้อตกลงต่างๆ เหล่านั้นจึงมีนัยตรงหมายถึงสิทธิ นั้นเอง คือการที่คนจะปฏิบัติต่อกันบนความถูกต้อง ดังนั้นสิทธิที่แฝงอยู่ในจารีตวัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่เดียวกันกับ "ความ ถูกต้อง" ซึ่งตรงกับคำว่า Rights ในภาษาอังกฤษที่แปลได้ทั้งความถูกต้องและสิทธิ และหากเราแยกเอาสิทธิออกจาก ความถูกต้อง ก็คือ การมองว่าสิทธิไม่เกี่ยวข้องกับจารีตวัฒนธรรม สิ่งที่จะเกิดตามมาทันทีคือความคิดที่ว่า สิทธิเป็นเรื่อง ส่วนตัวหรือส่วนรวม ซึ่งในแง่มุมของจารีตวัฒนธรรมแล้วจะเห็นว่าสิทธิเป็นทั้งเรื่องส่วนตัวและส่วนรวมที่แยกจากกัน ไม่ได้ เนื่องจากความถูกต้องเกิดขึ้นได้ทั้งในระดับของตัวบุคคล ความสัมพันธ์ภายในกลุ่มหรือชุมชน และส่วนรวม

เราจะพบว่าหลักการเรื่องสิทธิมีปรากฏอยู่ในทุกจารีตวัฒนธรรม ทุกชุมชน และทุกศาสนา ซึ่งมีรายละเอียดแตกต่างกันออกไป ในกรณีของสังคมชาวพุทธ หากเราพูดถึงสิทธิก็อาจหมายความว่า "ธรรมะ" และสิทธิมนุษยชนก็อาจแปลได้ว่า "ธรรมมนุษยชน" หรือที่ท่านพุทธทาสภิกขุเรียกว่า "มนุสยธรรม" ซึ่งหมายถึง การปฏิบัติต่อกันอย่างถูกต้องในฐานะที่เป็นมนุษย์ซึ่งเป็นเพื่อนทุกข์ร่วมเกิดแก่เจ็บตายด้วยกัน สิ่งต่างๆ ที่แสดงถึงหลักคิดหลักปฏิบัติที่ชัดเจนเกี่ยวกับมนุษยธรรมในทางพุทธก็คือศีล 5 ซึ่งในรายละเอียดของศีล 5 เป็นการยอมรับในสิทธิต่างๆ ของมนุษย์

ศีลข้อแรก ที่กล่าวถึงการไม่ฆ่า ก็คือการยอมรับว่าผู้อื่นมีชีวิตและร่างกาย โดยหมายความรวมถึงสิทธิในชีวิตของสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ศีลข้อ 2 กล่าวถึงการไม่ลักทรัพย์ ก็หมายถึง การเคารพและยอมรับการมีสิทธิในทรัพย์สินของผู้อื่น ศีลข้อ 3 กล่าวถึงการไม่ละเมิดความสัมพันธ์ของผู้อื่น ก็คือการเคารพในความสัมพันธ์หรือความรักความผูกพันของผู้อื่นที่มีต่อกัน ไม่ว่าจะเป็นครอบครัวหรืออื่นๆ ศีลข้อ 4 กล่าวถึงการไม่มุสา หมายความว่า การยอมรับและเคารพสิทธิของผู้อื่นในการรับทราบข่าวสารข้อมูลหรือเรื่องราวที่เป็นความจริง และศีลข้อ 5 กล่าวถึงการไม่ข้องแวะกับเครื่องคองของเมา ก็เป็นการยอมรับสิทธิของผู้อื่นในการมีชีวิตที่ปกติสุขและไม่ถูกรบกวนจากผู้ที่เมาแล้วจากการดื่มสุรา

จากการมองสิทธิมนุษยชนแบบเชื่อมโยงกับจารีตวัฒนธรรม ทำให้เห็นว่าสิทธิเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับจารีตวัฒนธรรมและ ไม่ใช่สิ่งใหม่ที่มีอยู่เฉพาะแค่ในสังคมตะวันตก แต่เป็นสิ่งที่สากลที่เป็นระบบศีลธรรมจริยธรรมของการอยู่ร่วมกันและเป็นการประพฤติปฏิบัติต่อกันอย่างถูกต้องของคนในสังคม

* สมรรถนะแห่งสิทธิและการทำให้สิทธิเกิดขึ้นเป็นจริง

แม้ว่าสิทธิมนุษยชนจะเป็นสิทธิที่คิดค้นขึ้นมาแต่กำเนิดและเป็นสิ่งที่แฝงอยู่ในจารีตวัฒนธรรม แต่การกล่าวอ้างถึงสิทธิหรือการเรียกร้องสิทธิ เราไม่สามารถพูดถึงสิทธิได้อย่างลอยๆ โดยที่ไม่อ้างอิงกับสิ่งใดได้ เนื่องจากสิทธิต่างๆ จะมีขึ้นได้ก็ต่อเมื่อเราสามารถอ้างถึงสิทธิเหล่านั้นกับบางสิ่งบางอย่าง หรือบอกได้ว่าสิทธินั้นมีที่มาจากพื้นฐานบางอย่าง เช่น จารีต วัฒนธรรม ศีลธรรม กฎหมาย หรือแม้แต่ความสัมพันธ์ใดๆ และที่สำคัญสิทธินั้นจะเกิดขึ้นเป็นจริงได้จะต้องมีพลังในการเรียกร้องยืนยันและสร้างสรรค์พัฒนา รวมทั้งจะต้องมีความสามารถในการที่จะรักษาสิทธิเหล่านั้นเอาไว้ได้

เราอาจจัดประเภทของสิทธิที่เกิดขึ้นได้เป็น 2 ลักษณะ คือ สิทธิที่เกิดขึ้นจากการที่คนอื่นมอบให้ อาจเรียกว่าเป็น "สิทธิรับประทาน" หมายความว่า โดยตัวเราแล้วเราไม่มีสิทธิต้องรอผู้อื่นประทานมาให้จึงมีสิทธิ กับอีกลักษณะหนึ่งคือ สิทธิที่เกิดจากการต่อสู้เรียกร้องหรือร่วมกันสร้างขึ้น สิทธิในลักษณะนี้จะเกิดขึ้นได้ต้องมีพลังหรือมีสมรรถนะแห่งสิทธิเป็นกลไกขับเคลื่อน ซึ่งสมรรถนะแห่งสิทธินั้น หมายถึง จิตความสามารถเกี่ยวกับสิทธิ เทียบได้กับจิตความสามารถของเครื่องยนต์ที่เป็นหัวใจทำให้รถยนต์วิ่งได้ช้าหรือเร็วและมีกำลังมากหรือน้อย สมรรถนะแห่งสิทธิจะเกิดขึ้นได้ ต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญอย่างน้อย 3 ประการ คือ ต้องมีเครือข่ายความสัมพันธ์ มีข้อมูลข่าวสารองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่เป็นของตัวเอง และมีพื้นที่สาธารณะ

การมีเครือข่ายความสัมพันธ์ ก็คือการรวมตัวกันให้เกิดเป็นเครือข่ายของคนที่เกี่ยวข้องหรือที่เกี่ยวข้องในเรื่องสิทธิแบบเดียวกันเพื่อที่จะร่วมกันยืนยันท้อง และปกป้องรักษาสิทธิของตน การมีข้อมูลข่าวสารองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่เป็นของตัวเอง หมายถึง การสร้างข้อมูลข่าวสารองค์ความรู้และภูมิปัญญาขึ้นด้วยตัวเองในเรื่องที่สัมพันธ์กับสิทธิของตน เช่น เรื่องลุ่มน้ำ เรื่องทรัพยากรดิน ฯลฯ และการมีพื้นที่สาธารณะ หมายถึง การสร้างพื้นที่ ช่องทาง หรือโอกาสที่เปิดกว้างให้กับการแสดงออกในลักษณะต่างๆ ที่เกี่ยวกับสิทธิที่เราต้องการ ซึ่งทั้ง 3 องค์ประกอบนี้เป็นสิ่งที่มีความสำคัญมากต่อการเกิดสมรรถนะแห่งสิทธิ และจะเป็นกลไกที่นำไปสู่การทำให้สิทธิเกิดขึ้นเป็นจริงได้

นิตยสารสิทธิมนุษยชน (พ.ศ. ๒๕๖๓) ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๖

นิตยสารสิทธิมนุษยชน

ความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิชุมชน

สิทธิชุมชน เป็นสิทธิที่สังคมยังคงมีความเข้าใจคลาดเคลื่อนอยู่มาก โดยเฉพาะสังคมที่เน้นความเป็นปัจเจกจะมองสิทธิชุมชนเป็นเพียงสิทธิอย่างหนึ่งหรือประเภทหนึ่งที่มีลักษณะเช่นเดียวกับ สิทธิเด็ก สิทธิสตรี สิทธิผู้สูงอายุ ฯลฯ ซึ่งในความเป็นจริงแล้วสิทธิชุมชน ไม่ได้มีสถานะแบบเดียวกับสิทธิที่กล่าวมา และสิทธิชุมชนก็มิได้แยกออกไปจากสิทธิบุคคลหรือปัจเจกในลักษณะที่อยู่กันคนละส่วน

ในการทำความเข้าใจสิทธิชุมชน จะต้องเข้าใจว่า สิทธิชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของสิทธิมนุษยชนที่ไม่สามารถแยกออกมาได้ เนื่องจากโดยธรรมชาติของคนเมื่อเกิดมาแล้วจะต้องอยู่ร่วมกัน ต้องสัมพันธ์กับผู้อื่น และต้องมีฐานะอย่างหนึ่งอย่างใดในชุมชนหรือสังคม ดังนั้นบุคคลก็จะมีสิทธิที่เป็นทั้งสิทธิส่วนบุคคลและสิทธิกลุ่มหรือชุมชนซึ่งเป็นสิทธิในฐานะสมาชิกของกลุ่มหรือชุมชนนั้น และจะไม่มีสิทธิบุคคลหรือสิทธิปัจเจกใดที่สามารถดำรงอยู่ได้โดยปราศจากสิทธิชุมชนในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง นั่นคือหากมนุษยชนใดถูกทำให้ต้องอยู่อย่างโดดเดี่ยวโดยที่ไม่มีความสัมพันธ์กับใครเลย สิทธิในฐานะสมาชิกของชุมชนก็จะหมดไป และคนๆ นั้นก็จะไม่มีสมรรถนะหรือขีดความสามารถเพียงพอที่รักษาสิทธิส่วนบุคคลของตัวเองไว้ได้ หมายความว่า ปัจเจกชนที่โดดเดี่ยวจะไม่มีพลังหรือขีดความสามารถในการเรียกร้องปกป้องยืนยันสิทธิของตนเองจากการละเมิดหรือคุกคามได้เลย

ดังนั้น ความพยายามที่จะแยกเอาสิทธิชุมชนออกไปเป็นกลุ่มสิทธิอีกกลุ่มหนึ่งต่างหากจากสิทธิมนุษยชน ก็เท่ากับการบอกว่าสิทธิชุมชนไม่เกี่ยวข้องกันกับสิทธิในชีวิตและร่างกาย สิทธิในเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม สิทธิในการตัดสินใจหรือกำหนดชีวิตตนเอง ฯลฯ ซึ่งถือว่าเป็นสิทธิมนุษยชน ทั้งที่ข้อเท็จจริงแล้วสิทธิชุมชนและสิทธิปัจเจกเป็นปัจจัยที่เกื้อหนุนซึ่งกันและกันให้สิทธิทั้งสองมีความเข้มแข็ง ในทางตรงกันข้ามหากสิทธิชุมชนถูกปฏิเสธ ทำลายหรือแยกขาดออกจากสิทธิมนุษยชน ไปอยู่ในสถานะเดียวกับสิทธิเด็กหรือสิทธิอื่นๆ ที่มีลักษณะเดียวกัน สิทธิปัจเจกเองก็ไม่สามารถจะดำรงอยู่ได้ และไม่สามารถกำหนดหนทางการละเมิดสิทธิจากพลังของกลุ่มทุนหรือพลังของกลุ่มใด ๆ ได้

สิทธิมนุษยชนในฐานะที่เป็นคัมภีร์กฎหมาย

เนื่องจากการกล่าวถึงสิทธิหรือการยืนยันเรียกร้องสิทธิจำเป็นต้องอ้างอิงบางสิ่งบางอย่างหรืออิงอยู่บนพื้นฐานบางอย่าง การนำสิทธิที่มีการควาหรือบัญญัติไว้เป็นกฎหมายมาใช้อ้างอิงจึงเป็นสิ่งที่สามารถนำมาซึ่งการเรียกร้องหรือยืนยันสิทธิได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งกฎหมายหลายฉบับทั้งกฎหมายภายในและกฎหมายระหว่างประเทศได้มีบทบัญญัติรับรองสิทธิต่างๆ โดยทั้งนี้ก็เป็นกฎหมายระหว่างประเทศที่รัฐบาลไทยได้ให้การรับรองหรือสัตยาบันไว้ 5 ฉบับ และถือเป็นพันธกรณีที่รัฐบาลไทยมีหน้าที่จะต้องปฏิบัติตามกฎหมายเหล่านั้น ซึ่งได้แก่ ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก และอนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบ

สาระสำคัญของสิทธิมนุษยชนที่บัญญัติไว้ในกฎหมายได้มีการรวมเอาสิทธิชุมชนเข้าไว้ด้วย ซึ่งสิทธิชุมชนที่สำคัญและปรากฏอยู่ในกฎหมายระหว่างประเทศ คือ สิทธิในการกำหนดวิถีชีวิตตัวเอง ซึ่งหมายถึง สิทธิในการกำหนดแนวทางการพัฒนาด้วยตัวเอง สิทธิในการใช้และดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน สิทธิในการมีอาหารพอเพียงและมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี และสิทธิในการดำรงชีวิตตามวิถีวัฒนธรรมของชุมชน โดยทั้งนี้สิทธิในการกำหนดวิถีชีวิตตัวเองจะเกี่ยวข้องไปถึงสิทธิในการศึกษาด้วย เพราะการศึกษาเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้และข่าวสารข้อมูลอันเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับการพัฒนาตนเอง

นอกจากสิทธิในการกำหนดวิถีชีวิตตัวเองแล้ว กฎหมายระหว่างประเทศยังกล่าวถึงสิทธิอื่นๆ อีก เช่น ในกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมกล่าวถึงสิทธิในการมีส่วนร่วม ซึ่งปรากฏอยู่ในมาตรา 60

ของรัฐธรรมนูญปี 2540 เช่นกัน ในปฏินุญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน มาตรา 17 ระบุว่าไม่มีใครสามารถจะลิดรอน
ชีวิตความเป็นอยู่ที่เป็นไปตามหนทางของเราได้ และกล่าวถึง สิทธิในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อมไว้ในมาตราที่ 1, 6 และ 11

ตัวอย่างของการนำกฎหมายระหว่างประเทศมาใช้อ้างอิงเพื่อยืนยันปกป้องสิทธิของชุมชน และเป็นคดีที่ถูกนำ
ขึ้นสู่การตัดสินของศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ คือ คดีที่นักลงทุนชาวออสเตรเลียไปลงทุนทำเหมืองแร่ฟอสเฟตบน
พื้นที่ของชนพื้นเมืองผ่านารู ชนผ่านารู ได้ใช้กฎหมายระหว่างประเทศที่ระบุถึงการรับรองสิทธิในการกำหนดวิถีชีวิต
ตัวเองนำคดีขึ้นสู่ศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ ฟ้องร้องรัฐบาลออสเตรเลียในข้อหาละเมิดสิทธิการกำหนดวิถีชีวิตตัวเอง
ด้วยการอนุญาตให้มีการทำเหมืองแร่ฟอสเฟตในพื้นที่ของชนผ่านารู โดยปราศจากการมีส่วนร่วมของชนผ่านารู ซึ่ง
คำพิพากษาของศาลตัดสินให้ชนผ่านารูเป็นผู้ชนะคดี และสั่งให้รัฐบาลออสเตรเลียชดเชยค่าเสียหายเป็นเงินจำนวน 107
ล้านหรือยูนิตออสเตรเลีย

การที่สิทธิมนุษยชนต่างๆ ได้รับการรับรองและถูกตราเป็นกฎหมาย ถือเป็นโอกาสหรือช่องทางหนึ่งที่สำคัญ
และมีประสิทธิภาพสำหรับการอ้างอิงเพื่อเรียกร้องยืนยันหรือปกป้องสิทธิ แต่ทั้งนี้อาจยังไม่เพียงพอที่จะทำให้สิทธิเกิด
เป็นจริงขึ้นได้ จึงจำเป็นจะต้องมีสิ่งอื่นประกอบ เช่น สมรรถนะแห่งสิทธิ แต่กระนั้นก็ดี การมีกฎหมายเหล่านี้มิได้
หมายความว่า การเรียกร้องสิทธิจะเปี่ยมประสิทธิภาพสมบูรณ์แบบ หากยังต้องอาศัยความรู้ความสามารถของผู้ถูกละเมิด
สิทธิในการนำกฎหมายเหล่านี้มาใช้ประโยชน์ด้วย

ทั้งหมดนี้ ก็คือสาระสำคัญของสิทธิมนุษยชนและสิทธิชุมชนที่ผมเก็บค่นำมาฝากท่านผู้อ่าน หวังว่าจะได้
สาระประโยชน์กันบ้างตามแต่อัธยาศัยครับ แล้วพบกันใหม่ฉบับหน้า สวัสดีครับ

MATICHON INFORMATION CENTER		Subject Heading :
Source :	กรุงเทพธุรกิจ	
Date :	- 1 ส.ธ. 2546	Page : 1, 2 No

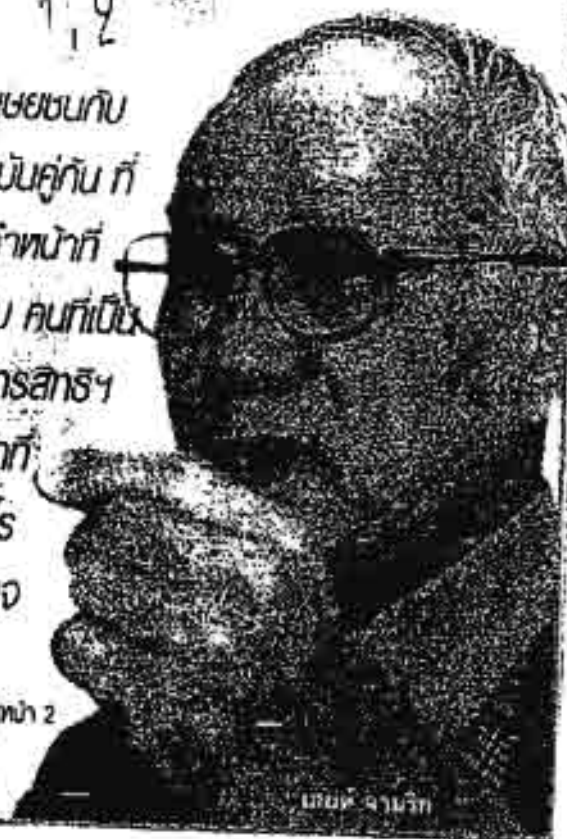
กก.สิทธิฯไร้กลไกสู้กับอำนาจ

“ 1, 2

สิทธิมนุษยชนกับ
อำนาจมันคู่กัน ที่
เราพูดถึงหน้าที่
ในเชิงรับ คนที่เป็น
กรรมการสิทธิฯ
ไม่มีกลไกที่
จะทำอะไร
กับอำนาจ

”

อ่านรายละเอียดหน้า 2

ภาพจาก

ละเมิดสิทธิ :

วัฒนธรรมสืบทอด

การตอบโต้ นางฮานา จิลานี ผู้แทนพิเศษ
เลขาธิการองค์การสหประชาชาติอย่างต
เด็ด หลังจากถูกรับว่าประเทศไทยไม่
ให้การสำคัญเรื่องสิทธิมนุษยชนสัก... จากความ
ขัดแย้งโครงการก่อสร้างท่าอากาศยาน-มาเลเซีย ของ
พ.ศ. ๒๕๓๖ อินวีสตร นายกรัฐมนตรี ไม่เพียงทำให้
เกิดคำถามต่อภาวะความเป็นผู้นำของไทยเท่านั้น
แต่ยังทำให้ยังสะท้อนให้เห็นว่ารัฐบาลก็ด้อย
ไว้กับกระบวนการสิทธิมนุษยชนในประเทศ

ในโอกาสที่องค์การสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ซึ่ง
ถือกำเนิดตามรัฐธรรมนูญฯ ปฏิรูปได้ปฏิบัติหน้าที่
จะครบ ๖ ปีในเดือนหน้านี้ ศอ.เสนห์ จามริก
ประธานกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ จะ
วิเคราะห์ปัญหาการข่มขู่ละเมิดสิทธิมนุษยชน
ตั้งแต่อดีต-ปัจจุบันและการให้ความสำคัญต่อเรื่อง
ดังกล่าวจะมีอำนาจในประเทศ

ความจริงรัฐธรรมนูญฉบับแก้ไขล่าสุด
การ ที่มีรัฐธรรมนูญที่พูดถึงหมวดสิทธิมนุษยชน
อย่างถาวรว่ารัฐบาลต้องให้ความสำคัญหรือแปลว่า...
ต้องบอกว่า เป็นแต่มีรัฐธรรมนูญฉบับนี้ขึ้นมา ยังไม่
เคยเห็นฝ่ายรัฐมีการข่มขู่ละเมิดเลย ไม่ว่าจะใน

ลักษณะการข่มขู่ความเข้าใจ หรือการกำหนด
นโยบายให้กับส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง เพราะส่วน
ราชการของรัฐเป็นหน่วยงานที่สืบทอดจากบุคคล
เมตติการ ซึ่งจุดนี้คือ ปัญหาของวัฒนธรรมองค์กร
ที่ได้สืบทอดกันมา" อาจารย์เสนห์ กล่าว

เขายังแย้งว่า การพูดถึงปัญหาการละเมิดสิทธิ
มนุษยชน โดยเฉพาะกรณีก่อการร้าย เป็นการต่อปาก
ต่อคำกับรัฐบาล นักสิทธิมนุษยชน ประชาชนทั่วไป
และสื่อมวลชน ไม่เช่นนั้นจะทำให้เกิดความขัดแย้ง
ตลอดเวลา เพราะจริงๆ แล้ว รัฐธรรมนูญฉบับนี้ ได้
กำหนดกระบวนการทำงานของรัฐไว้ชัดเจนว่าจะต้อง
ทำอย่างไรกับนโยบายหรือโครงการขนาดใหญ่ที่มีผล
กระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ สิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะ
การบอกให้ประชาชนในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องได้รับทราบ

ปัญหาสำคัญคือ การทำประชานิยม แต่จน
บัดนี้กฎหมายยังไม่ออก รัฐใช้ระเบียบประธา
พิจารณ์สำนักนายกฯ ในยุคก่อนยังไม่มีการขยาย
ออกมา ครม.ก็แสดงว่ารัฐบาลไม่ได้ให้ความสำคัญ
ที่ควร แต่จะโทษฝ่ายรัฐอย่างเดียวก็น่าไม่ได้การร่วมรัฐ
ธรรมนูญจริงไม่ได้หมายความว่าทุกอย่างจนแต่มี
ปฏิรูปการเมืองจะต้องบอกว่า ควรจะมีการผลักดัน
กฎหมายถูกภายในปีหน้าบังคับใช้ให้มีผล

ประธานกรรมการสิทธิฯ มองว่า แม้ขณะนี้
มีการร่างกฎหมายประธาพิจารณ์โดยกฤษฎีกา

แสดงปฏิทินเป็นหน่วยงานกับกระทรวงมหาดไทย
ของรัฐ ดังนั้น ถึงจะร่างแต่ก็มีกระทรวงมหาดไทยไว้
ตลอดเวลานี้เป็นหน้าที่ของรัฐสภาที่จะมีมติโดยทำ
หน้าที่ประสานงานกับองค์การประชาสังคมที่เกี่ยวข้อง
ซึ่ง เพราะการร่างกฎหมายเริ่มต้นก็เป็นสิ่ง
สำคัญ ถ้าจุดเริ่มต้นจากองค์กรของอำนาจรัฐฝ่าย
เดียวก็เป็นจุดที่ครบถ้วนออกมาแล้วก็เป็นอัน

“ความขัดแย้งที่จะมา หรือที่คาดหวัง เรา
อยากบอกว่ากรรมการสิทธิฯ ไม่ใช่โรงพัก หรือที่
ว่าการอภัย รับแจ้งความไปสืบสวนคดี ไม่ใช่ แต่
คณะกรรมการสิทธิฯ มีหน้าที่ตรวจสอบเหตุการณ์
สาเหตุ สมมติฐาน ที่มาของการละเมิดสิทธิฯ เกิด
ขึ้นได้อย่างไร เพราะเมื่อเกิดเหตุ เจ้าหน้าที่รัฐมักจะ
มองว่า ใครถูก-ใครผิด ใครดี-ใครชั่ว แต่ไม่ใช่
เราต้องพูดต่อไปว่า ก็ประชาชนทำอย่างนั้นเพราะ
อะไร รัฐสภาควรทำอะไร”

อาจารย์เสนอที่ กล่าวไว้ อยากให้เจ้าหน้าที่รัฐ
นึกการเมืองพยายามทำความเข้าใจกับเรื่องที่เกิดขึ้น
เมืองไทยเป็นเมืองพุทธ ทุกอย่างเกิดแต่เหตุทั้งนั้น
หากไม่ใช่ต้นตอปัญหา ทุกอย่างก็ไม่น่า และถ้าที่
ปฏิบัติของรัฐเช่นนี้มาเนิ่นนาน จะเป็นการสกัดกั้นการ
พัฒนาเรื่องสิทธิเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้
และไม่ก้าวทันโลกที่ควร หรือไม่ก้าวหน้าในเชิงลบ
คือ มีการทะเลาะวิวาท ต่อปากต่อคำไม่สิ้นสุด

สำหรับปัญหาที่องค์กรผู้รับทราบทุกยุคก็มักจะ
ปฏิเสธต่อกรทั้งตั้งเรื่องคณะกรรมการสิทธิฯ หรือ
เสียงวิพากษ์วิจารณ์ในหลายๆ เรื่องนั้น ประธานคณะ
กรรมการสิทธิฯ มองว่า ไม่ว่าจะป็น พ.ร.บ. พิกัด
หรือ นายชวน หลีกภัย การเป็นใหญ่ หรือการเป็น
คนมีอำนาจอยู่ในบ้านเมือง การพูดจา หรือการ
แสดงออกจะต้องมีความรับผิดชอบ

“ขณะนี้เราทำทุกเรื่อง เหมือนกับเป็นเรื่อง
ส่วนตัว เช่น มีใครบอกว่า เมืองไทยยังมีปัญหา
เรื่องสิทธิมนุษยชน เราควรรับฟัง เพราะเรื่องนี้
ไม่ใช่เรื่องส่วนตัว คนพูดอาจจะพูดด้วยความแค้น
ใจรัฐบาล อยากจะพูดชี้ช่องให้รัฐบาลหาทาง
แก้ไข... ในการแสดงออก ผมเห็นหรือเห็นว่า
ต้องมีความรับผิดชอบมากกว่าที่เป็นอยู่บ้านเมือง

เป็นของส่วนรวม ไม่ใช่สมบัติส่วนตัว
และถ้าใครกำลังคิดที่จะเป็นเจ้าเข้า
ของบ้านเมือง คงไม่ถูกต้องแน่”
อาจารย์เสนอที่ กล่าว

ส่วนการออกกฎหมายต่างๆ ที่ดู
เหมือนว่า รัฐกำลังออกมาตรการลดสิทธิ
การเคลื่อนไหวของประชาชนนั้น
ประธานกรรมการสิทธิฯ บอกว่า ไม่ว่า
ยุคไหนๆ ก็เป็นแบบนี้ ตั้งแต่ยุคพัฒนา
ภายใต้แผนพัฒนาฯ หรือการสมัยจอมพล
สฤษดิ์ ยุคไหนๆ ก็ออกมา ไม่ได้
คำนึงถึงความทุกข์ยากของประชาชน

นางอานา จิลาณี ผู้แทนพิเศษเดชาธิการอุเอ็ง ระหว่างเข้าหาจังหวัดนายกรัฏฐมนตรีของไทย

66

แม้แต่ยุคเผด็จการ ก็มีรัฐธรรมนูญที่พูดถึงหมวดสิทธิมนุษยชน
อย่าถามว่ารัฐบาลชุดนี้ ให้ความสำคัญหรือไม่... ต้องบอกว่า นับแต่
รัฐธรรมนูญฉบับนี้ขึ้นมา ยังไม่เคยเห็นฝ่ายรัฐบาลยับยั้งข้อเสนอส

และก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงในระบอบการ
ที่ไม่ได้มีการปฏิรูปเชิงพาณิชย์ แต่ปฏิรูปเพียงโครงสร้าง
ส่วนเท่านั้น เป็นคือเท่านั้น

การปฏิรูปเป็นระบบเศรษฐกิจแล้ว
บอกว่า ไม่ต้องการอะไร ราชการกับตำรวจกัน อย่า
ก็โอกาสในช่วงที่ผู้นำพูดจากาก่อน เอ็งเอ๊ย นัก
วิชาการ ประชาชน องค์การประชาคม คงอยากของ
ตัวเองไว้ เพราะมันจะทำให้เกิดช่องว่างระหว่าง
ประชาชนกับรัฐบาลอีก อาจารย์เสนอที่ กล่าว

เราขอแสดงความถึงร่องรอยที่หาให้รัฐกับ
ประชาชนเหมือนกัน โดยเฉพาะการกระทำต่อไป

อาจจะมีการจัดการกับกลุ่มเผด็จการความเคลื่อนไหว
ก็ได้อะไรรัฐกลับไปว่า พะยะถึงใคร คือใคร

“ผมไม่รู้ละ คือ ตอนนี้ อาจเป็นคนที่ไป
มาศึกษาหาความรู้จากนอกบ้าน ไม่ได้มองคนอื่นเขาเป็น
มาเพียงแต่เป็นการเตือนว่าตัวของคนเป็นคืออย่างนี้
พอมาเป็นในฐานะประธานองคมนตรีแล้วตนเองคนเป็นเป็น
มาเพียงอย่างนั้นตัวเองเป็นคนเป็นคนเพียงอย่างเดียว
ถ้าพูดอะไรไม่ระวังระวัง มันเข้าตัวเอง อย่างไรก็
ตาม ผมว่า การพูดจาส่วนนี้คนเขาจะฟังผมถือว่า
ตัวเองแล้วแต่ในวงการวินวินแล้วแต่คิดว่ายังมีปัญหา
อย่างไรก็ตาม คงเสนอว่า การตอบมาต่อ

กำลังถูก เรือง ถือว่า เป็นการลดระดับของความ เป็นผู้ดีไปมาก โดยเฉพาะความเป็นผู้ดีของบ้าน เมือง ตรงนี้สะท้อนจากสิ่งที่เราแสดงออก และ การตอบโต้ผู้แทนพิเศษ" บูเอินนั้น แคปลายเหตุ เพราะปัญหาทอการฯ มีเหตุขัดแย้งมานาน จนแยก ไม่ออก ความดีความชั่วของรัฐบาลชุดนี้ปนกัน จน ทำให้ความดีหาเสื่อมไป

"จุดแข็งของเขา คือ ต้องการความเป็นอิสระ ของประเทศชาติ เป็นอิสระทางการเงิน ตรงนี้ ต้องบอกว่า เป็นจุดเริ่มต้นที่ดี เป็นสิ่งที่ควรสรรเสริญ แต่ต้องแยกแยะให้ดี อิสระไม่ได้หมายความว่า เกิดขึ้นแล้วเราควรเอื้อมมือไปถึงสิทธิขั้นต้น ความ สันติสุขอยู่กันเสียทำให้คนสงสัยว่า ความดีที่ท่า มันคือ อะไรกันแน่ หรือนโยบายต่างๆ เช่นกองทุนหมู่บ้าน หรือ 30 บาท ก็น่า เพื่อให้ชาวบ้านพึ่งตัวเองได้ มัน จริงหรือเปล่า ทำให้เราริเริ่มได้คำถาม"

เมื่อถูกถามว่า หากมีการตอบโต้ข้อสงสัยของ ประธานสภาฯ จะทำอย่างไร อาจารย์เสนอให้กล่าวว่า "ผมจะไม่ตอบโต้ด้วยเจตนาใด เรื่องอะไรที่จะตอบ โต้ และจะไม่ยอมเสียความเป็นผู้ดีเจตนาใด"

"เรื่องทั้งหมดผมไม่อยากให้อุดด้านเดียวกับการเป็น ปัญหาสิทธิมนุษยชน ทั้ง 2 กรณี และล่าสุดกับบอกว่าติ ติงาน เราไม่รู้ว่าจะเกิดจากอะไร แต่หน้าที่ของเราต้อง ริชระห์ให้ดีกว่า และกรรมการสิทธิฯ เคยยื่นข้อเสนอ เรียกร้องให้รัฐบาลทบทวนโครงการนี้ใหม่เพราะโครงการ นี้มีผลพลาดตั้งแต่เริ่มต้นแล้ว มีผลพลามาตั้ง แต่รัฐบาลชุดก่อน สิ่งนี้ต้องแก้ไข อยากให้ฝ่ายมี อำนาจกลับไปเปิดรัฐธรรมนูญ เพราะรัฐธรรมนูญ เป็นกฎหมายสูงสุด อะไรที่ยังไม่ทำก็ขอให้ทำเสีย"

"ถ้าทำทุกอย่างตามกระบวนการแล้ว ชาวบ้าน ยังไม่ยอมรับฟัง สร้างความเดือดร้อนให้อีก รัฐบาล

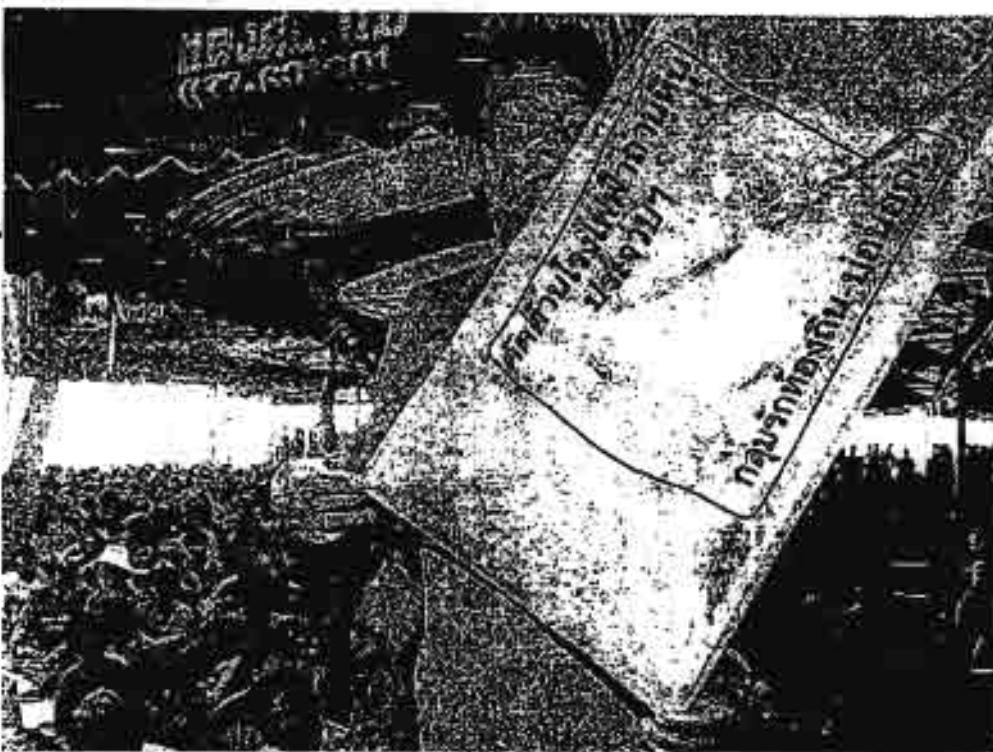
ก็สามารถแก้ปัญหาอย่างรอบคอบได้เวลานี้สิ่งที่ทำ กันผิด เพราะรัฐบาลชุดที่แล้วไปลงนามทำสัญญา หลังจากรัฐธรรมนูญประกาศใช้แล้วด้วยซ้ำ ทั้งที่รัฐ ธรรมนูญระบุไว้ตั้งแต่แรกว่า การลงนาม ทำสัญญา โครงการใดๆ ที่มีผลกระทบต่อคนในท้องถิ่นจะ ต้องมีการเปิดเผยข้อมูลให้ชาวบ้านรับทราบ"

อาจารย์เสนอให้ บอกว่า ข้อเสนอของกรรมการ สิทธิฯ คือขอให้มีการทำโครงการใหม่ทั้งหมดตั้งแต่ การทำรายงานวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม

แต่เขาก็เฉลย เราก็ทำอะไรไม่ได้ และ กรรมการสิทธิฯ ก็ไม่มีอำนาจจะไปเคี่ยวเข็ญ เรา พยายามผลักดันไปแล้ว สิทธิมนุษยชนกับอำนาจมัน คู่กัน ที่เรามีมากก็ทำหน้าที่ในเชิงรับ คนที่เป็น กรรมการสิทธิฯ ไม่มีกลไกที่จะทำอะไรกับอำนาจ

"ปัญหาคงนี้ไม่ได้อยู่ที่กรรมการสิทธิฯ อย่าง เดียว อยู่ที่สังคมด้วยว่า จะยอมให้บ้านเมืองเดินช้า ไปอยู่กับความผิดอย่างในอดีตหรือเปล่า หน้าที่เรา ไม่ได้หมายความว่า พอเราไม่ทำตามแล้วเราอยู่ เฉยๆ แต่เราทำอะไร ก็ต้องทำอะไรก็ต้องเปิดเผยให้ ประชาชนรู้ เพราะสิ่งที่สุดท้ายความจริงอยู่ที่ประชาชน อยู่ที่ยังคน เราไม่อยู่ในฐานะที่จะไปปลุกกระตมใคร และก็ไม่ทำด้วย"

ประธานกรรมการสิทธิฯ ย้ำทิ้งท้ายว่า การ ผลักดันให้เรื่องสิทธิมนุษยชนเป็นมรดกเป็นมรดก ในทางปฏิบัติขณะนี้น่ากลัวกว่าในยุคเผด็จการทหาร เนื่องจากทุกโครงการมีผลประโยชน์เชิงธุรกิจ กับชื่อนามกเหลือเกิน และที่โครงการทอการฯ ที่ จะนะ คือตัวอย่างที่ดี ซึ่งที่ผ่านมา ชนชั้นกลาง นายทุนมักจะเผยแพร่ข้อมูลปัญหาและคนที่เข้าไป เกี่ยวข้องไม่ใช่มีแค่ตำรวจกับประชาชน แต่มัน ลึกซึ้งกว่า

'ถ้าบ้านรัฐแล้วใช้ความรุนแรงก็อนาธิปไตย'

“ทราบว่ามีคนมาสมัครเข้าชิง
ถูกทำร้ายร่างกาย แต่ยังไม่
ทราบว่าเป็นใคร รู้
เพียงว่ามีชายฉกรรจ์ประมาณ 20 คนเข้าไปล้อม
คนร้ายสามหมวกไอ้โง่ ไม่เห็นหน้าชัด แต่
เจ้าทุกข์ก็ไปแจ้งความที่โรงพักแล้ว จริย ความขัด
แย้งโครงการทอการศึกษา ที่คณะ มีภาคตลอด แต่ผม
เชื่อว่าหากคุยกันดีๆ ปัญหาที่ก็สามารถคลี่คลายได้
ภูมิธรรม เวชยชัย ที่ปรึกษาเลขาธิการ กรม ในฐานะผู้
ประสานงานกับกลุ่มเอ็นจีโอในพื้นที่ กล่าว

ภูมิธรรม บอกว่า หลังเกิดเหตุยังไม่ได้ต่อสาย
คุยกับเอ็นจีโอในพื้นที่ แต่ได้ประสานงานกับนาย
จารัด ต๊ะธวัชกัญญะ คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่ง
ชาติ ว่า ให้ช่วยดูแลปัญหานี้ด้วย เพราะสิ่งที่เกิดขึ้น
กับคนงานทั้งสอง ถือว่าเข้าข่ายการละเมิดสิทธิมนุษยชน ซึ่งไม่ควรจะ
เกิดขึ้น

ไม่ว่าจะอย่างไร ผมไม่เห็นด้วยที่จะใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหา การตัดสินอะไรก็ตาม จะต้องเคารพความคิดเห็นซึ่งกันและกัน

ภูมิธรรม เวชยชัย

การประท้วงเป็นสิ่งที่ไม่ควรจะมีคนอยากให้เกิด

เมื่อถูกถามว่า ที่ผ่านมการบ้านจะแก้กรพ
กฎ กติกา ขยายสิทธิบัตรขึ้นตอนเทกอย่าง โดย
เฉพาะการเรียกร้องให้มีการเปิดศูนย์ข้อมูลและขอ
ให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเพราะ
ตามรัฐธรรมนูญถือว่าเป็นสิทธิขั้นต้น ภูมิธรรม ตอบ
ว่า ทุกคนต้องปฏิบัติตามกฎหมาย ไม่มีใครอยู่เหนือ
กฎหมาย ได้แม้แต่รัฐ การแก้ปัญหาไม่เอามาให้ทุก
ฝ่ายใช้อารมณ์ หรือมีการแสดงออกที่เป็นปฏิปักษ์
และรัฐบาลก็คงไม่ยอมให้มีการใช้ความรุนแรง
แน่นอน

“ถ้าไม่เห็นด้วยกับรัฐ แล้วใช้ความรุนแรง
ก็เป็นสิ่งคอมอนาธิปไตย ผมอยากให้ชาวบ้านใจ
เย็น ผมเชื่อว่า รัฐบาลจะเข้าไปแก้ไขปัญหาก็แน่นอน ส่วน
สถานการณ์เผชิญหน้าในครั้งต่อไป จะรุนแรงหรือไม่นั้น ผมเห็นว่า
มันยังมีทางออกที่จะคุยกันได้ ถ้าเรายอมรับฟังเหตุผลกัน” ที่ปรึกษา
เลขาธิการ กรม กล่าว

เราขอให้รัฐบาลทวนโครงการ... แต่ก็เฉย

สมชาย หอมละออ ประธานกรรมการสิทธิมนุษยชน สภาทนายความ กล่าวว่า ปัญหาที่เกิดขึ้น
ขณะนี้ยังไม่ทราบว่าเป็นฝีมือของใคร แต่ไม่ควรจะเป็นฝ่ายไหนก็ตาม ไม่อยากให้เกิดความรุนแรงขึ้นกับ
ทั้งสองฝ่าย

- จริย โครงการนี้ ต้องยอมรับว่า ไม่ปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญ และมติองค์กรระดับ ต่างที่ประชาชน
ขาดการมีส่วนร่วม มีการกระทำหลายอย่าง ที่ละเมิดสิทธิมนุษยชนและชุมชน สิ่งที่มีบทบาทที่สุดก็
คือความรุนแรงในการขับไล่ของพวกที่คัดค้านและสนับสนุนเราเคยเสนอรัฐบาลไปหลายครั้งแล้ว
ว่า ขอให้มีการทบทวนโครงการใหม่ทั้งหมด แต่รัฐบาล ไม่เคยมีคำตอบให้ สมชาย กล่าว

ประธานกรรมการสิทธิมนุษยชน ทนายความ ยังกล่าวอีกว่าการ ใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหาไม่ดีต่อ
ทั้งสองฝ่าย และเชื่อว่าสถานการณ์อาจจะคลี่คลายได้ ถ้ารัฐบาลรับฟังเสียงของประชาชนในพื้นที่บ้าง
โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อเสนอของทุกฝ่ายที่บอกให้รัฐศึกษาโครงการใหม่ทั้งหมดหากรัฐบาลยอมปฏิบัติเชิ
ว่า ร่วมการศึกษาออกมา ไม่ว่าจะอย่างไร ชาวบ้านก็ยอมรับได้

- โครงการนี้ต้องการทราบรายละเอียดของสิ่งแวดล้อมและทำประชาพิจารณ์ใหม่แบบให้ประ
ชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมจริงๆ ไม่ใช่ทำอย่างที่ผ่านมา เราแก้ไขปัญหามาแบบหลงทางมานานแล้ว หากรัฐไม่
เชื่อ ผมว่า เหตุการณ์นี้จะจบ จะถูกเป็นไฟ เพราะประชาชนจะมีความรู้สึกแปลกแยก ดูเหมือนกับว่าเรา
ถูกวิ่งแข่งกันที่ถือว่าเป็นการละเมิดสิทธิที่ร้ายแรงที่สุดในความรู้สึกของพวกเรา

สมชาย ตั้งข้อสังเกตว่า การใช้ความรุนแรงในการปราบปรามชาวบ้านที่ไม่เห็นด้วย ไม่เพียง
สร้างความโกรธแค้นให้พวกเขามากขึ้น แต่ความเปราะบางทางเชื้อชาติ ศาสนา จะถูกนำมาจาก
พื้นที่เล็กๆ ไปจนถึงระดับภาคก็ได้ ดังนั้นการแก้ไขปัญหาคือที่ถูกต้อง คือ การกลับไปเริ่มต้นนับ 1
ใหม่ตามข้อเสนอของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ น่าจะเป็นทางออกที่ดีที่สุด

นาน ในประเทศไทยเองมีคำรับยาอายุวัฒนะมากมายหลายคำรับ รอกการศึกษาวิจัยอยู่ และนอกจากนี้มีงาน
ศึกษาวิจัยออกมามากมายว่าการกินอาหารธรรมชาติ การใช้ยาจากธรรมชาติ การอยู่ใกล้ธรรมชาติ
สามารถที่จะรักษาโรคได้และทำให้ร่างกายแข็งแรง มีอายุที่ยืนยาวขึ้น

3. ขาสนุนไทรมีพินน้อย เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าสนุนไทรมาจากโลกของธรรมชาติมีพินน้อย
น้อยกว่าขาที่สังเคราะห์จากสารเคมีที่มีผลข้างเคียงมากมายและรุนแรง

4. วัฒนธรรมยาทำให้คนตระหนักถึงคุณค่าของธรรมชาติ และช่วยกันดูแลรักษา ผู้เขียนเคยเดินสำรวจสมุนไพรในจังหวัดปราจีนบุรี ซึ่งสภาพโดยทั่ว ๆ ไป ป่าจะถูกทำลายกลายเป็นสวนไผ่ดง แต่พบป่าละเมาะแห่งหนึ่งข้าง ๆ สวนไผ่ดงเหลือไว้ เพราะว่าเป็นดงของคันทนบสาวที่ชาวบ้านใช้ต้มกินหลังคลอด เพราะจะได้มีน้ำนมเลี้ยงลูกและยังมีสรรพคุณเป็นยาบำรุงกำลัง ผลของสมุนไพรคันนี้คงดีมากจนชาวบ้านต้องเหลือที่ไว้ให้สมุนไพรคันนี้แทนที่จะถางทำสวนไผ่ดงจนหมด นี่เป็นเพียงการใช้สมุนไพรเพียงคันเดียว หากชาวบ้านรู้ว่าคันไหนใช้ทำอะไรได้มากกว่านี้เขาคงช่วยกันดูแลรักษากระจายพันธุ์มากกว่าที่เป็นอยู่ เช่นช่วยกันอนุรักษ์ป่าไว้เพื่อการใช้ประโยชน์ที่ยั่งยืนของชุมชน ซึ่งป่าจะเกี่ยวประโยชน์อื่น ๆ ในด้านระบบนิเวศเช่นช่วยจับน้ำ ช่วยยึดดิน และการใช้ประโยชน์เพื่อยังชีพอื่น ๆ

5. วัฒนธรรมสร้างสรรค์คุณค่าทางเศรษฐกิจ ไม่ว่าประเทศจีน อินเดีย หรือทิเบต สามารถสร้างรายได้ของประเทศจากการส่งออกวัฒนธรรมออกไปทั่วโลก ประเทศไทยเองก็น่าที่จะขายสินค้าที่ไม่มีพิกัดเหล่านี้ให้กับชาวโลกได้ เพราะความรู้ของบรรพบุรุษเราก็ไม่ค่อยเสียเลยทีเดียวนะ เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่า กระแสโลกได้หันกลับมาสู่ธรรมชาติ สินค้าปลอดสารพิษ ผลิตภัณฑ์จากธรรมชาติที่มีการคัดค้าน้อย ล้วนเป็นที่ต้องการของตลาด หากเราไม่รู้ว่าจะอะไรในธรรมชาติที่กินได้ อะไรที่ใช้เป็นยารักษาโรคหรือบำรุงสุขภาพได้ เราจะเอาอะไรไปขายในตลาด เราจะเอาอะไรมาปรับปรุงพัฒนาเพื่อเป็นสินค้า และนอกจากเพื่อที่จะขายแล้ว การใช้วัฒนธรรมดั้งเดิมของเราเพื่อนำไปสู่การท่องเที่ยวของคนเองของประเทศก็เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง ยุคในขณะนี้ เพราะปัจจุบันนี้มีมูลค่าการบริโภคของคนไทยปีหนึ่ง ๆ หลายหมื่นล้านบาท จากการที่เรขาดการตระหนักถึงการใช้ของในประเทศ โดยที่ชอบซื้อของจากต่างประเทศโดยไม่ยั้งคิด ทำให้ขณะนี้เราเกิดสภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจ เกิดการขาดดุลบัญชีเดินสะพัด คนไทยแต่ละคนมีหนี้ถึงประมาณคนละที่หมื่นบาท เนื่องจากค่านิยมในการซื้อของนอก ซึ่งแพงยิ่งกว่านั่นเอง

วัฒนธรรมกับความหลากหลายทางชีวภาพ

ประเทศไทยนับเป็นประเทศที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ มีความอุดมสมบูรณ์สูงเป็นอันดับเจ็ดของเอเชีย จำนวนพืชที่มีการศึกษาในโลกมีประมาณ 248,000 สปีชีส์ พบว่ามีอยู่ประมาณ 20,000 สปีชีส์ หรือประมาณร้อยละ 8 ของพืชที่นักวิชาการรู้จัก ในส่วนของสัตว์มีสัตว์ที่นักวิชาการรู้จักทั่วโลกประมาณ 1.5 ล้านสปีชีส์ คาดว่ามีสัตว์ในเมืองไทยอยู่ 90,000-100,000 สปีชีส์ หรือประมาณร้อยละ 7 ของสัตว์โลก (วิสุทธิ์ ไบไม้, 2538) และนอกจากนั้นประเทศไทยยังประกอบด้วยชนเผ่าที่หลากหลายชนเผ่า ที่หลากหลาย

หลายถึง 8 ชนิด (บุญยงค์ เกศเทศ, 2536) กระจายตามภูมิภาคต่าง ๆ ในระบบนิเวศที่ต่าง ๆ กัน ก่อให้เกิดความหลากหลายและร่ำรวยทางวัฒนธรรมขึ้นในพื้นที่นี้

ปัจจุบันการศึกษาถึงความหลากหลายของชนิดพืชและสัตว์ของแต่ละชนเผ่าในประเทศไทยยังมีไม่มากนัก ที่มีการศึกษาได้แก่ การศึกษาถึงชนิดของสมุนไพรในตำราแพทยศาสตร์สงเคราะห์ฉบับหลวงที่จัดพิมพ์โดยกระทรวงสาธารณสุข มีคำรับยา 1,294 ขนาน ใช้สมุนไพร 757 ชนิด ในส่วนของตำราแพทยศาสตร์สงเคราะห์ฉบับหลวงนี้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นวัฒนธรรมยาของไทยภาคกลางเพราะว่ามีรากฐานมาจากตำราโอสถพระนารายณ์สมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นตำราที่กระทรวงสาธารณสุขยอมรับประกาศอยู่ในกฎหมายใช้เป็นตำรามาตรฐานในการสอบขอขึ้นทะเบียนยาเป็นผู้ประกอบโรคศิลป์แผนโบราณ และใช้เป็นมาตรฐานในการขอขึ้นทะเบียนยาแผนโบราณเพื่อผลิตออกจำหน่าย อย่างไรก็ตามก็ยังมีผู้ศึกษาถึงจำนวนชนิดของสมุนไพรจากคำรับยาที่มีผู้นำมาขอขึ้นทะเบียนไว้ในปี พ.ศ. 2503-2506 จำนวน 1,155 คำรับ ใช้สมุนไพร 446 ชนิด แต่เนื่องจากคำรับยา 2,449 ขนานที่ได้จากแหล่งข้อมูลทั้งสองนี้มีการใช้สมุนไพรซ้ำกันอยู่จำนวนหนึ่ง โดยแท้จริงแล้วจึงมีสมุนไพรจากทั้งสองแหล่งอยู่ 844 ชนิด สมุนไพรที่ไม่ปรากฏในตำราแพทยศาสตร์สงเคราะห์ แต่ใช้ในการผลิตยาที่ขึ้นทะเบียนไว้กับกระทรวงสาธารณสุข เช่น ประดงต่าง ๆ กำลังราชสีห์ กำลังหรีด กำลังหนุมาน กำลังช้างสาร (กมล สวัสดิมงคล และคณะ, 2529) ซึ่งจะเห็นว่าสมุนไพรอีกมากที่ไม่ปรากฏในตำราที่กระทรวงสาธารณสุขยอมรับแต่มีการใช้ในชาวบ้านจนต้องมีการมาขึ้นทะเบียนยาเพื่อผลิตจำหน่าย

เป็นที่น่าสังเกตว่าพวกต้นประดงต่าง ๆ พบมากในคำรายอีสาน จึงเป็นไปได้ที่ในแต่ละภาคจะมีวัฒนธรรมยาที่แตกต่างกันไปตามระบบนิเวศที่แตกต่างกัน มีการศึกษาวิจัยถึงการรักษาโรคของสมุนไพรทางภาคเหนือเปรียบเทียบกับตำรามาตรฐานที่กระทรวงสาธารณสุขยอมรับ พบว่าไม่มีการใช้สมุนไพรในคำรายดังกล่าวในการรักษาโรค (Brun, 1987) กล่าวคือ ภาคเหนือ ภาคอีสาน ภาคใต้ ในอดีตเป็นรัฐอิสระที่ปกครองตัวเองบ้าง หรือขึ้นกับไทยภาคกลาง พม่า ลาว หรือมาเลย์ในบางครั้ง มีชนเผ่าที่แตกต่างกันเป็นใหญ่อยู่ มีภาษาและวัฒนธรรมของตนเอง จึงเป็นไปได้ที่วัฒนธรรมยาของแต่ละภาคจะแตกต่างกันออกไป (Bamber, 1989)

ในส่วนของการใช้ยาทางภาคอีสาน ยังไม่มีการศึกษาในเชิงภาพรวมของชนิดสมุนไพรที่ใช้ แต่มีรายงานการศึกษาวิจัยการใช้สมุนไพรในจังหวัดขอนแก่น พบการใช้สมุนไพร 427 ชนิดจาก 444 คำรับ (ชัยรัตน์ พัฒนเจริญ และคณะ, 2529) ในการศึกษาของผู้เขียนพบสมุนไพรมากกว่า 1,500 ชนิด ปรากฏในคำรายอีสาน รวบรวมโดยอาจารย์ปรีชา พิณทอง ซึ่งรอการจัดทำรายงานที่สมบูรณ์ต่อไป

สถานการณ์ปัจจุบันของวัฒนธรรมยาและความหลากหลายทางชีวภาพ

วัฒนธรรมยาเป็นวัฒนธรรมที่มีความพิเศษเฉพาะ และมีโอกาสที่จะสูญหายก่อนที่จะมีการศึกษาและเก็บทอดได้มากกว่าวัฒนธรรมอื่น ๆ กล่าวได้ว่าคงจะสูญหายไปพร้อมกับความหลากหลายทางชีวภาพ

ที่เรามืออยู่ ในยุคนี้จึงเป็นรอยต่อที่สำคัญก่อนที่จะมีปัญหาที่ส่งสมมาจะหายไปโดยที่ไม่อาจกลับคืนมา ปัจจัยที่ทำให้เกิดการสูญหายของวัฒนธรรมขามิดังนี้

1. องค์ความรู้ที่หลากหลายของชนเผ่าต่าง ๆ ถูกทำลายจากการรวมศูนย์อำนาจ นับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ราชธานีที่ปกครองส่วนใหญ่จะเป็นกรุงศรีอยุธยา หรือกรุงเทพฯ หมอหลวงที่ใช้วัฒนธรรมยาของภาคกลางก็จะถูกยกให้มียาพาหนะหมอพื้นบ้านที่รักษาคนไข้อยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ แต่อย่างไรก็ตามก่อนที่จะมีระบบโรงเรียน องค์ความรู้เรื่องวัฒนธรรมและองค์ความรู้ของชาติพันธุ์จะถูกบันทึกไว้ในตำราใบลานด้วยภาษาตัวธรรม ในตำราใบลานเหล่านี้จะประกอบด้วย บทสวดมนต์ บทเทศน์ ตำราดาราศาสตร์ เมื่อผู้ขายต้องบวชเรียนตามประเพณีจะได้เรียนหนังสือและองค์ความรู้เหล่านี้ บางครั้งก็จะมีมีการคัดลอกมาเก็บไว้เป็นตำราประจำบ้าน (Bamber, 1989) กล่าวได้ว่าระบบโรงเรียนที่มุ่งเน้นการสอนคนให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน ได้ละเลยสิ่งที่มีอยู่ในชุมชนทำให้เกิดการทำลายภูมิปัญญาของชาติพันธุ์

2. หมอพื้นบ้านที่รู้จักต้นไม้ที่อยู่ในตำรายาส่วนตัวแต่สูงอายุ และส่วนใหญ่ก็ล้มหายตายจากไป ดังนั้นถึงแม้ว่าเราจะรวบรวมตำรายาไว้แต่ไม่มีใครรู้จักต้นไม้ที่ปรากฏในตำรายาก็ไม่มีประโยชน์อันใด กระทรวงสาธารณสุขมีนโยบายส่งเสริมการใช้สมุนไพรและการแพทย์ไทยมานาน แต่ไม่มีนโยบายที่ส่งเสริมช่วยเหลือทรัพยากรบุคคลที่ทรงคุณค่าเหล่านี้แต่อย่างใด ยังไม่มีการเข้าไปศึกษาและช่วยเหลืออย่างจริงจัง ทั้งที่ความรู้เรื่องการใช้สมุนไพรนั้นอยู่ที่หมอพื้นบ้านมีใช้อยู่ที่สถาบันของรัฐที่ไหน ๆ

3. การหายไปของพื้นที่ป่า จากรายงานของกรมป่าไม้ในช่วงเวลา 20 ปี นับจากปี 2516-2536 เราทำลายป่าไป 55 ล้านไร่ จาก 138 ล้านไร่ หรือ ประมาณ 43.21% ของพื้นที่ประเทศ เหลือเพียง 83 ล้านไร่ หรือคิดเป็น 26% ของพื้นที่ประเทศ และพื้นที่ป่าจริง ๆ ในปัจจุบันนี้ยังไม่มีรายงานออกมา ซึ่งเราอาจดกใจกับตัวเลขของพื้นที่ป่าจริงก็เป็นได้ ทั้งจากนโยบายปิดป่า (ปิดจนป่าหมด) นโยบายการยกเลิกพื้นที่ป่าเพื่อเอาไปแจก สปก. หรือล่าสุดกำลังจะมีการยกเลิกพื้นที่ป่าสงวนก็ล้วนเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการสูญหายของวัฒนธรรมและความหลากหลายทางชีวภาพทั้งสิ้น และพื้นที่ป่าอนุรักษ์ในปัจจุบันก็มุ่งเน้นเฉพาะพื้นที่ป่าต้นน้ำ เขตอุทยานและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ไม่ได้มองถึงการอนุรักษ์ความจำเพาะของระบบนิเวศมากนัก ยกเว้นป่าชายเลน ทั้งที่บ้านเรามีลักษณะระบบนิเวศที่หลากหลายอันเป็นที่อยู่เฉพาะของสมุนไพรในวัฒนธรรม เช่น ยาหัวอ่อนกระแตเป็นสมุนไพรที่ปรากฏในตำรายาอีสานมีฤทธิ์แก้ปวดตามข้อได้ดีมาก พบได้เฉพาะในป่าดงรังบางพื้นที่เท่านั้น

4. การครอบงำโดยการแพทย์ตะวันตก โดยที่แพทย์ไทยขาดความรู้ความเข้าใจในวัฒนธรรมดั้งเดิม ทำให้ไม่สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพของประเทศได้

ทางรอดของวัฒนธรรมและความหลากหลายทางชีวภาพ

จากที่กล่าวมาเราจะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมสิ่งแวดล้อมและสุขภาพมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด การรักษาป่าคือการรักษาวัฒนธรรม คือการรักษาสุขภาพ การรักษาวัฒนธรรมคือการรักษาป่า เพราะหากเราไม่

ที่เราได้อยู่ ในยุคนี้จึงเป็นรอยต่อที่สำคัญก่อนที่ภูมิปัญญาที่ส่งตมมาจะหายไปโดยที่ไม่อาจกลับคืนมา ปัจจัยที่ทำให้เกิดการสูญหายของวัฒนธรรมยามีดังนี้

1. องค์ความรู้ที่หลากหลายของชนเผ่าต่าง ๆ ถูกทำลายจากการรวมศูนย์อำนาจ นับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ราชธานีที่ปกครองส่วนใหญ่จะเป็นกรุงศรีอยุธยา หรือกรุงเทพฯ หมอหลวงที่ใช้วัฒนธรรมยาของภาคกลางก็จะถูกยกให้มียาแบบหมอพื้นบ้านที่รักษาคนไข้อยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ แต่อย่างไรก็ตามก่อนที่จะมีระบบโรงเรียน องค์ความรู้เรื่องวัฒนธรรมยาและองค์ความรู้ของชาติพันธุ์จะถูกบันทึกไว้ในตำราใบลานด้วยภาษาตัวธรรม ในตำราใบลานเหล่านี้จะประกอบด้วย บทสวดมนต์ บทเทศน์ ตำรายา ตำราโหราศาสตร์ เมื่อผู้ขายต้องบวชเรียนตามประเพณีจะได้เรียนหนังสือและองค์ความรู้เหล่านี้ บางครั้งก็จะมีการคัดลอกมาเก็บไว้เป็นตำราประจำบ้าน (Bamber, 1989) กล่าวได้ว่าระบบโรงเรียนที่มุ่งเน้นการสอนคนให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน ได้ละเลยสิ่งที่มีอยู่ในชุมชนทำให้เกิดการทำลายภูมิปัญญาของชาติพันธุ์

2. หมอพื้นบ้านที่รู้จักกันไม่ได้อยู่ในตำรายาล้วนแต่สูงอายุ และส่วนใหญ่ก็ล้มหายตายจากไป ดังนั้นถึงแม้ว่าเราจะรวบรวมตำรายาไว้แต่ไม่มีใครรู้จักกันไม่ปรากฏในตำรายาก็ไม่มีประโยชน์อันใด กระทรวงสาธารณสุขมีนโยบายส่งเสริมการใช้สมุนไพรและการแพทย์ไทยมานาน แต่ไม่มีนโยบายที่ส่งเสริมช่วยเหลือทรัพยากรบุคคลที่ทรงคุณค่าเหล่านี้แต่อย่างใด ยังไม่มีการเข้าไปศึกษาและช่วยเหลืออย่างจริงจัง ทั้งที่ความรู้เรื่องการใช้สมุนไพรนั้นอยู่ที่หมอพื้นบ้านมีไข้อยู่ที่สถาบันของรัฐที่ไหน ๆ

3. การหายไปของพื้นที่ป่า จากรายงานของกรมป่าไม้ในช่วงเวลา 20 ปี นับจากปี 2516-2536 เราทำลายป่าไป 55 ล้านไร่ จาก 138 ล้านไร่ หรือ ประมาณ 43.21% ของพื้นที่ประเทศ เหลือเพียง 83 ล้านไร่ หรือคิดเป็น 26% ของพื้นที่ประเทศ และพื้นที่ป่าจริง ๆ ในปัจจุบันนี้ยังไม่มีรายงานออกมา ซึ่งเราอาจตกใจกับตัวเลขของพื้นที่ป่าจริงก็เป็นได้ ทั้งจากนโยบายปิดป่า (ปิดจนป่าหมด) นโยบายการยกเลิกพื้นที่ป่าเพื่อเอาไปแจก สปก. หรือล่าสุดกำลังจะมีการยกเลิกพื้นที่ป่าสงวนก็ล้วนเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการสูญหายของวัฒนธรรมยาและความหลากหลายทางชีวภาพทั้งสิ้น และพื้นที่ป่าอนุรักษ์ในปัจจุบันก็มุ่งเน้นเฉพาะพื้นที่ป่าต้นน้ำ เขตอุทยานและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ไม่ได้มองถึงการอนุรักษ์ความจำเพาะของระบบนิเวศมากนัก ยกเว้นป่าชายเลน ทั้งที่บ้านเรามีลักษณะระบบนิเวศที่หลากหลายอันเป็นที่อยู่เฉพาะของสมุนไพรในวัฒนธรรมยา เช่น ยาหัวฉ่อนกระแดะเป็นสมุนไพรที่ปรากฏในตำรายาอีสานมีฤทธิ์แก้ปวดตามข้อได้ดีมาก พบได้เฉพาะในป่าเต็งรังบางพื้นที่เท่านั้น

4. การครอบงำโดยการแพทย์ตะวันตก โดยที่แพทย์ไทยขาดความรู้ความเข้าใจในวัฒนธรรมยาดั้งเดิม ทำให้ไม่สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพของประเทศได้

ทางรอดของวัฒนธรรมยาและความหลากหลายทางชีวภาพ

จากที่กล่าวมาเราจะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมสิ่งแวดล้อมและสุขภาพมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด การรักษาป่าคือการรักษาวัฒนธรรม คือการรักษาสุขภาพ การรักษาวัฒนธรรมคือการรักษาป่า เพราะหากเราไม่

โครงการเวที "สรุปปัญหาและข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในประเด็นน้ำ"

คณะอนุกรรมการที่ดินและน้ำ

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

หลักการและเหตุผล

สืบเนื่องจากคณะอนุกรรมการที่ดินและน้ำ คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติได้รับเรื่องราวร้องทุกข์จากประชาชนในกรณีปัญหาความขัดแย้งในการจัดการน้ำระหว่างรัฐกับประชาชน และระหว่างประชาชนกับประชาชน อันเนื่องมาจากโครงการพัฒนารองรับในการดำเนินการโครงการชลประทานและการผลิตกระแสไฟฟ้า คณะอนุกรรมการได้สอบถามความคิดเห็นจากประชาชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในแต่ละกรณี และได้มีการจัดสัมมนารับฟังความคิดเห็นไปบ้าง เช่น กรณีโครงการการก่อสร้างประตูระบายน้ำ ที่ลุ่มน้ำท่าจีน และลุ่มน้ำบางปะกง

คณะอนุกรรมการพบว่าสาเหตุของความขัดแย้งมาจากการไม่เปิดเผยข้อมูลและชี้แจงโครงการให้ประชาชนในพื้นที่ที่ได้รับทราบก่อนการอนุมัติการดำเนินการโครงการ การริเริ่มโครงการซึ่งมาจากหน่วยงานของรัฐ ไม่ได้สอบถามความต้องการของประชาชนในพื้นที่ หรือสอบถามความคิดเห็นของประชาชนในบางพื้นที่ แต่ไม่ได้ร่วมกันพิจารณาโดยประชาชนที่ใช้น้ำในลุ่มน้ำเดียวกันทั้งหมด กระบวนการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมและสังคมมีข้อบกพร่องในทางเนื้อหา และขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการให้ข้อมูล ทำให้เกิดความไม่รอบคอบในการพิจารณาโครงการจากเอกสารทางวิชาการ

ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างประชาชนที่ต้องการน้ำในภาคเกษตรกรรม แต่มีผลกระทบกับประชาชนอีกกลุ่มหนึ่งเช่นชาวประมง การบริหารจัดการน้ำอย่างแยกส่วนระหว่างหน่วยงานที่จัดสรรน้ำตามวัตถุประสงค์ของตน ในลุ่มน้ำหนึ่งๆพบว่ามีเขื่อนชลประทานจำนวนมากเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้า และจัดสรรน้ำเพื่อการชลประทาน รวมทั้งการสูบน้ำในหลายเขื่อน ผลกระทบที่ตามมาคือมีการแย่งชิงน้ำระหว่างประชาชนในลุ่มน้ำตอนบน ตอนกลาง และตอนกลาง ระบบนิเวศเสื่อมโทรมและก่อให้เกิดปัญหาน้ำท่วม น้ำขาดแคลนในระยะยาวซึ่งผิดไปจากธรรมชาติที่เคยมีมา นอกจากนี้การจัดการน้ำโดยภาครัฐได้ทำลายความรู้ของท้องถิ่นในการจัดการน้ำที่สอดคล้องกับระบบนิเวศในลุ่มน้ำ เช่น การจัดการน้ำขององค์กรเหมืองฝายทางภาคเหนือ การจัดการน้ำของชุมชนที่ใช้น้ำบริเวณปากแม่น้ำซึ่งมีลักษณะของ ๓ น้ำ (น้ำจืด น้ำเค็ม น้ำกร่อย) เป็นต้น

คณะอนุกรรมการมีความเห็นว่าการแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยพื้นฐานต้องเคารพสิทธิเสรีภาพของประชาชนตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ เพื่อให้การตัดสินใจต่อการดำเนินการโครงการนั้นรอบคอบ เป็นประโยชน์และเป็นธรรมกับสังคมและประชาชนทุกฝ่าย กล่าวคือการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์และสังคมสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการ

พัฒนาเศรษฐกิจอย่างสมดุลและยั่งยืนในระยะยาว เพราะฉะนั้นสิทธิขั้นพื้นฐานได้แก่ สิทธิการเข้าถึง ข้อมูลข่าวสารของโครงการอย่างละเอียด ประชาชนในพื้นที่ได้เสนอความคิดเห็นและความรู้ของตนเอง เพื่อประกอบการพิจารณา ร่วมกับความรู้ทางวิชาการ อันเป็นการตรวจสอบและให้ข้อมูลทางวิชาการ ของโครงการรอบด้าน ซึ่งจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนาและการตัดสินใจของ โครงการร่วมกันระหว่างรัฐกับประชาชนทุกกลุ่ม

คณะอนุกรรมการจึงเห็นว่ากระบวนการเรียนรู้ในการแลกเปลี่ยนความรู้และแสวงหาทาง ออกร่วมกันในส่วนของภาครัฐและภาคประชาชนเป็นสิ่งจำเป็น โครงการเวทีระดมความคิดเห็น ประเด็นน้ำจึงเกิดขึ้น เพื่อให้ประชาชน (ประชาชนในพื้นที่ นักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน และกลุ่มอื่นๆ) ได้มีบทบาทนำเสนอความรู้ของชุมชนและทางออกในการแก้ไขปัญหาในทางปฏิบัติ และในระดับนโยบายต่อรัฐบาลและสาธารณชนโดยตรง คณะอนุกรรมการจะทำหน้าที่ประมวล สังเคราะห์และรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมในบางประเด็น เพื่อให้ทางออกของการแก้ไขปัญหาเป็นไปได้จริงในทางปฏิบัติ และนำไปสู่การจัดทำข้อเสนอกับรัฐบาลและสาธารณชนให้ดำเนินการแก้ไข ปัญหาาร่วมกันโดยภาครัฐและประชาชน

ในปี พ.ศ. ๒๕๔๖ คณะอนุกรรมการมีความเห็นให้จัดเวทีระดมความคิดเห็น ๓ เวที เพื่อ สรุปัญหและเสนอแนะเชิงนโยบาย ในกรณีดังต่อไปนี้ซึ่งสืบเนื่องมาจากการร้องเรียนของประชา ชน ๑) โครงการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง ๒) การจัดการชลประทานในพื้นที่ระบบนิเวศ ๓ น้ำ ๓) โครงการผันน้ำโขง-ชี-มูลกับการแก้ไขปัญหา น้ำท่วม น้ำแล้ง ผลของการระดมความคิดเห็นจาก การจัดเวทีดังกล่าว จะทำให้มีข้อเสนอที่เป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติในระดับพื้นที่และระดับ นโยบายของ ๓ โครงการดังกล่าว และจะเป็นแนวทางต่อการพิจารณาตัดสินใจของโครงการชล ประทานอื่นๆในประเทศไทยด้วยเช่นกัน

ความเป็นมาของ ๓ โครงการ

๑) การจัดการชลประทานในพื้นที่ระบบนิเวศ ๓ น้ำ

ระบบนิเวศบริเวณปากแม่น้ำมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างไปจากลุ่มน้ำภายใน ประเทศ เนื่องจากแม่น้ำที่ไหลลงมาถึงปากแม่น้ำซึ่งเป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงและไหลลงสู่ ทะเล ทำให้มีการบรรจบของแม่น้ำที่เป็นน้ำจืดกับน้ำเค็มในทะเล และก่อให้เกิดน้ำกร่อย บริเวณปากแม่น้ำ ชาวบ้านเรียกกันว่า "ระบบนิเวศ ๓ น้ำ" การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ ๓ น้ำจะมีความแตกต่างกันซึ่งมีทั้งการทำนาทำสวนในลุ่มน้ำจืดและน้ำกร่อยโดยมีการปลูก พันธุ์พืชที่แตกต่างกัน ชาวประมงมีการทำประมงที่ได้พันธุ์สัตว์น้ำที่แตกต่างกันระหว่าง พันธุ์ปลาในน้ำจืด น้ำกร่อย และน้ำเค็ม นอกจากนี้ระบบนิเวศพื้นที่ชุ่มน้ำก็มีพันธุ์พืช ธรรมชาติที่แตกต่างกัน และแสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศปากแม่น้ำ ที่พัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนและประเทศชาติได้อย่างมหาศาล

ปัจจุบันนี้กรมชลประทานมีโครงการสร้างเขื่อนชลประทาน และประตูระบายน้ำในลุ่มน้ำนั้นๆ เช่น ที่ลุ่มน้ำปากพนัง ลุ่มทะเลสาบสงขลา ลุ่มน้ำแม่กลอง และแม่น้ำบางปะกง เพื่อการจัดสรรน้ำในพื้นที่เกษตรกรรมในฤดูแล้ง ป้องกันการรุกตัวของน้ำเค็มเข้าพื้นที่เกษตรกรรม แก้ไขปัญหาน้ำเน่าเสีย แต่ปรากฏว่าการวางแผนการจัดการน้ำดังกล่าวมุ่งเน้นการแก้ไขปัญหาการทำเกษตรกรรม แต่ไม่ได้พิจารณาถึงผลกระทบต่ออย่างรอบด้านที่ก่อให้เกิดปัญหาน้ำท่วมบริเวณปากแม่น้ำอย่างยาวนาน น้ำเน่าเสีย และระบบนิเวศเสื่อมโทรมที่ทำให้พันธุ์สัตว์น้ำและพันธุ์พืชในพื้นที่น้ำท่วมถึงลดลง ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์จากพื้นที่เกษตรกรรมเป็นพื้นที่เมืองและพื้นที่อุตสาหกรรม ซึ่งทำให้มีการแย่งชิงการใช้น้ำอย่างไม่เป็นระบบ

ด้วยเหตุนี้เมื่อกรมชลประทานริเริ่มให้มีโครงการการก่อสร้างประตูระบายน้ำ ๔ ประตูที่ลุ่มน้ำท่าจีนตอนล่างและตอนบน ๔ จุด ประชาชนในพื้นที่จึงได้คัดค้านไม่เห็นด้วยกับโครงการ คณะอนุกรรมการได้พบว่าความรู้ของชุมชนในพื้นที่บริเวณปากแม่น้ำมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพิจารณาทางออกของการแก้ไขปัญหาร่วมกันระหว่างรัฐกับประชาชน และมีบทเรียนที่มีคุณค่ายิ่งในลุ่มน้ำที่เกิดปัญหาแล้ว เช่น ลุ่มน้ำบางปะกง ลุ่มน้ำปากพนัง ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา และลุ่มน้ำแม่กลอง ซึ่งรัฐบาลยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาลุ่มน้ำเหล่านั้นได้ และยังละเลยความคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่มาประกอบการแก้ไขปัญหาน้ำ

๒) โครงการผันน้ำโขง-ชี-มูลกับการแก้ไขปัญหาน้ำท่วมน้ำแล้ง

กรณีน้ำท่วมในลุ่มน้ำชีและมูลสืบเนื่องมาจากรัฐบาลได้อนุมัติโครงการผันน้ำโขง-ชี-มูล ตั้งแต่ปี ๒๕๓๒ โดยเชื่อมโยงกับแผนพัฒนาลุ่มแม่น้ำโขง ด้วยการผันน้ำโขงเข้ามารายน้ำพื้นที่ชลประทานในลุ่มน้ำชีและมูลในภาคอีสาน องค์ประกอบของโครงการมีการก่อสร้างเขื่อน ฝ่าย สถานีสูบน้ำด้วยไฟฟ้า คลองส่งน้ำ ครอบคลุมพื้นที่ ๑๕ จังหวัด ในปี ๒๕๓๗ รัฐบาลมีมติเห็นชอบให้ดำเนินการตามพัฒนาในระยะที่ ๑ ปัจจุบันได้มีการก่อสร้างเขื่อนแล้ว ๑๔ เขื่อนรวมเป็นวงเงินทั้งสิ้น ๑๐,๓๔๖ ล้านบาท สามารถส่งน้ำให้แก่พื้นที่เพาะปลูกได้ ๕๒๕,๕๙๒ ไร่ ในระยะเวลา ๙ ปี ตั้งแต่ปี ๒๕๓๕-๒๕๔๓ ขณะนี้รัฐบาลอนุมัติแผนการดำเนินการในระยะที่ ๒ ซึ่งนำน้ำจากแม่น้ำโขงเข้ามาพัฒนาพื้นที่ชลประทานที่เหลืออีก ๑,๔๑๓ ล้านไร่

สถานการณ์น้ำท่วมในภาคอีสานมิได้เกิดขึ้นอย่างหนักในปี ๒๕๔๕ เท่านั้น แต่ได้เกิดขึ้นมาก่อนหน้านั้น ซึ่งเป็นเหตุให้ประชาชนในพื้นที่ตั้งข้อสงสัยต่อสาเหตุของน้ำท่วม น่าจะมาจากการสร้างเขื่อนในภาคอีสาน เช่น กรณีลุ่มน้ำชี มีการสร้างเขื่อนกักน้ำในลุ่มน้ำชี ถึง ๗ เขื่อน ตามโครงการผันน้ำโขง-ชี-มูล ซึ่งรับผิดชอบโดยกรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงาน ได้แก่ ฝ่ายละหานนา ฝ่ายชนบท ฝ่ายมหาสารคาม ฝ่ายท่าตูม ฝ่ายหนองเล็ง ฝ่ายยโสธร-พนมไพร และฝ่ายธาดุน้อย เนื่องจากที่กิ่งอำเภอจังหาร ลำน้ำชีไหลมาจากจังหวัดมหาสารคาม และมาบรรจบกับน้ำที่ไหลมาจากเขื่อนลำปาว จังหวัดกาฬสินธุ์ และมีฝ่ายร้อยเอ็ดเป็นแหล่งรับน้ำจากเขื่อนอุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น เมื่อมีการปล่อยน้ำ

ตามแผนการดำเนินการจะเริ่มระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง ซึ่งเริ่มขึ้นเมื่อเดือนเมษายน ๒๕๔๕ และจะทำการระเบิด ๒๑ แก่งให้เสร็จภายในปี ๒๕๔๗ ปัจจุบันได้ระเบิดแก่งไปทั้งหมด ๑๖ แก่ง และจะระเบิดอีก ๓ แก่งสุดท้ายในเดือนธันวาคม ๒๕๔๖ - มีนาคม ๒๕๔๗ อันได้แก่ Nam Lor River Mouth, Tang Pang และ Khon Pi Luang ซึ่งเป็นแก่งที่อยู่บริเวณพรมแดนไทย-ลาว

ชาวบ้านอำเภอเชียงทอง เวียงแก่น และกลุ่มรักษ์เชียงของ องค์กรพัฒนาเอกชน และนักวิชาการในประเทศไทยได้เคลื่อนไหวคัดค้านต่อการตัดสินใจการดำเนินการโครงการตั้งแต่เดือนพฤษภาคม ๒๕๔๕ เนื่องจากโครงการดังกล่าวถูกตัดสินใจดำเนินการ โดยที่ประชาชนที่จะได้รับผลกระทบไม่มีส่วนร่วมในกระบวนการดังกล่าว โครงการยังก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศน์ของแม่น้ำโขง ทำลายพันธุ์ปลาและแหล่งพรรณพืชในแม่น้ำโขง ซึ่งจะมีผลกระทบต่อชาวประมงและประชาชนที่พึ่งพาแม่น้ำโขงในประเทศจีน พม่า ลาว ไทย กัมพูชา และเวียดนาม นอกจากนี้ยังมีทางเลือกอื่นสำหรับการคมนาคมทางน้ำและทางบกในการค้าขายติดต่อกันระหว่างประเทศภูมิภาคแม่น้ำโขง และยังอาจมีปัญหาว่าการระเบิดแก่งจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแนวเขตแดนไทย-ลาวในแม่น้ำโขง

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อประมวลความรู้และข้อเสนอทางออกการแก้ไขปัญหารองประชาชนต่อรัฐบาล และสาธารณชน
๒. เพื่อสร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนความรู้และหาทางออกของการแก้ไขปัญหาระหว่างรัฐกับประชาชนร่วมกันในกรณีของโครงการ และข้อเสนอทางนโยบายกฎหมายและระดับปฏิบัติ

การดำเนินการ

๑. ประสานงานกับประชาชนในพื้นที่ และหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องเพื่อการเตรียมการนำเสนอและแลกเปลี่ยนความรู้ ข้อมูล และทางออกการแก้ไขปัญา
๒. จัดเวทีระดมความคิดเห็นจากประชาชนและหน่วยงานรัฐ
๓. ประมวลผลการระดมความคิดเห็น และสังเคราะห์ข้อมูลเพิ่มเติม
๔. จัดทำเอกสารนำเสนอต่อรัฐบาลและสาธารณชน
๕. ติดตามการดำเนินการงานของรัฐบาลตามข้อเสนอ

กำหนดการเวทีระดมความคิดเห็น

มิถุนายน ๒๕๔๖	โครงการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง
กรกฎาคม ๒๕๔๖	โครงการการจัดการชลประทานในพื้นที่ระบบนิเวศ ๓ น้ำ
สิงหาคม ๒๕๔๖	โครงการผันน้ำโขง-ชี-มูลกับการแก้ไขปัญหา น้ำท่วม น้ำแล้ง

กลุ่มเป้าหมาย

โครงการที่ ๑

จำนวน ๘๐ คน ประกอบด้วย

- กลุ่มผู้ร้องเรียน ๒๐ คน
- นักวิชาการในพื้นที่ หอการค้า สภาวัฒนธรรมจังหวัดเชียงราย ๑๕ คน
- หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร วุฒิสมาชิก สภาที่ปรึกษาฯ ผู้เชี่ยวชาญ และนักวิชาการ ๒๐ คน
- องค์กรเอกชน และสื่อมวลชน ๒๕ คน

โครงการที่ ๒

จำนวน ๑๐๐ คน ประกอบด้วย

- กลุ่มที่ได้รับผลกระทบจากโครงการชลประทาน ในระบบนิเวศน์ ๓ น้ำ (ปากห้วย จังหวัดนครศรีธรรมราช, ลุ่มทะเลสาบสงขลา, จันทบุรี, บางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา, ลุ่มน้ำแม่กลอง) ๕๐ คน
- กลุ่มที่กำลังจะมีโครงการ เช่น ท่าจีน ๑๐ คน
- นักวิชาการในพื้นที่ และนักวิชาการส่วนกลาง ๑๐ คน
- หน่วยงานภาครัฐ ๑๕ คน
- องค์กรเอกชน และสื่อมวลชน ๑๕ คน

โครงการที่ ๓

จำนวน ๘๐ คน ประกอบด้วย

- กลุ่มที่ได้รับผลกระทบจากโครงการโขง-ชี-มูล (อุบลราชธานี ยโสธร กาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด มหาสารคาม) ๒๕ คน
- กลุ่มที่ได้รับผลกระทบจากโครงการชลประทาน อ.หาดใหญ่ ๕ คน
- กลุ่มที่อยู่ในข่ายโครงการที่กำลังจะดำเนินการ ๑๐ คน

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคอีสาน
ระยะเวลา ๓ ปี
(สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๕ – กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๘)

๑. ความเป็นมา

๑.๑ ลักษณะสภาพพื้นที่ภาคอีสาน

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานเป็นภูมิภาคที่มีความหลากหลายด้านกายภาพ วัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณี และมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นสูง และนับว่าเป็นภูมิภาคที่ประชาชนถูกละเมิดสิทธิในการจัดการทรัพยากร เกิดการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างรัฐกับประชาชนมากอีกภูมิภาคหนึ่ง

ภาคอีสานเป็นภูมิภาคที่อยู่ศูนย์กลางของคาบสมุทรอินโดจีน มีขนาดพื้นที่ ๓๗๐,๒๑๔ ตารางกิโลเมตร (๑๐๖.๔ ล้านไร่) หรือประมาณ ๑ ใน ๓ ของพื้นที่ประเทศ ลักษณะทางธรณีวิทยาของภาคอีสานเกือบทั้งหมดมีลักษณะทั่วไปเป็นแบบแอ่งแผ่นดินตื้น (Shallow Basin) หรือมีรูปร่างคล้ายจานรองถ้วย หรือเอียงเล็กน้อยไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ บริเวณชายขอบของภาคตะวันตกและด้านใต้เป็นภูเขาหินทรายยอดเรียบหรือเป็นพื้นผิวที่ราบกร่อนตัวอายุเก่า บางส่วนเป็นเขากร่อน หรือเขาโคด บริเวณใจกลางของภาคเป็นที่ราบซึ่งถูกทับถมด้วยตะกอนแม่น้ำและมีความสูงประมาณ ๑๑๑ - ๑๕๐ เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง

ลักษณะภูมิอากาศเป็นภูมิอากาศแบบร้อนชื้นสลับแห้ง (Tropical wet and dry climate หรือภูมิอากาศแบบทุ่งหญ้าเมืองร้อน (Tropical Savanna) ที่อยู่ภายใต้อิทธิพลลมมรสุมเขตร้อน อุณหภูมิเฉลี่ยตลอดปี ประมาณ ๒๖.๖๖ องศาเซลเซียส

ปริมาณน้ำฝนในรอบ ๓๕ ปี เฉลี่ยทั้งภาคมีปริมาณมากกว่าภาคเหนือและภาคกลาง ฝนตกชุกในเดือนกันยายน - สิงหาคม ประมาณ ๒๗๖.๔ มิลลิเมตร เดือนธันวาคม มีฝนตกเฉลี่ยน้อยที่สุด ประมาณ ๒๔ มิลลิเมตร

ทรัพยากรดิน ดินมีคุณภาพไม่ค่อยดีเนื่องจากส่วนใหญ่เป็นดินทราย ปริมาณแร่ธาตุอาหารต่ำ นอกจากนี้ได้ดินยังมีลักษณะเป็นโคลนเกลือขนาดใหญ่อยู่ถึง ๔,๗๐๐ ล้านตัน พื้นที่ภาคอีสานจึงเป็นพื้นที่ดินเค็มเกือบทั้งสิ้น และมีศักยภาพที่เค็มอยู่ถึง ๓๗.๒ ล้านไร่ หรือร้อยละ ๓๔ ของพื้นที่ทั้งหมด โดยเป็นพื้นที่ลุ่มเค็มจัด ๑.๕ ล้านไร่ เค็มปานกลาง ประมาณ ๓.๗ ล้านไร่ เค็มน้อยซึ่งสามารถใช้ในการเกษตรได้ ๑๒.๖ ล้านไร่ และเป็นที่ดินที่มีศักยภาพที่จะเค็มได้ในทีตอนอีก ๑๙.๕ ล้านไร่ ซึ่งถือว่ามีความเสี่ยงต่อการพัฒนาแหล่งน้ำได้ดิน

ทรัพยากรน้ำ ทรัพยากรน้ำมีความสำคัญต่อการเกษตรกรรมของภูมิภาคเป็นอย่างยิ่ง และพื้นที่ส่วนใหญ่ก็อาศัยน้ำฝน เพราะมีพื้นที่เพียง ร้อยละ ๔.๔๔ ของพื้นที่ภาคที่อยู่ภายใต้ระบบชลประทาน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีแม่น้ำหลักเพียง ๒ สาย คือ แม่น้ำมูล และ แม่น้ำชี คิดเป็นร้อยละ ๔.๔๔ ของพื้นที่ มีน้ำผิวดิน (หนอง บึง) ขนาดใหญ่ร้อยละ ๒๓.๙๔ ของพื้นที่ผิวน้ำทั้งหมดของประเทศ

ทรัพยากรป่าไม้ ลักษณะของป่าภาคอีสานส่วนใหญ่เป็นป่าเบญจพรรณ และป่าเต็งรังเพราะสภาพภูมิอากาศที่มีความชุ่มชื้นน้อยและมีระยะแห้งแล้งยาวนาน ๔ - ๕ เดือน ต้นไม้เกือบทุกชนิดจะผลัดใบทั้งต้นและเริ่มผลิใบอีกครั้งในฤดูฝน ซึ่งพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าโคกหรือป่าเต็งรัง ซึ่งถือว่าเป็นป่าเอกลักษณ์ที่เด่นที่สุดของภาคและมีความสำคัญที่สุดของประเทศ

๑.๒ นโยบายรัฐที่จะเกิดสิทธิชุมชนท้องถิ่นอีสาน

๑.๒.๑ นโยบายด้านทรัพยากรป่าไม้ - ที่ดิน และพัฒนาการในการใช้สิทธิชุมชนอีสาน

ปัญหาด้านป่าไม้ที่ดินของภาคอีสานมีมายาวนาน ไม่ว่าจะเป็นปัญหาความขัดแย้งระหว่างการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากป่า และ ความขัดแย้งของสิทธิชุมชนกับการเพิ่มพื้นที่ป่าระหว่างประชาชนกับรัฐ

เมื่อปลายปี พ.ศ. ๒๕๒๔ รัฐบาลได้ประกาศใช้นโยบายป่าไม้แห่งชาติ โดยกำหนดเป้าหมายในการเพิ่มพื้นที่ป่าให้ได้ร้อยละ ๔๐ ของพื้นที่ประเทศ จำแนกเป็นป่าเศรษฐกิจ ร้อยละ ๒๕ ป่าเพื่อการอนุรักษ์ ร้อยละ ๑๕ ในขณะนั้นประเทศไทยมีเนื้อที่ป่าอยู่ ร้อยละ ๒๔ ของพื้นที่ประเทศ ผลจากการปฏิบัติตามนโยบายเกิดความขัดแย้งกับวัตถุประสงค์สำคัญของนโยบาย คือ การอนุรักษ์ป่า เพื่อรักษาความสมดุลของระบบนิเวศน์ แต่นโยบายป่าไม้กลับยินยอมให้เอกชนสัมปทานทำไม้ในเขตป่าสมบูรณ์เป็นเนื้อที่ร้อยละ ๑๓ ของพื้นที่ประเทศ

ความขัดแย้งสิทธิชุมชนกับการเพิ่มพื้นที่ป่า นโยบายได้กำหนดให้มีการปลูกป่าเพิ่มขึ้น ร้อยละ ๑๑ ของพื้นที่ประเทศ ด้วยการส่งเสริมให้เอกชนเช่าพื้นที่ปลูกพืชเศรษฐกิจ โดยคาดหวังว่าเมื่อสิ้นสุดการเช่าจะเหลือพื้นที่ป่า แต่ข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น พื้นที่ที่เอกชนเช่าทับซ้อนกับพื้นที่ป่าสมบูรณ์ ที่ดินทำกิน และป่าชุมชนของชุมชน จึงก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นอย่างกว้างขวางระหว่างชาวบ้านกับกรมป่าไม้ ความขัดแย้งจะลดลงบ้างช่วงปี พ.ศ. ๒๕๓๒ - ๒๕๓๓

ความขัดแย้งเริ่มรุนแรงขึ้นอีกครั้งเมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๕๓๔ เมื่อมีการดำเนินโครงการจัดสรรที่ดินทำกินให้กับราษฎรผู้ยากไร้ในเขตป่าสงวนเสื่อมโทรม หรือ คจก. ซึ่งเป็นการดำเนินงานภายใต้กรอบนโยบายป่าไม้ปี พ.ศ. ๒๕๒๔

แผนแม่บทของโครงการคจก. ไม่แตกต่างจากปี พ.ศ. ๒๕๒๔ โดยการอพยพชุมชนออกจากป่าอนุรักษ์ พร้อมกับจัดระเบียบชุมชนและที่ดินทำกินของชุมชน พื้นที่เป้าหมายในภาคอีสานดำเนินการ ๑๔ ล้านไร่ เมื่อดำเนินการเสร็จจะเป็นพื้นที่ตั้งชุมชนและที่ดินทำกิน ๔.๔ ล้านไร่ พื้นที่ปลูกป่าโดยกรมป่าไม้ ๖ แสนไร่ และพื้นที่ป่าเศรษฐกิจ ๔ ล้านไร่

ซึ่งในระยะเวลาดังกล่าวนี้ได้ทำให้ประชาชนนอกอีสานที่ได้รับผลกระทบได้รวมพลังเพื่อปกป้องสิทธิ และแสดงสิทธิในการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ทำกินอย่างเต็ม จนสามารถผลักดันให้โครงการยุติลง และระยะเวลาต่อมาองค์กรชุมชนพยายามที่จะพัฒนารูปแบบการจัดการป่าของตนเองขึ้น เพื่อยืนยันสิทธิในการดูแลรักษาทรัพยากรของตนเอง และสิทธิในการทำมาหากิน การอยู่อาศัย

ในช่วงนี้องค์กรพัฒนาเอกชน ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการค้นหารูปแบบการจัดการป่า โดยมีแนวคิดพื้นฐานว่า "คนกับป่าอยู่ร่วมกันได้" ซึ่งมีรูปแบบที่เกิดขึ้นในภูมิภาคมากมาย คือ

ก. รูปแบบการจัดการระบบนิเวศน์ชุมชนใหม่ โดยเริ่มจากการสำรวจและวางแผนการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า บนพื้นฐานของระบบนิเวศน์ชุมชน และการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยแผนการจัดการประกอบไปด้วยการจำแนก เขตการใช้ประโยชน์จากที่ดิน เขตที่ตั้งชุมชน เขตที่ดินทำกิน เขตป่าชุมชน ซึ่งแยกเป็นป่าใช้สอย ป่าต้นน้ำ ป่าอนุรักษ์ ตลอดจนการกระจายการถือครองที่ดินให้กับสมาชิกอย่างเสมอภาค รูปธรรมที่เกิดขึ้นชัดเจน คือ บ้านชำผักหวาน อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น

ข. รูปแบบการจัดการสิทธิครอบครองที่ดินในเขตป่าชุมชนใหม่ ชุมชนได้มีการสำรวจและจัดความสัมพันธะระหว่างการทำมาหากินและการดูแลป่า และพัฒนาระบบเกษตรกรรมในพื้นที่ให้เอื้อต่อการรักษาสิ่งแวดล้อม สมาชิกในชุมชนมีการมอบพื้นที่หัวไร่ปลายนา ให้มีการดำเนินการเป็นป่าชุมชน พร้อมทั้งมีการกำหนดกฎ ระเบียบในการดูแล และใช้ประโยชน์จากป่าร่วมกัน รูปธรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ คือ ชุมชนเขตป่าโนนใหญ่ กิ่งอำเภอโพธิ์ศรีสุวรรณ จังหวัดศรีสะเกษ เขตป่าดงชุมคำ อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี เป็นต้น

ค. รูปแบบป่าชุมชนในเขตป่าอนุรักษ์ สภาพป่าทั่วไปของภาคอีสานเป็นป่าผืนใหญ่และทางราชการได้ประกาศเป็นป่าอนุรักษ์ และมีการตั้งถิ่นฐานในเขตป่าอนุรักษ์ ราชการแก้ไขปัญหาการซ้อนทับกับการตั้งถิ่นฐานของชุมชนด้วยการอพยพคนออกจากพื้นที่

การสนับสนุนขององค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้ามาได้ใช้แนวคิดป่าชุมชนกับชุมชนในเขตป่าอนุรักษ์ ชุมชนสามารถสร้างข้อตกลงและจำแนกพื้นที่ในการจัดการป่าได้อย่างเป็นระบบ คือ ชุมชนได้จัดระบบการจัดการขยายพื้นที่ทำกิน จำแนกประเภทป่า และมีกฎ ระเบียบในการจัดการป่าตามสภาพพื้นที่ ซึ่งมีการจำแนกป่าเพื่อการใช้สอย และ ป่าอนุรักษ์ หรือบางพื้นที่ก็จำแนกพื้นที่ป่าต้นน้ำและเขตป่ากันชน ลักษณะการจัดการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า และมีความพยายามสร้างความร่วมมือกับราชการ รูปธรรมในพื้นที่ คือ บ้านท่าวัง ไทร จังหวัดนครราชสีมา ชุมชนรอยต่ออุทยานแห่งชาติเขาใหญ่

ง. รูปแบบป่าชุมชนในเขตป่าสาธารณะประโยชน์ เป็นรูปแบบการจัดการป่าที่เห็นอยู่ทั่วไป ชุมชนได้ร่วมกันจัดการป่าสาธารณะประโยชน์เป็นป่าชุมชนใช้สอยร่วมกัน เช่น เครือข่ายป่าโคกใหญ่ อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม หรือ เครือข่ายป่าดงเค็ง อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด

จ. รูปแบบการจัดการป่าทามชุมชน ทาม คือ สภาพพื้นที่หลายลักษณะที่อยู่ร่วมกัน เช่น ห้วย หนอง กุด หอง ที่ราบ ที่ดอน หรือโคก สภาพพื้นที่ที่หลากหลายของพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ แหล่งเพาะพันธุ์ปลา เพราะเป็นเขตรอยต่อระหว่างแม่น้ำกับแผ่นดิน

สำหรับชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่เขตพื้นที่ทาม ได้อาศัยประโยชน์จากป่าทามเป็นแหล่งปัจจัย ๔ ทั้งเป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์ แหล่งรายได้ หาอาหาร ปลูกข้าว ทำไร่ ตามฤดูกาลที่เปลี่ยนแปลงไป ชุมชนมีการใช้ประโยชน์ที่เป็นลักษณะการพึ่งพิงอาศัยและเกื้อกูลไม่ทำลาย ทาม หรือป่าทาม เป็นพื้นที่สำคัญต่อระบบลุ่มน้ำ และการดำรงชีวิตของชาวบ้าน มีวัฒนธรรมประเพณีมากมาย เช่น การแข่งเรือ การบวงสรวงเจ้าพ่อ เป็นต้น รูปธรรมการจัดการป่าทาม เช่น ป่าทามโนนน้ำเกลี้ยง กุดเบ่ง จังหวัดร้อยเอ็ด

ฉ. รูปแบบการจัดการป่าวัฒนธรรม ชุมชนอีสานมีความสัมพันธ์กับป่าตั้งแต่เกิด จนตาย มีความสัมพันธ์เชิงความเชื่อในการปกป้องดูแลความสงบของชุมชน คนในชุมชนให้เกิดความสุข ลักษณะป่าประเภทนี้ คือ ป่าดอนปู่ตา ป่าช้า วัดป่า และป่าที่เป็นที่ตั้งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน

ถึงแม้ในชุมชนอีสานจะปรากฏรูปแบบการจัดการป่าที่เอื้อต่อวิถีชีวิตของชุมชนมากมายก็ตาม แต่ก็ไม่ได้มีนโยบายและมาตรการใดในการส่งเสริมสนับสนุนศึกษาวิจัยและพัฒนาเท่าที่ควร

สถานการณ์ปัญหาป่าไม้ ที่ดินที่มีการติดตามการแก้ไขปัญหาย่างต่อเนื่องและได้รับผลกระทบจากนโยบายจนถึงปัจจุบัน เช่น กรณีบ้านโนนป่าก่อที่อยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน ปัจจุบันมีการตั้งคณะกรรมการศึกษาวิจัยรูปแบบการอยู่อาศัย และทำกินในพื้นที่ และในระหว่างนี้ผ่อนผันให้ราษฎรอยู่อาศัยและทำกินในที่ดินเดิมและไม่ให้มีการจับกุม กรณีบ้านแก่งกะฮาม บ้างดงบัง จังหวัดกาฬสินธุ์ อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติภูพาน มีการแต่งตั้งคณะกรรมการระดับจังหวัดขึ้นแก้ไขปัญหา เพื่อเสนอให้กับคณะรัฐมนตรีแก้ไขปัญหาคต่อไป

๑.๒.๒ นโยบายการจัดการน้ำกับการละเมิดสิทธิชุมชน

ปัญหาการจัดการทรัพยากรน้ำเกิดขึ้นพร้อมกับการเปลี่ยนระบบการผลิต อาจจะนับเริ่มได้ตั้งแต่ในสมัยของสนธิสัญญาเบาริ่งในรัชกาลที่ ๓ เป็นผลให้มีการปลูกข้าวเพื่อการส่งออกมากขึ้นในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง และต่อมาภายใต้แผนพัฒนาประเทศตั้งแต่ฉบับที่ ๑ ตั้งแต่ปี ๒๕๐๔ เป็นต้นมา ก็ได้มีการขยายการปลูกข้าวเพื่อส่งออกและพืชเศรษฐกิจอื่น ๆ ครอบคลุมนไปทั่วประเทศ ซึ่งส่งผลให้เกิดการขยายตัวของระบบชลประทานสมัยใหม่ เช่น เขื่อนขนาดใหญ่ ระบบคลองส่งน้ำ การเปลี่ยนระบบชลประทานดั้งเดิมจากฝายไม้เป็นฝายคอนกรีตและการใช้เครื่องสูบน้ำ ในการนี้รัฐบาลได้ทุ่มเทงบประมาณจำนวนมากเพื่อการพัฒนาแหล่งน้ำ คิดเป็นลงทุน

ประมาณ ๒ ใน ๓ ของการลงทุนเพื่อการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานหลักของประเทศ นอกเหนือจากถนนและการไฟฟ้า (โครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ ๒๕๔๔)

พื้นที่ภาคอีสานได้ถูกวางแผนขึ้นให้เป็นแหล่งปลูกพืชเศรษฐกิจอย่างสิ้น ป่าไม้ถูกบุกเบิกเปลี่ยนสภาพเป็นไร่นาอย่างรวดเร็ว จนปัจจุบันเหลือพื้นที่ป่าสมบูรณ์เพียงร้อยละ ๑๒.๕๔

เท่านั้น เมื่อป่าไม้ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำและชั้นน้ำตามธรรมชาติถูกทำลายลง ประกอบกับลักษณะดินซึ่งส่วนใหญ่เป็นดินปนทรายซึ่งไม่สามารถเก็บกักน้ำได้ ล้วนส่งผลเป็นดินดานที่อยู่ตื้นน้ำซึมผ่านไต่ยากปริมาณน้ำผิวดินและน้ำใต้ดินจึงมีน้อย (สนั่น ขุสกุล, ๒๕๔๓) จนกระทั่งภาคอีสานได้กลายเป็น ดินแดนแห่งความแห้งแล้ง หรือเกิดภาวะ แฉ้งซ้ำซาก หรือเกิดอุทกภัยในฤดูน้ำหลาก

ดังนั้นการแก้ปัญหาเพื่อให้ได้น้ำใช้ในการเกษตรตลอดปี แก้ปัญหาอุทกภัยเพื่อไม่ให้เกิดความเสียหายต่อชุมชนและไร่นา เพื่อได้ไฟฟ้าใช้ในโรงงานอุตสาหกรรมและเมือง ได้แหล่งประมง สถานที่ท่องเที่ยว ชาวอีสานจึงได้ เชื้อน มากมาย และได้ก่อผลกระทบต่องิวัตรของชาวอีสานอย่างใหญ่หลวง

กรมชลประทานได้สร้างเขื่อนขนาดเล็กและขนาดกลางกันน้ำต่าง ๆ ขึ้นในภาคอีสาน ปัจจุบัน ๓ หน่วยงานที่ดำเนินการดังกล่าวคือ กรมชลประทาน ,การไฟฟ้าฝ่ายผลิต และ กรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงาน (อ้างใน สนั่น ขุสกุล)

ปัจจุบัน สุ่มน้ำ โขง ชี มูล มีเขื่อนขนาดใหญ่และขนาดกลางของ ๓ หน่วยงานแล้วจำนวน ๒๕๖ เขื่อน ขนาดเล็กอีก ๒,๔๕๒ เขื่อน เก็บน้ำไว้ได้รวมเป็นปริมาณถึง ๙,๐๐๐ ล้านลูกบาศก์เมตร และเฉพาะ ๔ เขื่อนใหญ่ คือ เขื่อนอุบลรัตน์ สิรินคร จุฬารักษ์ น้ำอูน น้ำพุง ห้วยหลวง ลำปาว ลำพระเพลิง และลำตะคอง มีพื้นที่กักเก็บน้ำเป็นผืนถึง ๔,๐๕๔,๐๐๐ ไร่ เกือบเท่ากับพื้นที่ป่าที่เหลืออยู่ในภาคอีสาน ซึ่งผลกระทบจากการสร้างเขื่อน ที่เกิดขึ้นในภาคอีสาน คือ

๑. พื้นที่สำหรับสร้างอ่างเก็บน้ำได้ท่วมเพาะปลูกและที่ตั้งถิ่นฐาน ซึ่งเป็นการละเมิดสิทธิการทำกินและการใช้ประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่น ใน ๔ เขื่อนแรกของภาคอีสาน ได้ทำการอพยพราษฎรออกจากพื้นที่น้ำท่วม ๑๕,๑๒๐ ครอบครัว

๒. ป่าไม้ซึ่งเป็นแหล่งเก็บน้ำถาวร ถูกทำลายอย่างมหาศาล เขื่อนจุฬารักษ์ ทำให้ป่าภูเขียวถูกทำลายลงถึง ๒๔๑,๕๖๒ ไร่

๓. โครงการโขง-ชี-มูล ก่อให้เกิดผลกระทบต่อน้ำเน่าปนเปื้อน ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของระบบนิเวศน์ของแม่น้ำโดยเฉพาะแม่น้ำมูลตอนกลาง เขื่อนราษีไศลแห่งเดียว ประมาณ ๕๐,๐๐๐ ไร่

๔. การสูญเสียพันธุ์ปลา ปลาแม่น้ำทุกชนิดมีการอพยพขึ้นลงตามวงจรของแม่น้ำ และเขื่อนเป็นเหตุทำลายระบบนิเวศน์ ที่เขื่อนปากมูลพบว่า ก่อนสร้างเขื่อนมีปลาในแม่น้ำมูล ๒๖๔ ชนิด หลังสร้างเขื่อนพบเพียง ๙๖ ชนิด และมีปลาถึง ๕๖ ชนิดที่ไม่พบว่ามีอีกเลย (คณะกรรมการเขื่อนโลก ๒๕๔๓)

๕. ดินเค็มกระจาย ภาคอีสานมีพื้นที่ดินเค็มทั่วไปในทุกจังหวัดคิดเป็นพื้นที่ ๓๙.๒ ล้านไร่หรือร้อยละ ๓๔ ของพื้นที่ภาคอีสาน การสร้างเขื่อนจึงเป็นการเสี่ยงต่อการแพร่กระจายของดินเค็ม

๖. การสร้างเขื่อนเป็นการละเลยต่ออำนาจการตัดสินใจของประชาชน ทั้งยังเป็นการหักล้างทำลายภูมิปัญญาของท้องถิ่นในการจัดการน้ำ เช่น ระเทศน้ำ กังหันลม การทำเหมืองฝาย ทำนบขนาดเล็ก หรือการทำแหล่งน้ำขนาดเล็กในไร่นาของแต่ละครอบครัว รวมทั้งการสูญเสีย แหล่งโบราณคดีและอารยธรรมสำคัญ กรณีโครงการ โขง ชี มูล จะกระทบต่อแหล่งโบราณคดีและโบราณสถานใน ๑๔ จังหวัดภาคอีสาน ถึง ๑๖๙ แห่ง

๗. ปัญหาผลกระทบด้านสุขภาพทั้งร่างกายและจิตใจ ที่มาจากความขัดแย้งทั้งในครอบครัว ชุมชน และสาธารณ ภาวเครียดที่เกิดขึ้นล้วนส่งผลกระทบต่อสุขภาพและเป็นการทำลายทรัพยากรบุคคลที่หาตัวมิได้

๘. การสร้างเขื่อนอันได้มาด้วยการละเมิดสิทธิชุมชน

ในปี ๒๕๓๗ รัฐบาลไทยได้กำหนดให้เป็นปีแห่งการปรับโครงสร้างภาคเกษตร เพื่อลดพื้นที่การทำนาปรัง และลดการใช้น้ำในภาคเกษตร เพื่อสร้างหลักประกันความมั่นคงของการใช้ทรัพยากรน้ำให้แก่ภาคเมืองและภาคอุตสาหกรรม หรือการเกษตรที่ให้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจสูง ได้เสนอให้มีการจัดการทรัพยากรน้ำ โดยการใช้มาตรการ การเก็บค่าน้ำ การออกกฎหมายทรัพยากรน้ำ การสร้างเขื่อนและโครงการผันน้ำเพิ่มเติม การปรับปรุงกิจการด้านการประปา และรวมถึงการจัดตั้งระบบตลาดซื้อขาย ในปี ๒๕๓๕ โดยบริษัทอีส วอเตอร์

ตลอดระยะเวลาการเปลี่ยนแปลงการจัดการทรัพยากรน้ำกว่า ๓๐๐ ปี โดยไปผูกติดกับการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อการส่งออก และการใช้ความรู้การจัดการน้ำสมัยใหม่เข้ามาแทนที่ระบบการจัดการน้ำแบบเดิมของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเป็นการรวมศูนย์การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำไปไว้ที่หน่วยงานของรัฐ (โครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ ๒๕๔๔) ละเมิดสิทธิส่วนบุคคล และสิทธิชุมชนมาโดยตลอด

๑.๓ กระบวนการเรียนรู้ในการใช้สิทธิของชุมชน

กระบวนการพัฒนาเพื่อพิทักษ์สิทธิในการจัดการทรัพยากรของภาคตะวันออกเฉียงเหนือมี ๒ ระดับ คือ ระดับพื้นที่ / ชุมชน และ ระดับการทำงานเครือข่ายความร่วมมือ ซึ่งผลการดำเนินงานที่ผ่านมา เป็นดังนี้

๑.๓.๑ กระบวนการเรียนรู้ในระดับพื้นที่ เป็นการสนับสนุน ส่งเสริมการให้เกิดรูปธรรมในการจัดการทรัพยากรและสามารถพึ่งตนเองได้ รูปธรรมที่เห็นได้ชัดเจน คือ

๑) การพัฒนาองค์กรชุมชน องค์กรชุมชนถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของงานพัฒนา และปัจจุบันสภาพการณ์ขององค์กรชุมชนมีหลายระดับ ตั้งแต่ระดับชุมชน ระดับท้องถิ่นและระดับภาค มีทั้งลักษณะเฉพาะกิจและการดำเนินการต่อเนื่อง ท่ามกลางความเคลื่อนไหวเหล่านี้เกิดการจัดรูปองค์กรให้เกิดความเข้มแข็ง เกิดกลุ่มผู้นำทางความคิด และ การจัดการขึ้นมาจำนวนมาก มีการจัดการด้านทุน ,การผลิต และ กระบวนการเรียนรู้ของสมาชิกองค์กรขึ้นมา มีประสบการณ์หลากหลาย แต่ยังมีแนวโน้มว่าองค์กรประชาชนในภาคอีสานยังคงมีความกระจัดกระจาย ภาวะแตกแยกจากการกระทำทั้งภายนอกและภายในยังดำรงอยู่อย่างสำคัญ

๒) การสร้างรูปธรรมในการจัดการทรัพยากร รูปธรรมที่ชัดเจนและสามารถยืนยันสิทธิของตนเองที่เห็นรูปธรรมเด่นชัดในปัจจุบัน คือ

๒.๑ การจัดการป่าชุมชน ถึงแม้ว่าการผลักดันการจัดการป่าโดยประชาชนให้เป็นที่ยอมรับ โดยใช้เครื่องมือกฎหมายเป็นตัวรับรองมีปัญหาดังกล่าวตลอดระยะเวลา ๓๐ ปีมาแล้วก็ตาม รูปธรรมในพื้นที่ที่ชาวบ้านมีการรวมกลุ่มเพื่อรักษาป่าไม้ เพื่อพัฒนาเป็นป่าชุมชน มีการสร้างกฎ ระเบียบควบคุมกันเอง มีบทลงโทษที่สอดคล้องกับวัฒนธรรม มีการใช้ประโยชน์ที่ไม่ทำลาย สิ่งเหล่านี้สามารถยืนยันการจัดการที่ยั่งยืนได้เป็นอย่างดี

๒.๒) การพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืนมีพัฒนาการมาจากการก่อตัวระดับครัวเรือน ซึ่งได้ใช้ภูมิปัญญาในการแสวงหาทางเลือกในการทำเกษตรกรรมยั่งยืนค่อย ๆ ก่อรูปเป็นองค์กรและเป็นเครือข่ายในการทำงานร่วมกัน ปัจจุบันเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์การเกษตร เพื่อสร้างรูปธรรมการจัดการที่ดินของเกษตรกรรายย่อยให้อยู่ในภาคอีสาน ครอบคลุมเกษตรกร ๔ ภูมิภาค ๑.๕๐๐ ราย ถือว่าเป็นรูปแบบการจัดการที่ดิน และการพัฒนาระบบเศรษฐกิจในครอบครัวเพื่อให้พออยู่พอกิน และ ถือว่าเป็นแนวทางการพัฒนาที่รัฐควรจะสนับสนุนต่อไป

๑.๓.๒ กระบวนการประสานความร่วมมือเครือข่ายการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรประชาชน องค์กรประชาชนอีสานมีการประสานความร่วมมือทั้งในระดับพื้นที่และในระดับเครือข่ายเป็นเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อพัฒนายุทธศาสตร์การทำงานร่วมกัน ซึ่งปัจจุบันมีทั้งหมด ๙ เครือข่ายงานที่สำคัญ คือ สิ่งแวดล้อม ,เกษตรกรรมทางเลือก ,พัฒนากรรม ,เด็ก ,องค์กรชุมชน ,ธุรกิจชุมชน ,สิทธิมนุษยชน ,ชุมชนแออัด และเอดส์ เครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภาคอีสาน เริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๖ จากปัญหาหลักด้านที่ดินที่ต้องสร้างพลังต่อรองกับอำนาจรัฐจนสามารถพัฒนาเป็นเครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ถึงปัจจุบัน ซึ่งมีเป้าหมายร่วมกัน คือ เสริมสร้างอำนาจในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนท้องถิ่นในภาคอีสานและการกระจายอำนาจในการจัดการทรัพยากร

๑) กระบวนการดำเนินงาน

๑.๑) สร้างองค์กรภาคประชาชน เครือข่าย เมือง

๑.๒) รณรงค์สร้างจิตสำนึก

๑.๓) ประสานเครือข่ายภาค / ประเทศ

๑.๔) ขยายฐานความร่วมมือ ระหว่างเมือง ชนบท

๑.๕) สร้างองค์ความรู้ชุมชนในการจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า เมือง

๑.๖) คัดสรรงานกลางเน้นการประสานงานองค์กรภาคประชาชน

๑.๗) เสริมประสิทธิภาพให้คนทำงาน

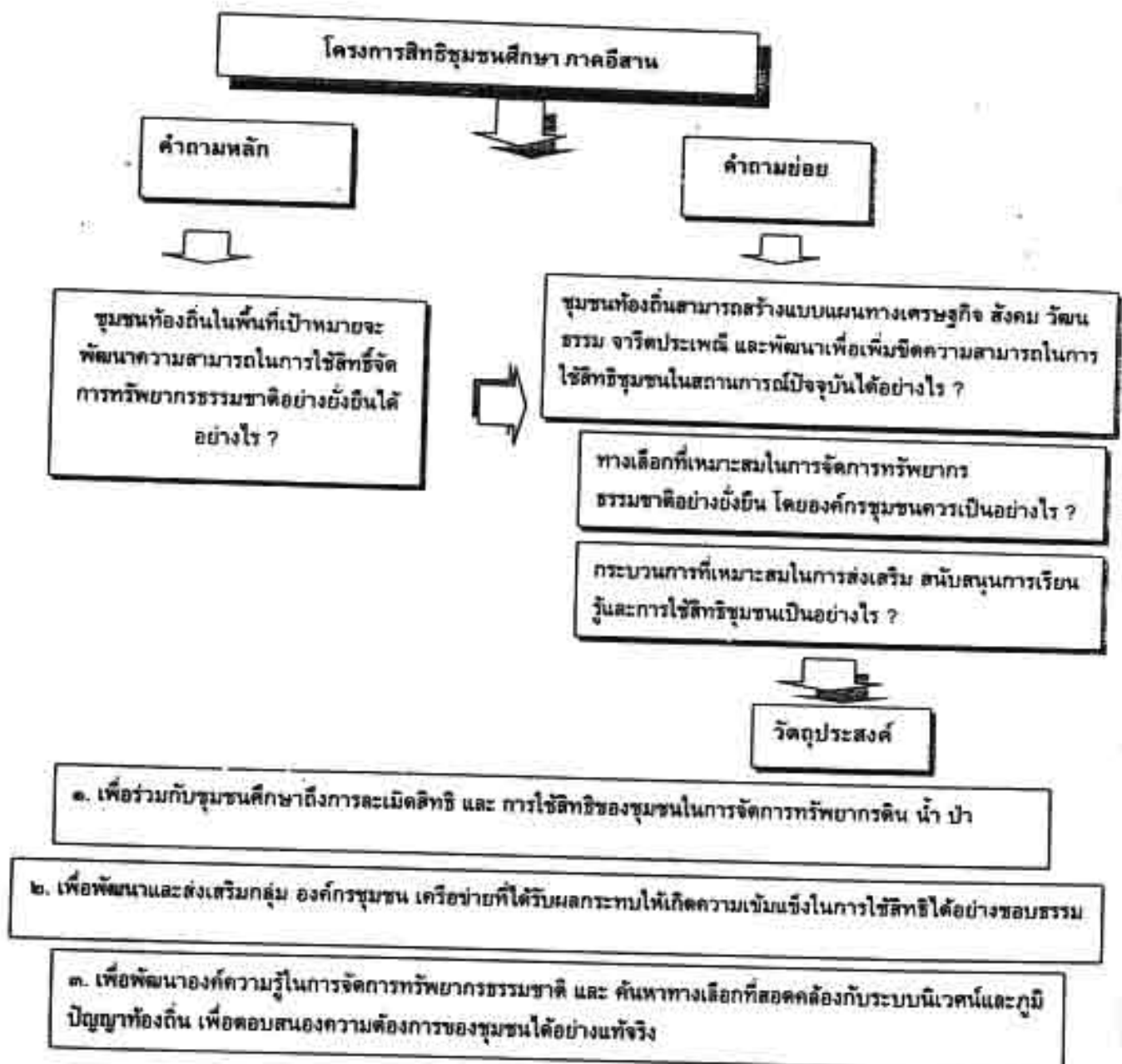
๑.๘) จัดทำชุดประสบการณ์การทำงาน เพื่อเผยแพร่รณรงค์และผลักดันนโยบาย

๒) องค์กรสมาชิก องค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านสิ่งแวดล้อม ในภาคอีสาน ซึ่งแบ่งเป็นงานเมือง(ชุมชนแออัด) ป่า (เครือข่ายป่า) น้ำ ซึ่งได้แก่ โครงการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ,โครงการป่าชุมชน ,โครงการทามมูล ,มูลนิธิธรรมชาติเพื่อชีวิต, คณะกรรมการชาวบ้านเพื่อฟื้นฟูชีวิตและชุมชน (ชชช.) , โครงการพัฒนาและอนุรักษ์น้ำพอง,โครงการพัฒนาและฟื้นฟูป่าดงลาน,โครงการพัฒนาและฟื้นฟูลำน้ำพรม,งานสิ่งแวดล้อมเมือง, งานเยาวชนเมืองขอนแก่น และ ยังมีองค์กรสนับสนุนส่วนกลาง คือ โครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ,ชมรมศิษย์เก่าบูรณะชนบทและเพื่อน, คณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา และ โครงการเพื่อนประชาชน

๒. เป้าหมายรวมของโครงการ

เพื่อรับทราบสถานการณ์ปัญหาการละเมิดสิทธิชุมชน และใช้เป็นแนวทางในการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมการใช้สิทธิของชุมชน และสร้างพลังอำนาจในการใช้สิทธิ โดยมีวัตถุประสงค์ชัดเจนเกิดขึ้นในชุมชน

๓. โจทย์วิจัย

๔. วัตถุประสงค์และตัวชี้วัด

วัตถุประสงค์ที่ ๑ เพื่อร่วมกับชุมชนศึกษาถึงการละเมิดสิทธิ และ การใช้สิทธิของชุมชน ในการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า (๓ กรณีศึกษา)

ตัวชี้วัดตามวัตถุประสงค์ที่ ๑

(๑) ประชาชนในพื้นที่รับรู้และเข้าใจสถานการณ์การละเมิดสิทธิที่เกี่ยวข้องกับตนเอง (เข้าใจในโครงการ - องค์กรที่เกี่ยวข้อง/รู้และตระหนักในสิทธิของตนเองและชุมชน)

(๒) ชุมชนได้ใช้สิทธิในการตรวจสอบโครงการของรัฐที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนและระบบนิเวศน์ และใช้สิทธิพลเมืองที่พึงได้รับการสนับสนุนการพัฒนาจากรัฐ

(๓) ชุมชนได้ใช้สิทธิในการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นด้วยตนเองและร่วมมือกับรัฐได้อย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ที่ ๒ เพื่อพัฒนา และ เสริมสร้างองค์กรชุมชน เครือข่ายที่ได้รับผลกระทบให้เกิดความเข้มแข็งในการใช้สิทธิได้อย่างชอบธรรมตามหลักสิทธิมนุษยชน

ตัวชี้วัดตามวัตถุประสงค์ที่ ๒

(๑) เกิดองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง สามารถพัฒนากระบวนการเรียนรู้ และแสวงหาทางเลือกของตนเอง

(๒) องค์กรชุมชนมีการดำเนินกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่อง มีแผนการดำเนินงานที่ชัดเจน มีโครงสร้างการบริหารที่ตอบสนองการแก้ไขปัญหาของตนเอง มีการระดมทุนภายในและภายนอก เพื่อสนับสนุนแผนการดำเนินงาน มีผู้นำที่เข้มแข็ง สมาชิกผู้เผชิญปัญหาเดียวกันและมีกระบวนการเรียนรู้เพื่อแก้ไขปัญหาที่เผชิญอยู่ด้วยกันอย่างต่อเนื่อง

(๓) เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างพื้นที่ในกรณีปัญหาเดียวกัน

วัตถุประสงค์ที่ ๓ เพื่อพัฒนาองค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและค้นหาทางเลือกที่สอดคล้องกับระบบนิเวศและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนได้อย่างแท้จริง

ตัวชี้วัดตามวัตถุประสงค์ที่ ๓

(๑) เกิดองค์ความรู้จากการดำเนินงานทั้ง ๓ กรณี คือ องค์ความรู้ในการจัดการน้ำโดยองค์กรชุมชน องค์ความรู้ในการจัดการที่ดินอย่างยั่งยืน และ องค์ความรู้ในการจัดการป่าอย่างยั่งยืน โดยทั้ง ๓ กรณีมีภูมิปัญญาของท้องถิ่นและมีรูปธรรมความสำเร็จในพื้นที่รองรับ เป็นองค์ความรู้ที่จะแก้ปัญหของท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสมและได้ประโยชน์

(๒) เกิดภูมิปัญญาท้องถิ่นและมีรูปธรรมแห่งความสำเร็จอย่างน้อย ๓ กรณีศึกษา

๕. พื้นที่ดำเนินโครงการ

ชุมชน / พื้นที่วิจัย	ชุมชน / เครือข่ายการเรียนรู้ - ร่วมมือ	ประเด็นวิจัย
๑.ลุ่มน้ำชี		
๑.๑ บ้านพนัส ตำบล ขามวรรณ อำเภอพนม ไพร จังหวัดร้อยเอ็ด	๑.๑.๑ หมู่บ้านรอบป่าชุมชนดงเค็ง ๙ หมู่บ้าน ๒ ตำบล อำเภอพนม ไพร จังหวัดร้อยเอ็ด ๑.๑.๒ เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก ภาคอีสาน ภูมินิเวศร้อยเอ็ด ๑.๑.๓ เครือข่ายลุ่มน้ำชี (ขอนแก่น, มหาสารคาม, ร้อยเอ็ด, กาฬสินธุ์, ยโสธร)	๑. บทเรียนการใช้สิทธิในการจัดการป่าชุมชนดง เค็ง (๒๕๓๙ - ปัจจุบัน) ๒. องค์ความรู้การจัดการลุ่มน้ำเพื่อการใช้ ประโยชน์ของชุมชน ๓. การบูรณาการประสบการณ์และบทเรียนใน การใช้สิทธิชุมชน กรณีป่าชุมชนกับกรณี ปัญหาลุ่มน้ำ ๔. กระบวนการประสานความร่วมมือกับเครือ ข่ายสาธารณสุขและภาครัฐ เพื่อผลักดันการ แก้ไขปัญหายั่งยืน

ชุมชน / พื้นที่วิจัย	ชุมชน / เครือข่ายการเรียนรู้ - ร่วมมือ	ประเด็นวิจัย
๑.๒ บ้านหนองคู ตำบลสะพานนา อำเภอแวงน้อย จังหวัด ขอนแก่น	๑.๒.๑ เครือข่ายลุ่มน้ำชีตอนต้น ๑.๒.๒ เครือข่ายป่าชุมชนภูเก้าภูกระแต ๑๐ หมู่บ้าน ๑.๒.๓ สหกรณ์การเกษตรสะพานนา จำกัด ๑.๒.๔ ชุมชนรอบบึงสะพานนา ๓ ชุมชน	๑. รูปแบบการเรียนรู้ และ ใช้สิทธิชุมชนในการ จัดการทรัพยากรน้ำ กรณีบึงสะพานนาและลำ น้ำชี ๒. กระบวนการประสานความร่วมมือกับเครือ ข่าย องค์การสาธารณะ และ ประสานภาครัฐ เอกชน เพื่อผลักดันการแก้ไขปัญหา ๓. องค์ความรู้ในการจัดการป่าภูเก้าภูกระแต , การจัดการน้ำเพื่อการใช้ประโยชน์ของชุมชน สะพานนา
๑.๓ ชุมชนลุ่มน้ำชี	๑.๓.๑ องค์การชุมชนในลุ่มน้ำชี ๑.๓.๒ หมู่บ้านที่ได้รับประโยชน์ และ สูญเสียประโยชน์จากการพัฒนา ลุ่มน้ำชี	๑. สำรวจ ศึกษา รวบรวมข้อมูลเบื้องต้นทาง ด้านวัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณี วิถีชีวิต ของคนลุ่มน้ำชี ๒. สำรวจ ศึกษาข้อมูลศักยภาพของกลุ่มคน องค์กร เครือข่าย ในการสร้างเครือข่ายการ เรียนรู้ ๓. จัดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับชุมชนที่ถูก ละเมิดสิทธิ ๔. เชื่อมโยงการเรียนรู้ และ ปฏิบัติการร่วม ระหว่างพื้นที่วิจัยกับพื้นที่อื่น ๆ ในภูมิภาค เดียวกัน และ หลากหลาย
๒.ลุ่มน้ำมูล ๒.๑ บ้านโพธิ์ทราย ตำบลหนองบัว อำเภอ กันทรารมย์ จังหวัดศรี สะเกษ	๒.๑.๑ ชุมชนที่ใช้ประโยชน์จากป่าทาม และลำน้ำมูล อำเภอกันทรารมย์ อำเภออุทุมพรพิสัย อำเภอเมือง อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ ๒.๑.๒ เครือข่ายองค์กรชุมชนลุ่มน้ำมูล	๑. รูปแบบการใช้สิทธิชุมชนในการจัดการ ทรัพยากร ๒. กระบวนการประสานความร่วมมือกับเครือ ข่ายเพื่อผลักดันการแก้ไขปัญหา ๓. องค์ความรู้ในการจัดการน้ำเพื่อการใช้ ประโยชน์
๒.๒ ชุมชนในเขตรอย ต่อจังหวัดสุรินทร์ . ศรี สะเกษ ,ร้อยเอ็ด	๒.๒.๑ เครือข่ายผู้ได้รับผลกระทบ - ชุม ชนรอบป่าทามลุ่มน้ำมูลตอน กลาง ๔๐ ชุมชน ๒.๒.๒ เครือข่ายองค์กรชุมชนลุ่มน้ำมูล	๑) สรุปบทเรียนการใช้สิทธิในการแก้ไขปัญหา ระยะ ๑๐ ปีที่ผ่านมา โดยแบ่งกลุ่มเป้าหมายใน การศึกษาออกเป็น ๓ กลุ่มคือ ๑.๑ กลุ่มผู้นำ (ยุคแรก ,ยุคกลาง ,ยุคปัจจุบัน) ๑.๒ กลุ่มที่เกิดจากการเรียกร้องแก้ไขปัญหา แบ่งเป็น ๒ กลุ่มย่อย ๑.๓ กลุ่มปฏิบัติการทางเลือกเพื่อแก้ไขปัญหา คือ กลุ่มป่าชุมชน ,กลุ่มหัตถกรรม ,กลุ่ม เกษตรทามมูล